

วรรณกรรมชาดกเรื่อง จันทาคาด

ดอกกรัก พยศศรี, ปวีรรตและเรียบเรียง¹

รหัสเอกสาร	นฐ ๔๑-๐๓๐๕
ต้นฉบับ	สมุดไทยขาว
อักษร	ไทย
ภาษา	ไทย
เส้น	หมึก
ขนาด	
สถานที่พบ	วัดท่าพุด ต. ไร่ชิง อ. สามพราน จ. นครปฐม
จำนวนเล่ม	๑ เล่ม
สภาพเอกสาร	สมบูรณ์

ความสำคัญของเรื่อง

จันทาคาดเป็นวรรณกรรมชาดกที่ได้รับความนิยมเพราะเป็นเรื่องแพร่หลายอยู่ในทุกภาคของประเทศไทยประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากวิทยานิพนธ์ ระดับมหาบัณฑิตเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องจันทาคาด ฉบับภาคกลาง ฉบับล้านนา ฉบับภาคอีสาน และฉบับภาคใต้” ซึ่งเป็นการนำเรื่อง จันทาคาด ทั้งสี่ภาค สี่สำนวนมาเปรียบเทียบกัน ซึ่งแต่ละภาคต่างมีลักษณะเฉพาะในความเป็นท้องถิ่นของตัวเอง

วรรณกรรมชาดกคือ วรรณกรรมที่มีลักษณะการประพันธ์คล้ายกับการประพันธ์ชาดก ซึ่งจะประกอบไปด้วยสามส่วนหลักคือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสโมธาน โดยเริ่มเรื่องทีปัจจุบันวัตถุ ซึ่งเป็นช่วงพุทธกาลในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังพระชนม์ชีพได้ไปพบเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งซึ่งนำประหลาดใจแก่เหล่าภิกษุ พระองค์ก็จะทรงอธิบายถึงเหตุการณ์นั้นว่า ในอดีตชาติสมัยที่พระองค์ยังมีได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นก็ได้เคยมีเหตุการณ์แบบนี้มาก่อนแล้วซึ่งเป็นช่วงของอดีตวัตถุ จากนั้นพระองค์ก็จะเล่าเหตุการณ์ในอดีตนั้นให้เหล่าภิกษุฟังไปเรื่อยๆ จนจบ เมื่อจบแล้วก็จะในช่วงสโมธาน คือ การกล่าวถึงตัวละครได้มาเกิดเป็นใครในสมัยพุทธกาลนี้

ที่มาของเรื่อง

วรรณกรรมชาดกเรื่อง จันทาคาด ได้ปรากฏอยู่ใน “ปัญญาสาชดก” หมายถึงชาดกห้าสิบเรื่อง ซึ่งเชื่อกันว่าแต่งโดยภิกษุชาวเชียงใหม่ไว้เป็นภาษาบาลี ในภาคที่สอง เรื่องที่ ๑๑ เรื่อง “จันทาคาดชาดก” ต้นฉบับเดิมเป็นคัมภีร์ใบลานจำนวน ๕๐ ผูก และสันนิษฐานว่าจะเขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๐๐๐ ถึง ๒๒๐๐ ซึ่งเป็นช่วงที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในล้านนา ประกอบกับงานทางด้านวรรณคดีและวรรณกรรมในล้านนาก็เจริญถึงขีดสุดจนส่งอิทธิพลไปยังอาณาจักรอื่นๆ เช่น ล้านช้าง และเมื่อพิจารณาเนื้อเรื่อง ตัวละคร ชื่อสถานที่ต่างๆ มีความคล้ายคลึงกันกับเรื่อง จันทาคาด ฉบับวัดท่าพุด จึงเป็นไปได้ว่าที่มาของเรื่อง จันทาคาด ฉบับวัดท่าพุด มีที่มาจาก จันทาคาดชาดก ในปัญญาสาชดก

ลักษณะคำประพันธ์

ลักษณะคำประพันธ์ของจันทาคาดฉบับนี้มีลักษณะเป็น กลอนสวด ตามแบบของวรรณกรรมฉบับภาคกลางโดยทั่วไป ซึ่งลักษณะของกลอนสวดจะใช้กาพย์ฉับ ๑๖ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ และกาพย์ยานี ๑๑ แต่งสลับกันไป หรือเรียกอีกอย่างว่า วรรณกรรมคำกาพย์ เรื่องจันทาคาดฉบับวัดท่าพุดนี้ ใช้กาพย์ฉับ จำนวน ๑๖๗ บท กาพย์สุรางคนางค์ จำนวน ๔๘๒ บท กาพย์ยานี

1 นักวิจัยประจำโครงการอ่านและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคตะวันตก ระยะที่ ๑ : วรรณกรรมวัดท่าพุด, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๐.

๓๒๗ บท

อักษรและภาษาที่ใช้ในการบันทึก

จันทาคดฉบับวัดท่าพูด บันทึกในสมุดไทยขาว เนื้อเรื่องไม่ครบถ้วนเพราะพบเพียงเล่มเดียว โดยสันนิษฐานว่าหากสมบูรณ์น่าจะมีประมาณ 5 เล่ม และเล่มที่พบไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นเล่มที่เท่าใด แต่หากเทียบเนื้อเรื่องกันแล้ว จันทาคดเล่มฉบับวัดท่าพูดนี้เริ่มเรื่องตอนที่ จันทาคดพบกับธิดาเศรษฐีทั้งสามคนในป่า และได้ผจญภัยร่วมกัน จนไปจบที่จันทาคดได้พบกับนางเทวีทศสังขา ชายาของตนที่พลัดพรากจากกันเพราะเรือแตก ซึ่งอยู่ช่วงประมาณกลางๆ เรื่อง

อักษรที่ใช้บันทึก เมื่อพิจารณาจากรูปแบบตัวอักษรแล้วพบว่ามีความใกล้เคียงกับตัวอักษรไทยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นตัวอักษรที่คลี่คลายมาจากอักษรไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย และมีทั้งอักษรตัวบรรจงและอักษรตัวหวัด โดยพิจารณาจากเส้นและสัดส่วนของตัวอักษรจะแตกต่างกันไปบ้าง ตามลายมือของผู้เขียนและตาความสำคัญของเอกสาร หากเป็นเอกสารทางราชการ หนังสือสัญญา หรือพระราชสาส์นมักจะเขียนด้วยลายมือที่สวยงาม ประณีต อ่านง่าย

ส่วนลายมือที่ใช้เขียนจันทาคดฉบับวัดท่าพูดนี้ มีลักษณะค่อนข้างสวยงาม อ่านไม่ยากจนเกินไป มีการเว้นวรรคตอนทำให้สะดวกแก่การอ่าน และการจัดโครงสร้างทางฉันทลักษณ์ แต่บางที่ก็มีการเว้นวรรคตอนผิดไปบ้าง ถ้อยคำบางวรรคหายไปบ้าง ซึ่งทำให้โครงสร้างทางฉันทลักษณ์ได้ผิดเพี้ยนไปแต่ก็ไม่ถึงกับให้เรื่องราวนั้นขาดตอนจนเสียรรถรสในการอ่าน

จันทาคดฉบับวัดท่าพูดใช้ภาษาไทยในการบันทึก ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้อยู่ในสมัยนั้น ซึ่งจะพบคำศัพท์โบราณที่ปัจจุบันนี้เลิกใช้แล้ว แต่อาจพบอยู่บ้างในกวีนิพนธ์ เช่น

เยี่ย	แปลว่า	ทำ
หึ่ง	แปลว่า	นาน
เกณฑ์หัด	แปลว่า	ทหารลูกหมู่เลขสมที่ให้หัดตามแบบสมัยใหม่
อางขนาง	แปลว่า	อายุ, ขวยเงิน

เรื่องย่อและการดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ สรุปลงไปตามลำดับดังนี้³

1. พระพุทธเจ้าทรงเทศนาให้กับพระภิกษุทั้งหลายให้รู้คุณบิดา มารดา สอนให้รู้จักตอบแทนค่าน้ำนมของพ่อแม่ที่เลี้ยงดูเรามา

2. สุริยาคดและจันทาคดเกิดมาเป็นลูกของคนยากจน อาศัยอยู่ในเมืองจำปานคร ต่อมาถูกพ่อแม่ขับไล่ออกจากบ้าน เพราะโกรธที่ทั้งสองไม่เหลือใจไว้ให้พวกตน

3. สุริยาคดและจันทาคดใช้ชีวิตเร่ร่อนอยู่ข้างนอก หาทางกลับบ้านไม่ได้ หลงทางเข้าไปในป่า พบยาวิเศษเป็นเปลือกไม้ ซึ่งได้มาจากพระอินทร์

4. ใช้ยาวิเศษช่วยเหลือชีวิตสัตว์และยักษ์ ต่อมาได้รับการตอบแทนคุณจากยักษ์ โดยพาทั้งสองพี่น้องไปส่งที่เมืองกาลิก

5. เศรษฐีคนหนึ่งรับสองพี่น้องเป็นบุตรบุญธรรม

6. สุริยาคดใช้ยาวิเศษช่วยเหลือธิดาภคินีเมืองกาลิกที่ถูกงูพิษกัดตายจนฟื้นคืนชีวิตขึ้นมา และได้อภิเษกสมรสกับนางสุทชาติตั้งสาธิตาของภคินีเมืองกาลิก ต่อมาสุริยาคดได้เป็นภคินีปกครองบ้านเมืองต่อไป

7. ลูกชายพ่อค้าเรือสำเภาเสียชีวิตเพราะถูกเสือกัด จันทาคดใช้ยาวิเศษช่วยเหลือชีวิต

8. นางเทวีธิดาสาคิดาภคินีเมืองอินทปัตย์เสียชีวิตเพราะถูกเขี้ยวเสือกัด พ่อค้าเรือสำเภาทูลให้ภคินีทรงทราบว่ามีลูกคน

2 จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ, จากลายมือไทยสู่อักษรไทย, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551, 231.

3 เมทินี รัชฎากรักษ์, การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องจันทาคดฉบับภาคกลาง ฉบับล้านนา ฉบับอีสาน ฉบับภาคใต้, ภาควิชาภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541, 41.

ที่สามารถช่วยชีวิตคนตายให้ฟื้นได้ ต่อมาพ่อค้าเรือสำเภาพาจันทาคตามารักษานางเทวีสั่งคางฟื้นชีวิตขึ้นมา และได้อภิเษกสมรสกัน
ในเวลาต่อมา

9. จันทาคตกับนางเทวีสั่งคางจะเดินทางไปเยี่ยมสุริยฆาตที่เมืองกาลิก แต่ระหว่างการเดินทางเรือได้แตก ทำให้ทั้งสอง
ต้องพลัดพรากจากกัน

10. นางเทวีสั่งคางไปอาศัยอยู่กับยายปารีสุทธิที่เมืองอนุกรม

11. พระยานันทกัจบิดาของสุทัศนจักร เจ้าเมืองอนุกรมส่งราชทูตไปสู่ขอนางพรหมจารีแห่งเมืองอนุราชให้มาอภิเษก
สมรสกับลูกชายตน

12. สุทัศนจักรต้องการได้นางเทวีสั่งคางมาเป็นชายาอีกหนึ่งคนแต่นางพรหมจารีไม่ยอม ทำให้สุทัศนจักรโกรธมาก สั่งให้
ทหารจับนางลอยแพ

13. จันทาคตติดตามหานางเทวีสั่งคาง ระหว่างทางได้ช่วยชีวิตพญานาคที่ตาย พญานาคจึงมอบแก้วทิพย์วิเศษให้เป็นการ
ตอบแทนคุณ ต่อมาจันทาคตได้ช่วยเหลือวิทยากร ต่อมาจันทาคตได้ช่วยเหลือชีวิตวิทยากร และวิทยากรได้มอบแก้ววิเศษกับพระขรรค์
วิเศษให้จันทาคต

14. จันทาคตพบกับธิดาทั้งสามคนของเศรษฐีในป่า ได้ผจญภัยร่วมกัน ต่อมาจันทาคตพานางทั้งสามกลับบ้านอย่าง
ปลอดภัยและได้นางทั้งสามเป็นชายา

15. จันทาคตออกติดตามหานางเทวีสั่งคางต่อ ระหว่างทางได้พบกับนางพรหมจารีที่ถูกลอยแพมา จันทาคตช่วยเหลือนาง
โดยพานางไปส่งที่เมืองปัญจา ซึ่งเป็นเมืองของนางสุริยะโยธา มารดาเลี้ยงของนางพรหมจารี

16. นางพรหมจารีกับจันทาคตเรียนวิชาคาถาเวทย์มนตร์จากนางสุริยะโยธาจนสำเร็จและทั้งสองกลับไปเมืองอนุราช ต่อ
มาได้อภิเษกสมรสกัน

17. พระยาภาวินโกรธพระยารธรรมขันตีบิดาของนางพรหมจารีที่ไม่ยอมยกนางพรหมจารีให้ตน และโกรธนางพรหมจารีที่
ใช้คำพูดดูหมิ่นตน จึงประกาศทำสงคราม นางพรหมจารีรับชนะพระยาภาวิน

18. จันทาคตพบกับนางเทวีสั่งคางที่เมืองอนุกรม

19. สุทัศนจักรส่งราชทูตไปสู่ขอนางอุตมธานี ธิดาของพระยาพุทธโคษาแห่งเมืองคันธาระ

20. นางพรหมจารียกทัพมาทำสงครามเพื่อแก้แค้นสุทัศนจักร ทำให้พระยานันทกัจบิดาของสุทัศนจักรเสียชีวิต ส่วนสุทัศน
จักรถูกจับตัวได้ ต่อมากลั้นใจตาย เพราะทนกับความอึดอัดใจกับแค้นใจไม่ได้ จันทาคตได้ครองเมืองอนุกรมร่วมกับนางเทวีสั่งคางและ
นางพรหมจารี

21. จันทาคตได้นางอุตมธานีเป็นชายา ต่อมานางอุตมธานีตั้งครุฑ จันทาคตทราบด้วยแก้ววิเศษว่า ลูกชายของตนเป็นผู้มี
บุญญาธิการสูงส่ง

22. พระยาเตชุตติปราชาแห่งเมืองทุมวดีส่งราชทูตมาสู่ขอนางอุตมธานี แต่บิดาของนางปฏิเสธเพราะทราบว่าพระยาเต
ชุตติปราชามีเมียเสียแล้ว พระยาเตชุตติปราชาโกรธมากจึงยกทัพมาทำสงคราม

23. จันทาคตช่วยเหลือบิดาของนางอุตมธานีทำศึก จันทาคตเป็นฝ่ายชนะในการทำสงคราม พระยาเตชุตติปราชาถูกจับ
ไปทรมาน

24. นางอุตมธานีประสูตพระโอรส จันทาคตตั้งชื่อว่า ทูตะชัตติยะวงศ์

25. จันทาคตกับนางเทวีสั่งคาง มอบสมบัติให้พระโอรสปกครองต่อไป จากนั้นจันทาคตกับนางเทวีสั่งคางจึงเดินทางไปหา
สุริยฆาตที่เมืองกาลิก และกลับไปปกครองเมืองอินทปัตย์ในเวลาต่อมา

26. ทูตะชัตติยะวงศ์ประลองวิชากับมหาผลริชา ซึ่งเป็นพี่ชายของนางสุวรรณพิมพา เมื่อประลองชนะ ทูตะชัตติยะวงศ์
จึงได้อภิเษกสมรสกับนางสุวรรณพิมพา และได้ปกครองเมืองอนุกรม ต่อมานางสุวรรณพิมพามีพระโอรสทั้งหมด ๔ องค์

27. กลางถึงการกลับชาติของบุคคลต่างๆ ที่มีความเป็นมาในเรื่อง ส่วนจันทาคตก็คือพระพุทธเจ้า

เรื่อง จันทาคด ฉบับวัดท่าพุด ซึ่งพบต้นฉบับเพียงเล่มเดียวนั้นเนื้อเรื่องจะอยู่ในช่วง 14-18 ซึ่งเป็นช่วงประมาณเกือบจะกลางเรื่อง

คุณค่าของเรื่อง

จันทาคดฉบับวัดท่าพุดได้สะท้อนให้เห็นคุณค่าที่อยู่ในเรื่องออกมาเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ค่านิยม
2. ความเชื่อ
3. พิธีกรรม

ค่านิยม

ค่านิยมที่พบในเรื่องจันทาคดฉบับวัดท่าพุดนี้ ไม่เด่นชัดมากนักเนื่องจากมีเนื้อหาน้อย แต่ก็พอจะพบได้บ้างอย่างเช่น ความเป็นสุภาพบุรุษของตัวละครเอก ซึ่งถือว่าเป็นค่านิยมที่ดีงามของชายไทยในอดีต ถึงแม้ว่าจะมีค่านิยมการมีภรรยาหลายคนก็ตาม แต่ภระนั้นก็ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาของฝ่ายหญิงเสียก่อนถึงจะเป็นเรื่องที่ถูกต้อง อย่างในตอนที่จันทาคดได้พลัดพรากกับชญา นางเทวธิดาสวรรวาที่เรือแตกนั้น จันทาคดได้เดินทางมาพบธิดาของเศรษฐีทั้งสามในกลางป่า และได้ร่วมเดินทางกัน ธิดาทั้งสามของเศรษฐีนั้นมีใจภักดิ์ต่อจันทาคด และพยายามใช้มารยาเพื่อให้นจันทาคดสนใจร่วมอภิรมย์ แต่จันทาคดก็มีโยติในไมตรีนั้น แม้จะโดนกล่าวหาว่าเป็นกระเทยก็ตาม ดังตัวอย่าง

๑ เจ้าจันทาคด	เห็นทรามนางนาฏ	เข้ามายินดี	
ทำเป็นมารยา	แกล้งผันหน้าหนี	จะดูท่วงที	นางจะว่าอย่างไร
สามนางจึงว่า	น่าเวทนา	น่าบัดใจศรี	
ผู้หญิงมาหา	ผันหน้าหนีไป	หรือเจ้านี้ไซ้	มิใช่ผู้ชาย
๑ นางว่าควักค้อน	เหมือนเรามาอน	ด้วยหญิงทั้งหลาย	
ช่างเฉยอยู่ได้	เหมือนไม่ใช่ชาย	หรือว่าโฉมฉาย	เจ้าเป็นกระเทย

เมื่อเห็นนางทั้งสามกล่าวว่ดงั้น จันทาคดก็นิ่งเฉย ไม่รู้สึกโกรธแค้นนางทั้งสามเลย และยังได้กล่าวเชิงสั่งสอนนางทั้งสามว่า ถึงทั้งสามนางจะเต็มใจอย่างไรก็ตาม การทำแบบนี้ลับหลังบิดามารดานั้นเป็นเรื่องที่ไม่ควรทำเป็นอย่างยิ่ง มันไม่เป็นมงคลแก่ตัวเรา เอาไว้ถ้าพานางทั้งสามไปส่งให้กับมือพ่อแม่ของนางแล้วหากจะยกลูกสาวทั้งสามคนให้ก็จะยินดี ดังตัวอย่าง

๑ โพธิสัตว์ราชา	ยิ้มแย้มไปมา	หัวเราะฮือฮือ	
เห็นสามนางไซ้	อยู่ในเนื้อมือ	พระผู้บุญลือ	จึงกล่าววาจา
๑ เข้าไซ้ไปโย	ตัวเรานี้ไซ้	มิปรารถนา	
ที่จะเอาท่าน	เป็นภรรยา	เจ้าอย่าเจรจา	ข้าไม่ยกฟ่ง
๑ สามนางว่าเล่า	ตัวของข้า	มีน้ำใจหวัง	
จะว่าสิ่งใด	ข้าไม่ยกฟ่ง	จะเอาใจตั้ง	ไว้เป็นสามี
๑ จันทาคดว่าไป	ช่างเจ้าเป็นไร	ข้าไม่ยินดี	
แม้้นพ่อแม่ให้	จะเป็นไรมี	ถึงชั่วถึงดี	ไม่พอเป็นไร
๑ ลับหลังพ่อแม่	ทำเล่นเป็นแหย	ข้าไม่พอใจ	

พ่อแม่ไม่รู้	คูหาดีไม่	ทำอย่างนั้นไซ้	ไม่เป็นมงคล
๑ สามนางจึงตอบ	ทำตามระบอบ	ว่านี่ชอบกล	
พ่อแม่รู้เห็น	จึงเป็นมงคล	เจ้าอย่าร้อน	รนเราพากันไป
๑ ให้ถึงพ่อแม่	ตัวท่านนี้แล	จะมายกให้	
จะยอมทั้งสาม	งามงามตามใจ	จะอย่างไร	ไม่ขัดเลยนา

ความเชื่อ

ความเชื่อที่พบในจันทาคถฉบับวัดท่าพูดได้แก่

1. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เวทย์มนตร์คาถา
2. ความเชื่อเรื่องเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์
3. ความเชื่อเรื่องหมอดู
4. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เวทย์มนตร์ คาถา จะพบในตอนที่พระยากาวินได้ยกกองทัพมารบเพื่อชิงตัวนางพรหมจารี ซึ่งได้มีการใช้คาถาอาคมในการต่อสู้ซึ่งไหวชิงพริบกัน โดยที่ฝ่ายพระยากาวินร้ายเวทย์มนตร์คาถาเพื่อโจมตี ทางฝ่ายนางพรหมจารีและจันทาคถ สู้ช่วยกันก็ร้ายเวทย์มนตร์คาถาแก้กลับทางฝ่ายพระยากาวิน ดังตัวอย่างเช่น

เมื่อนั้นภูมินทร์	ท่านท้าวกาวิน	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ท้าวให้โยธา	ล้อมพระนคร	รอบแล้วภูธร	ค่อยสำราญใจ
จึงเอาเชือกมา	เสกด้วยมนตรา	พระเวทย์เกรียงไกร	
ให้เป็นพญา	นาคาเดิบใหญ่	สั่งให้เข้าไป	ที่โนบุรี
ขึ้นอยู่บนปราสาท	จงมัดเอานาง	พรหมจารี	
ออกมาให้ได้	เร็วไปบัดนี้	จงพญานาคี	เข้ามาทันใจ
๑ อยู่บนปราสาท	เจ้าจันทาคถ	ยังไม่ไว้ใจ	
เอาแก้วทิพย์เนตร	อมเข้าทันใจ	พิจารณาไป	เห็นนาคานาคี
๑ อยู่บนปราสาท	จึงบอกนุชนาฏ	นางพรหมจารี	
ว่าท้าวกาวิน	สำแดงฤทธิ์	ใช้พญานาคี	มาอยู่ในปราสาท
นางพรหมจารี	เอาฉลอง	พระองค์มา	
เสกด้วยพระเวทย์	วิเศษหนักหนา	เป็นพญาปักษา	สำแดงฤทธิ์
จับพญานาคราช	ด้วยฤทธิ์อำนาจ	ตั้งพญาราชสีห์	
คาบเอานาคันนั้น	ลงมาทันที่	นางพรหมจารี	เอาไม้ตีลง
เดชพระเวทย์	นาคันกลับเพศ	เป็นเชือกคืบคอง	
นางแก้วเวทย์ได้	ด้วยใจประสงค์	แก่นางโฉมงาม	ครั้งหนึ่งแลนา

จากตัวอย่างข้างต้น ทักษะของพระยากาวินเพียงพลาในการสู้รบแบบธรรมดา พระยากาวินจึงใช้เวทย์มนตร์คาถาเสกให้เชือกกลายเป็นพญานาคเข้าไปมัดเอาตัวนางพรหมจารีออกมา แต่ทางจันทาคถได้อมลูกแก้ววิเศษทำให้เห็นนิมิตนาคจำแลงนั้น จึงได้ร้ายเวทย์มนตร์เสกเสียให้กลายเป็นครุฑไปจับพญานาคได้ นางพรหมจารีเอาไม้ตีคาถาของพระยากาวินก็เสื่อมลงจึงทำให้กลับเป็นเชือก

เหมือนเดิม

จากนั้นพระยาภาวีนก็ใช้เวทย์มนตร์คาถาต่างๆ โจมตีฝ่ายจันทาคาด ทางด้านจันทาคาดก็ใช้เวทย์มนตร์แก้กลับได้ทุกครั้ง จนกระทั่งจับตัวพระยาภาวีนและกษัตริย์ทั้งแสนองค์ได้

ความเชื่อเรื่องเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในเรื่องนั้นพบในตอนที่นายช่างได้ตามหาช่างพระที่นั่งที่หลุดออกจากแล่งเตลิดเข้าป่าไป จึงได้ถามกับจันทาคาดที่อยู่ตรงนั้น จันทาคาดจึงอมแก้ววิเศษแล้วเห็นช่างพระที่นั่งถูกเทวดา อารักษ์กำบังไว้ในชอกภูเขา ดังตัวอย่าง

๑ เมื่อนั้นพระภูเบศวร์ อมแล้วมิได้ช้า	เอาทิพย์เนตรแก้วจินดา พิจารณาเล็งแลไป
๑ เห็นทั้งพระที่นั่ง อยู่ในชอกเขาใหญ่	เทพารักษ์กำบังไว้ กำบังไว้มิให้เห็น
๑ บอกนายหัตถาจารย์ อยู่ที่ชอกผา	ว่าคชสารอันตัวกล้า เทวดาเจ้าทั้งผอง
๑ รับเอาของ เทวาในเขาหลวง	อันบวงสรวง กำบังไว้

ความเชื่อเรื่องหมอดู พบตอนต่อจากจันทาคาดทำนายเรื่องช่างพระที่นั่งให้กับนายช่าง จนกิตติศัพท์เลื่องลือไปทำให้มีผู้คนที่ของหายและต้องการจะติดตามของเหล่านั้นคืนมา จึงมาขอความช่วยเหลือจากจันทาคาดอย่างไม่ขาดสาย และจันทาคาดก็ได้ช่วยเหลือทุกคน ทุกครั้งไป ดังตัวอย่าง

กิตติศัพท์ก็ฟุ้งชานไป เลื่องลือกันไปมา	ทั่วบ้านนอกนายหัตถา ว่าหมอนี้แม่นเหลือใจ
๑ ชาวบ้านสิ้นทั้งหลาย ไปหาพระภูวนัย	ที่ของหายพากันไป จันทาคาดราชกุมาร
๑ มาให้เจ้าช่วยขยาย ชวนกันบอกอาการ	ว่าของหายมาช้านาน ว่าท่านช่วยพิจารณา
๑ เมื่อนั้นพระภูเบศวร์ อมไว้แล้วมิช้า	เอาทิพย์เนตรแก้วจินดา จึงพิจารณาแลเห็นไป
๑ เห็นว่าของคนนั้น ของท่านคนนั้นไซ้	อยู่ที่นั้นไม่อยู่ไกล หลงเอาไว้ในเรือนตน
๑ เจ้าบอกซึ่งตำแหน่ง ว่าท่านสิ้นทุกคน	ให้ทุกแห่งทุกตำบล กลับไปค้นดูเถิดหนา
ชาวบ้านทั้งหลายเล่า ได้ของของอาตมา	จึงลาเจ้ามาค้นหา เหมือนเจ้าบอกทุกประการ
๑ ชวนกันไปพร้อมหน้า เงินทองของตระการ	ทำบูชาพระกุมาร มาให้เจ้าทุกตัวคน
๑ กิตติศัพท์นั้นเลื่องลือ ไปมาไม่ขาดคน	อยู่อึ้งอ้อทุกตำบล มาหาเจ้าทุกเวลา

ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ พบในตอนที่พระยาภาวีนยกทัพเพื่อไปชิงตัวนางพรหมจารีที่เมืองอนุกรมจึงได้ตรัสถามโหราจารย์ว่าการศึกครั้งนี้จะเป็นอย่างไร ซึ่งโหราจารย์ดูฤกษ์แล้วก็ทำนายว่าศึกครั้งนี้จะแพ้ แต่ไม่ถึงกับตาย ให้เลื่อนเวลารบไปเป็นปีหน้า

๑ เกณฑ์ทัพพร้อมแล้ว	ขอทูลพระแก้ว	จงทราบพระญาณ	
พระยาภาวีน	ปรีเปรมเกษมสันต์	สมเด็จพระภูบาล	ตรัสถามโหรา
๑ ตาโหราจารย์	ดูในฤกษ์พา	วันยามเวลา	
วันใดคืนใด	จะได้ฤกษ์พา	จะยกโยธา	ยาตราคลาไคล
เมื่อนั้นโหรา	ดูในลัคนา	ชั้นซาอาการ	
เห็นว่าอัศจรรย์	จึงทูลทักทวน	พระเคราะห์ภูบาล	ร้ายนักเหลือใจ
๑ จะเสียเดช	โยธาทั้งหลาย	จะถดถอยไป	
สตรีซึ่งโกรธ	จะทำโทษภัย	จะอัปราชัย	แต่ไม่มรณา
๑ จะได้ความทุกข์	ไม่มีความสุข	จะทนทุกข์	
ปีหน้าจึงไป	ได้ตั้งปรารภนา	ปีนี้อาตรา	จะเสียท่วงที

พิธีกรรม

พิธีกรรมที่พบคือ พิธีกรรมการเซ่นไหว้ผี ซึ่งพบในตอนที่จันทาคาดได้ทำนายว่า มีขุมทองแต่มีภูติเฝ้าอยู่ให้เศรษฐีทั้งหลายไปหาเครื่องเซ่นมาทำพิธีกรรมให้ภูติผีเหล่านั้นขึ้นมากินของเซ่นไหว้ จากนั้นจันทาคาดก็เอาดาวพระบรมศรีไชยศรีไล่พันพวกภูติผีเหล่านั้นให้หนีแตกกระเจิงไป แล้วจึงได้ให้เศรษฐีทั้งหลายไปขุดเอาทองขึ้นมา

๑ โปธิสัตว์จึงว่า	ถ้ากระนั้นอย่าช้า	ไปหาบัดพลี	
ให้แต่งเครื่องเซ่น	นั้นให้จงดี	ไปเซ่นไว้ที่	ตรงปากขุมทอง
๑ อยู่ที่ตรงนั้น	ทั้งห้าชวนกัน	ไปเร่งทำของ	
เซ่นไว้แล้วมา	บอกข้าโดยปอง	ทั้งห้าหาของ	เอามาเซ่นไหว้
เศรษฐีทั้งห้า	ได้ฟังวาจา	ดีเนื้อดีใจ	
ชวนกันอำลา	กษัตราคลาไคล	ถึงเรือนตนไซ้	แต่งเครื่องบัดพลี
๑ สิ่งของทั้งหลาย	ตบแต่งมากมาย	สำหรับเซ่นผี	
ทำแล้วทันใจ	เอาไปบัดพลี	มาเซ่นไว้ที่	ตรงปากขุมทอง
๑ จึงภูติทั้งนั้น	มันจึงชวนกัน	ขึ้นมากินของ	
เศรษฐีจึงมา	หาเจ้าโดยปอง	ข้าเจ้าเอาของ	นั้นไปวางไว้
๑ จึงพระทรงเดช	เอาแก้วทิพย์เนตร	อมไว้ทันใจ	
จึงเอาพระขรรค์	กายสิทธิ์ไกร	สมเด็จพระภูบาล	เจ้าลินลามา
๑ มาถึงขุมทอง	เห็นภูติทั้งผอง	กินของบูชา	
เห็นด้วยทิพย์เนตร	มณีจินดา	จึงพระราชา	เอาพระขรรค์ไชย
๑ เข้าใส่ฟันพาด	จึงภูติปีศาจ	ประหลาดหนีไป	
จึงบอกเศรษฐี	ทั้งห้าหนีไซ้	ให้ขุดลงไป	ตรงนี้เถิดนา

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมชาติกเรื่องจันทาคาด ฉบับวัดท่าพูดแม้จะเป็นเพียงเล่มเดียวแต่ก็แสดงให้เห็นถึงความรู้ ความสามารถทางด้านวรรณศิลป์ของกวีในสมัยก่อน ที่สามารถแต่งเรื่องราว และเรียบเรียงด้วยคำกลอนด้วยภาษาที่สละสลวยแต่เรียบง่าย เมื่ออ่านก็เกิดทำนองอันไพเราะ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเพลิดเพลินไปกับท่วงทำนองและเนื้อเรื่องที่ชวนติดตาม ในขณะที่เดียวกันก็แฝงไว้ด้วยแง่คิด คติคำสอน อย่างเช่นเรื่องความกตัญญูรู้คุณ ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น แม้กระนั้นก็นำเสนอผลร้ายของการที่มีโมหะจริต กิเลส ตัณหาเข้าครอบงำ จนทำให้ต้องได้รับความอับอาย สูญเสียศักดิ์ศรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงความเชื่อของคนในอดีตว่ายังมี ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา อย่างเหนียวแน่น รวมไปถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ เวทย์มนตร์คาถา โหราศาสตร์ การทำนายทายทัก

หน้าต้น

ฉบับ ๑๖

- ๑ จึ่งว่านางทิพย์โสดชานา ตัวเจ้านั้นนา
ไปอยู่ด้วยขุนยักชี
- ๑ จึ่งนางทิพย์โสดเทวี ได้ฟังภูมิ
เทวีตระหนกตกใจ
- ๑ กราบลงกับบาทภูวนัย ขอเป็นข้าไท
อย่าให้แก่มารยักชี
- ๑ เมื่อนั้นจันทาคาตภูมิ ว่าแก่เทวี
นวนางประทุมบุปผา
- ๑ เจ้าไปอยู่ด้วยยักชา นางน้องชานา
เจ้าไปอยู่ด้วยขุนมาร
- ๑ นางประทุมบุปผา ได้ฟังวาจา
ตกใจไม่เป็นสมประดี
- ๑ เข้ากอดพระบาทภูมิ โปรตเกล้าเกชี
อย่าให้ช้านมรณา
- ๑ ขออยู่เป็นทาสทาสา ขอร้องพระบาทบาทา
หรือว่าจะเอาเป็นเมีย
- ๑ เมตตอย่าให้ตายเสีย จะเอาเป็นเมีย
ช้านมีขี้ตเลยนา
- ๑ พระจึ่งมีวาจา แก่นางชานา
ชื่อว่าสุคันธเกชี

จบความไป

(สร้างคณางค์ ๒๘)

-
.....⁴หวังจะเสนาหา ด้วยพระภูมิ
- ๑ เจ้าจันทาคาด เห็นทรามนางนาฏ เข้ามายินดี
ทำเป็นมารยา แก่ลิ่งผัน⁵หน้าหนี จะดูท่วงที นางจะว่าอย่างไร
สามนางจึ่งว่า น่าเวทนา น่าขัดใจศรี
ผู้หญิงมาหา ผันหน้าหนีไป หรือเจ้านี้ไซ้ มิใช่ผู้ชาย
- ๑ นางว่าควัก⁶ค้อน⁶ เหมือนเรามาอน ด้วยหญิงทั้งหลาย
ช่างเฉยอยู่ได้ เหมือนไม่ใช่ชาย หรือว่าโฉมฉาย เจ้าเป็นกระเทย
๑ เห็นข้อจะจริง มาพบผู้หญิง จึ่งมานิ่งเฉย
แม่นเจ้านี้ไซ้ มิใช่กระเทย ที่ไหนจะเฉย อยู่ได้ยั้งนี้

4 ต้นฉบับขาดหายไป ๔ บรรทัด.

5 ผัน - หัน

6 ค้อนจนหน้าคว่ำ.

๑ นางจิ้งจอกหัว แล้วยืมร่อหัวจะเป็นผัว ถากลัวสตรี
 นางเข้าให้ซิด สะกิดภูมี ยักเย้าเข้าซี้ มีความเส่นหา
 ๑ ว่าเราทั้งนี้ ได้ลืบท่าปี กำลังเส่นหา
 อันหญิงกับชาย ไชรีไกลพ่อแม่มมา ที่ในกลางป่า อยู่ในเนื้อมือ
 ๑ โพธิสัตว์ราชา ยืมแยมไปมา หัวเราะฮือฮือ
 เห็นสามนางไชรี อยู่ในเนื้อมือ พระผู้บุญลือ จึงกล่าววาจา
 ๑ เข้าซี้ไปโย ตัวเรานี้ไชรี มิปรารถนา
 ที่จะเอาท่าน เป็นภรรยา เจ้าอย่าเจรจา ข้าไม่อยากฟัง
 ๑ สามนางว่าเล่า ตัวของข้า มีน้ำใจหวัง
 จะว่าสิ่งใด ข้าไม่อยากฟัง จะเอาใจตั้ง ไว้เป็นสามี
 ๑ จันทาคาว่าไป ช่างเจ้าเป็นไร ข้าไม่ยินดี
 แม้นพ่อแม่ให้ จะเป็นไรมี ถึงชั่วถึงดี ไม่พอเป็นไร
 ๑ ลับหลังพ่อแม่ ทำเล่นเป็นแห่ ข้าไม่พอใจ
 พ่อแม่ไม่รู้ ดูหาดีไม่ ทำอย่างนั้นไชรี ไม่เป็นมงคล
 ๑ สามนางจึงตอบ ทำตามระบอบ ว่านี้ชอบกล
 พ่อแม่รู้เห็น จึงเป็นมงคล เจ้าอย่าร้อน รนเราพากันไป
 ๑ ให้ถึงพ่อแม่ ตัวท่านนี้แล จะมายกให้
 จะยอมทั้งสาม งามงามตามใจ จะทำอย่างไร ไม่ขัดเส่นหา
 ๑ กลางคืนวันนั้น แต่พูดจากัน ด้วยสามธิดา
 แล้วนอนหลับไป ที่ในเงื้อมผา ชวนกันนิทรา จนรุ่งราตรี
 ๑ ครั้นรุ่งสุริยา เจ้าทั้งสี่คน ฟืนสมประดี
 บ้วนปากล้างหน้า ชำระอินทรีย์ ชวนนางเทวี ออกจากเงื้อมผา
 ๑ พานางสามคน มาในไพรสมนต์ ชมผลพฤกษา
 ส่งผลปนดอก ดอกไปออกมา จำปีจำปา หอมมาเอาใจ
 อีกทั้งพยอม มีกลิ่นอันหอม ขจรในไพร
 ภูมาราภูริน เอกกลิ่นดอกไม้ ชมชิตพิศมัย ด้วยกลิ่นเกษร
 ๑ รำนักจักข้า พานางธิดา ทั้งสามบังอร
 มาพบหนทาง ที่กลางดงดอน หนทางนั้นจร ไปยังบุรี
 ๑ เมืองปาดลีสบุตร เจ้าอรนุช ทั้งสามจรถี
 พระมาเจ็ดวัน ไกลถึงบุรี พานางบพศรี ดำเนินเดินมา
 ๑ พากันมาถึง ยังบ้านอันหนึ่ง อยู่ใกล้พารา
 ชื่อบ้านเศรษฐี ปาละคามมา นายบ้านนั้นชื่อ หัตถาจารย์
 ๑ เจ้าพากันมา มาพบศาลา ริมบ้านปาละคาม
 พานางเข้าไป อาศัยบิณาน ส่องคั่นงคราญ ค่อยสำราญใจ
 ๑ นายหัตถาจารย์ อันเป็นนายบ้าน เป็นคนผู้ใหญ่
 เลี้ยงช้างพระที่นั่ง ของเจ้ากรุงไกร ช่างต้นนั้นไชรี ปลอกแตกงุ่นวาย
 ๑ หลุดออกจากแล่ง เทียวไล่ที่มแห่ง ผุ่งคนทั้งหลาย
 ออกจากโรงแล้ว คลาดแคล้วผันผาย ตั้งใจมุ่งหมาย วิ่งเข้าในไพร

ยานี ๑๑

จึงนายหัตถาจารย์
 บุกซึกัดตงไพร
 ๑ ช้างนั้นวิ่งเข้าไพร
 เข้าไปในชอกผา
 ๑ รักษาช้างนั้นไว้
 กำบังนายหัตถี
 ๑ นายช้างติดตามไป
 เทพเจ้ากำบังตา
 ๑ ตามช้างมานานหึ่ง
 มิได้จะพบพาน
 ๑ กลับมาแต่ฟงไพร
 จึงเห็นพระราชา
 ๑ ท่านมาในกลางทาง
 ช้างอาละวาดไป
 จันทาคดบอกเราไป
 ว่าท่านจะให้ไปหา
 นายช้างว่าบ้านนี้
 ฤว่าท่านเข้าใจ
 ๑ เมื่อนั้นพระภูเบศวร์
 อมแล้วมิได้ซ้ำ
 ๑ เห็นทั้งพระที่นั่ง
 อยู่ในชอกเขาใหญ่
 ๑ บอกนายหัตถาจารย์
 อยู่ที่ชอกผา
 ๑ รับเอาของ
 เทวาในเขาหลวง
 อยู่ตรงมือเราชี้
 เหล้าข้าวแลเบ็ดไก่อ
 เทพดาเจ้าทั้งผอง
 เทวาในเขาหลวง
 ๑ จึงนายหัตถาจารย์
 เบ็ดไก่อทั้งบายศรี
 ครั้นแล้วเอาไป
 บวงสรวงแก่เทวา
 เทพเจ้าในเขาหลวง
 ครั้นคำราตรีกาล

ออกจากบ้านติดตามไป
 ตามช้างไปในพฤษภา
 ถึงเขาใหญ่มิได้ซ้ำ
 จึงเทวดาในคีรี
 อันตรายก็ไม่มี
 มิให้พบไอยรา
 ในฟงไพรห้วยเหวผา
 ใให้นายช้างไม่พบพาน
 ได้เดือนหนึ่งเจ็ดวันวาร
 กลับมาบ้านมิทันซ้ำ
 บัดเดียวใจถึงศาลา
 ถามว่าท่านมาแต่ไหน
 พบช้างบ้างหรือไฉน
 เรานี้ไซ้ไปตามหา
 เราไม่พบไอยรา
 หมอทายยามดูเป็นไร
 ไม่มีหมอมจะดูให้
 ช่วยอนุเคราะห์ข้าสีกที่
 เอาทิพย์เนตรแก้วจินดา
 พิจารณาแล้งแลไป
 เทพารักษ์กำบังไว้
 กำบังไว้มิให้เห็น
 ว่าคชสารอันตัวกล้า
 เทวดาเจ้าทั้งผอง
 อันบวงสรวง
 กำบังไว้
 ตัวท่านนี้แต่งของไป
 เครื่องพลีกันไปบวงสรวง
 รับเอาของอันบวงสรวง
 จะปล่อยมาในราตรี
 เข้ามาบ้านทำบัดพลี
 ทั้งขนมแลสุรา
 ที่เขาใหญ่มิได้ซ้ำ
 ที่ชอกเขาลำเนาธาร
 รับบวงสรวงมิทันนาน
 เอาคชสารนั้นเข้ามา

- ๑ เทวาเอามาส่ง
รุ่งเช้านายหัตถา
๑ เพื่อนแลมาเห็น
เทพเจ้าในสิงขร
๑ ผูกถือไว้ยังเก่า
แต่งของบรรณาการ
๑ อีกทั้งเงินแลทอง
เมื่อนั้นนายหัตถา
๑ ว่าท่านดูแม่นนัก
สิ่งของทั้งนี้
๑ กิตติศัพท์ก็ฟุ้งชานไป
เลื่องลือกันไปมา
๑ ชาวบ้านสิ้นทั้งหลาย
ไปหาพระภูวนัย
๑ มาให้เจ้าช่วยขาย
ชวนกันบอกอาการ
๑ เมื่อนั้นพระภูเบศวร์
อมไว้แล้วมิช้า
๑ เห็นว่าของคนนั้น
ของท่านคนนั้นไซ้
๑ เจ้าบอกซึ่งตำแหน่ง
ว่าท่านสิ้นทุกคน
ชาวบ้านทั้งหลายเล่า
ได้ของของอาตมา
๑ ชวนกันไปพร้อมหน้า
เงินทองของตระการ
๑ กิตติศัพท์นั้นเลื่องลือ
ไปมาไม่ขาดคน
- จึงถึงโรงมิได้ช้า
ตื่นออกมาจากที่นอน
พญาภูษร
เอามาส่งยังสถาน
นายหัตถาค่อยสำราญ
ทั้งข้าวน้ำโภชนา
ทั้งสิ่งของมาบูชา
เอามาให้แก่ภูมิ
เห็นประจักษ์ดังพาที่
ข้าเอามาทำบูชา
ทั่วบ้านนอกนายหัตถา
ว่าหมอนี้แม่นเหลือใจ
ที่ของหายพากันไป
จันทศาตราชกumar
ว่าของหายมาช้านาน
ว่าท่านช่วยพิจารณา
เอาทิพย์เนตรแก้วจินดา
จึงพิจารณาแลเห็นไป
อยู่ที่นั้นไม่อยู่ไกล
หลงเอาไว้ในเรือนตน
ให้ทุกแห่งทุกตำบล
กลับไปค้นดูเถิดหนา
จึงลาเจ้ามาค้นหา
เหมือนเจ้าบอกทุกประการ
ทำบูชาพระกุมาร
มาให้เจ้าทุกตัวคน
อยู่อ้ออ้อทุกตำบล
มาหาเจ้าทุกเวลา

สุรางคนางค์ ๒๘

- แต่ก่อนยังมี ทั้งห้าเศรษฐี มั่งมีหนักหนา
ช้างม้าเข้าไทย วัวควายหนักหนา เงินทองเสื้อผ้า คณนาเท่าใด
๑ แต่ก่อนมั่งมี ครั้งนั้นเศรษฐี ทั้งห้าตกร้าย
ผู้คนล้มตาย วัวควายบรรลัย ทรัพย์สินสิ้นไป ข้าไทยหน่ายหนี
๑ เงินทองนับโกฏิ เทวดาให้โทษ ย่อยยับอัปรีดิ์
เป็นคนทพล⁷ ยากจนบัดสี ทั้งห้าเศรษฐี มาตกเชยใจ

7 มีกำลังน้อย, อ่อนแอ, ท้อแท้; เลวทราม.

๑ ยังแต่ผ้ากับเมีย ค่อยแกะค่อยเขี่ย หาเลี้ยงปากไป
 ได้ยินกิตติศัพท์ ลือทั่วกรุงไกร ว่าเจ้าทราชมวย จันทาคาถุมาร
 ๑ อยู่ที่ศาลา ดูแมนหนักหนา หมอใดไม่ปาน
 จึงพากันมา ทั้งห้ามีนาน มายังสถาน จันทาคาถุมิ
 ๑ นั่งลงแทบใกล้ เจรจาปราศรัย เป็นทางไมตรี
 ช่วยพิจารณา ข้าห้าเศรษฐี แต่ก่อนมั่งมี บัดนี้เสียใจ
 ๑ เจ้าได้ฟังเหตุ เอาแก้วทิพย์เนตร อันมีฤทธิไกร
 อมไว้มิช้า พิจารณาไป เห็นชุมทองใหญ่ ริมบ้านเศรษฐี
 ๑ ชุมทองนั้นหนา มีภูติรักษา อยู่เฝ้าทั้งสี่
 เห็นแล้วจึงว่า ทั้งห้าเศรษฐี ว่าอันนี้ อย่าไต่ถอนใจ
 ๑ ชุมทองชุมหนึ่ง อยุริมบ้านท่าน ชุมหนึ่งเตบใหญ่
 ภูติอยู่พิทักษ์ รักษาทองไว้ จงท่านเร่งไป หาหมอมูตุมิ
 ๑ แก้วภูติเสียก่อน จงทำผืนผ้อมัน ชุดเอาเถิดรา
 ทั้งห้าเศรษฐี จึงมีวาจา ว่ายากหนักหนา หมอมูตุมิไม่มี
 ๑ โภธิสัตว์จึงว่า ถ้ากระนั้นอย่าช้า ไปหาบัดพลี
 ให้แต่งเครื่องเซ่น นั้นให้จงดี ไปเซ่นไว้ที่ ตรงปากชุมทอง
 ๑ อยู่ที่ตรงนั้น ทั้งห้าชวนกัน ไปเร่งทำของ
 เซ่นไว้แล้วมา บอกข้าโดยปอง ทั้งห้าหาของ เอามาเซ่นไหว้
 ๑ เศรษฐีทั้งห้า ได้ฟังวาจา ดีเนื้อดีใจ
 ชวนกันอำลา กษัตราคลาไคล ถึงเรือนตนไซรั แต่งเครื่องบัดพลี
 ๑ สิ่งของทั้งหลาย ตบแต่งมากมาย สำหรับเซ่นผี
 ทำแล้วทันใจ เอาไปบัดพลี มาเซ่นไว้ที่ ตรงปากชุมทอง
 ๑ จึงภูติทั้งนั้น มันจึงชวนกัน ขึ้นมากินของ
 เศรษฐีจึงมา หาเจ้าโดยปอง ข้าเจ้าเอาของ นั้นไปวางไว้
 ๑ จึงพระทรงเดช เอาแก้วทิพย์เนตร อมไว้ทันใจ
 จึงเอาพระขรรค์ ภายสิทธิไกร สมเด็จจกวนัย เจ้าลินลามา
 ๑ มาถึงชุมทอง เห็นภูติทั้งผอง กินของบูชา
 เห็นด้วยทิพย์เนตร มณีจินดา จึงพระราชา เอาพระขรรค์ไชย
 ๑ เข้าใส่ฟันฟาด จึงภูติปีศาจ ประหลาดหนีไป
 จึงบอกเศรษฐี ทั้งห้านั้นไซรั ให้ชุดลงไป ตรงนี้เถิดนา
 ๑ ทั้งห้าเศรษฐี ได้ฟังภูมิจึงมา หาจอบเสียมมา
 ทั้งชุดทั้งฟัน ฤาถมิช้า เศรษฐีทั้งห้า จึงมาได้ทอง
 ๑ ขนเอาทองมา ไว้ในเคหา มากมายกำยกอง
 ครั้งนั้นเศรษฐี มั่งมีเงินทอง อีกทั้งข้าวของ เหมือนหนหลังมา
 ๑ จึงเอาข้าวของ ชวนกันมาสนอง คุณเจ้าหนักหนา
 ทองแสนขนน ขนให้ราชา นิโรธโภชนา ให้พระภูบาล

๑ มีพรหมณ์สองคน มีลูกสาวตน ทั้งเจ็ดนางคราน
 ฉกรรจ์สีนทัด ฟิงกำดัดพาล หนุ่มหนุ่มชาวบ้าน เห็นเจ้าพอใจ
 ๑ พรหมณ์สองผัวเมีย ได้ทองกระสือ มาไว้ซื้อชาย
 จ่ายทองสิ้น วันสองไพ ยังเหลืออยู่ไซ้ร้ มากมายครามครัน
 ๑ ตั้งแต่ได้ทอง ผัวเมียทั้งสอง ขึ้นชมทฤหรรษ์
 ครั้นอยู่นานมา เวรตามทัน พรหมณ์ทั้งสองนั้น เป็นกระสือไป
 ๑ เกี่ยวกับอาหาร เครื่องเนาสาธารณ^๑ ทุกวันอัตรา
 ชาวบ้านรู้แม่ เห็นแน่แก่ตา ว่าพรหมณ์นี้นา เป็นกระสือมันคง
 ๑ พาพรหมณ์ทั้งสอง มาหาพระทอง จันทาคาโดมยง
 บอกว่าพรหมณ์นี้ เป็นกระสือโดยจง จึงพระโสมยง ช่วยพิจารณา
 ๑ จึงอมทิพย์เนตร เล็งแลเห็นเหตุ แต่หนหลังมา
 ว่าพรหมณ์ทั้งสอง ได้ทองหนักหนา จึงมีวาจา ถามพรหมณ์สืบไป
 ๑ ว่าท่านนี้ถ้าได้ ทองกระสือ มากมายเหลือใจ
 ซื้อขายจ่ายก่อน เสียสิ้นเท่าใด ยังเหลืออยู่ไซ้ร้ บอกไปด้วยดี
 ๑ พรหมณ์ทั้งสองเล่า จึงบอกแก่เจ้า โดยสัจจวาที
 จ่ายสิ้นเท่านั้น ยังอยู่เท่านี้ จงได้ปราณี ให้พ้นเวทนา
 ๑ เจ้าบอกพรหมณ์ทั้งสอง เร่งไปแต่งของ เครื่องเช่นอย่างนาน
 ไปไว้ที่ปาก ชุมทองนั้นนา จงท่านกลับมา บอกเราทันใจ
 ๑ พรหมณ์ทั้งสองรา จึงเจ้าเข้ามา เคหาโดยปอง
 ทำเครื่องเช่นไป ไว้ปากชุมทอง ฝึกระสือทั้งผอง กินของบูชา
 ๑ พรหมณ์ทั้งสองนั้น จึงกลับมาพลัน บอกเจ้ามิช้า
 จึงหน้อนเรศวร เอาแก้วทิพย์เนตร อมไว้มิช้า
 จับพระขรรค์ไชย ลินลาพื้นผยอง สมเด็จพระทอง แลมาแต่ไกล
 ๑ เห็นฝึกระสือ กินของอยู่ใน จับพระขรรค์ชัย
 เข้าไล่บุกบัน หวดซ้ายหวดขวา ด้วยเดชา อำนาจพระขรรค์
 ๑ เจ้าจันทาคา เข้าไล่ฟันฟาด ฝึกระสือนั้น
 ถึงแก่ความตาย กระสืออาศัย พรหมณ์ทั้งสองนั้น ค่อยมาสบาย
 หายจากกระสือ เลื่องลือมากมาย พรหมณ์ผัวเมียหาย
 พ้นจากเวทนา¹⁰
 ๑ เอาลูกสาวตน สิ้นทั้งเจ็ดคน แล้วพากันมา
 กับทองพันหนึ่ง ให้พระราชา ว่าตัวของข้า มาสนองคุณ
 ๑ เจ้าจึงว่าเล่า ตัวของข้าเจ้า มิได้ปองปุน
 ซึ่งยกธิดา เอามาแทนคุณ เราจะเอาบุญ มาช่วยแก้ไข
 ๑ ตัวเรานี้เรา เราจะขอลา ไปหนทางไกล
 ถ้าวายอยู่ มีพอเป็นไร จะพากันไป สังกัดพระนคร

9 ต่ำ. เลว. ชั่วช้า.

10 ต้นฉบับขาดหายไป ๓ บรรทัด

๑ พรหมณ์จึงจะไป หนทางกลางไพร ในดงดอน
 กันดานหนักหนา ว่าจะถึงพระนคร อย่าได้บทร ทางบกเลเยนา
 ๑ หนทางกันดาน สี่องค์นงคราญ อย่าได้โคลคลา
 ภูเขาขึ้นด้วย ยักษ์มารหนักหนา มีทั้งโจรป่า จะมายายี
 ๑ ไปทางคองคา จะหานาวา ให้เจ้าทั้งสี่
 ไปทางเรือไซร์ ในกลางนที เห็นว่าจะดี กว่าเดินในไพร
 ๑ เจ้าจันทาคาด จึงตอบพจนาด ว่าเราขอใจ
 จะหานาวา ให้ข้าคลาโคล ตัวข้านี้ไซร์ แล้วนะท่านอา
 ๑ ครั้งหนึ่งนั้นเล่า ข้ามาสำเภา ในกลางคองคา
 สำเภาอัปปาง พลัดนางชญา ผู้เป็นจரியา ยังไม่พบกัน
 ๑ ลูกสาวของพรหมณ์ ทั้งเจ็ดนางงาม รูปร่างอย่างสรรค์
 เจ้าไม่รับไว้ คินให้ด้วยปล้น เอาแต่ทองพรร- ณีขนิษฐา
 ๑ จันทาคาดกุมาร ได้ลาภสักการ ผูกคนบูชา
 เจ้าให้ทาน สมณพรหมณา ง่อยเปลี้ยเสียตา ยากทั้งหลาย
 ๑ เจ้าให้ทานแล้ว เมื่อนั้นพระแก้ว เจ้าจึงธิบาย
 ข้าจะขอลา พี่น้องทั้งหลาย ผูกคนมากมาย มาช่วยอวยพร

ยานี ๑๑

๑ เจ้าสั่งชาวบ้านแล้ว พานางแก้วบทร
 ทั้งสี่องค์เข้าดงดอน พากันมาได้เจ็ดวัน
 ๑ มาถึงภูเขาโศด สูงสามโยชน์กางกัน
 จึงบอกสามนางนั้น เราจะโดดข้ามเข้าไป
 ๑ ยุคพี่ให้มันคง แม้นตกลงจะบรรลัย
 สามนางไม่วางใจ ยุคทำไว้ให้มันคง
 ๑ สองนางกอดพระเพลา นางหนึ่งเล่ากอดกลางองค์
 จันทาคาดผู้โหมยง เจ้านั้นยังไม่ไว้ใจ
 ๑ จึงเอาพระภูษา ผูกกลยาสามนางอรไท
 ครั้นแล้วจึงสอดใส่ ซึ่งฉลองพระบาทา
 ๑ จึงพานางทั้งสาม กระโดดข้ามเขานั้นมา
 พ้นจากยอดภูผา สามนางลงในไพร
 ๑ ข้ามเขามาได้แล้ว จึงพระแก้วเจ้าคลาโคล
 พากันมาในไพร ไกลจะค่าเข้าราตรี
 ๑ จึงเสวยโภชนา พระสุริยาสันแสงศรี
 บรรทมด้วยเทวี มิได้ทำอะไรกัน
 ๑ สามนางไม่รังเกียจ เจ้านอนเบียดพระทรงธรรม์
 เจ้าจันทาคาดนั้น เจ้ามิได้จะนำพา
 ๑ นอนอยู่ด้วยเปล้าเปล้า ครั้นรุ่งเช้าพากันมา
 ทั้งมีเจ้าลีลา จากนั้นมาได้สามวัน

๑ เดินตัดลัดทุเรศ
 เจ้ามาได้เจ็ดวัน
 ๑ เป็นบ้านนายโจรป่า
 โจรเห็นก็ร้องถาม
 ๑ เจ้าบอกแก่โจรป่า
 เราจะไปพระเวียงไชย
 ๑ นายโจรจึงเล่า
 รูปทรงงามมีศรี
 ๑ จึงเจ้าจันทาคาด
 บอกโจรไปทันใจ
 ๑ มิใช่เมียของเรา
 อันอยู่ในบุรี
 ๑ สามนางฟังจันทาคาด
 เข้ากอดพระภุชช
 ๑ ขึ้นว่ามีใช่เมีย
 ฤาหนึ่งว่าตัวข้า
 ๑ จึงชวนพ่อสังวาส
 แล้วว่ามีใช่เมีย
 ๑ สามนางมาวิงวอน
 กอดพระบาทผู้มี
 ๑ จันทาคาดรู้เนื้อความ
 จึงให้นางชานา
 ๑ จึงเอาพระภุชช
 จันทาคาดเจ้าจึงทรง
 ๑ จึงพานางทั้งสามโดด
 พ้นจากโจรนั้นมา
 ๑ พวกโจรสิ้นทั้งนั้น
 จึงว่าบุรุษนี้
 ๑ แม่น้ำกว้างกว่าโยชน
 สรรเสริญฤทธิไตร
 ๑ เจ้าข้ามน้ำมาแล้ว
 ครั้นใกล้พระสุริยา
 ๑ เห็นชอกไม่รมขอบกล
 ทั้งสามนางบังอร
 ๑ เจ้านอนผินหลังให้
 ครั้นเข้าเจ้าจรลี

ในหิมเวทป่าอรัญ
 มาถึงบ้านโจรคาม
 เจ้าจึงพานางทั้งสาม
 บุรุษนี้มาแต่ไหน
 ว่าเรานี้มาแต่ไกล
 เมืองสังกัศพระบุรี
 เมียของเจ้าทั้งสามนี้
 ขอให้เราเกิดเป็นไร
 มีพจนารถวางอรทัย
 ว่าทั้งสามนางนารี
 เป็นลูกสาวของเศรษฐี
 เมืองสังกัศพระนคร
 ใจจะขาดอยู่อรอรอน
 นางอันนอนอยู่ไปมา
 จะทิ้งเสียให้โจรป่า
 ไมยินยอมเจ้าเมื่อไร
 เจ้าจันทาคาดทำเฉยเสีย
 เจ้าไม่เย้ย¹¹แต่สักที
 เจ้าทุกข์ร้อนแสนทวี
 นางเทวีเศร้าโศกา
 เห็นนางงามกอดบาทา
 ยุตราชาให้มั่นคง
 ผูกกลยาทั้งสามองค์
 ใส่ฉลองพระบาทา
 ข้ามฝั่งพระคงคา
 ถึงปากฝั่งน้ำนที
 เห็นทรงธรรมมีสันเกษี
 มีอานุภาพล้ำแดนไตร
 พาสามนางโดดข้ามไปได้
 แล้วก็ชวนกันกลับมา
 พานางแก้วเจ้าลินลา
 จะลับเหลี่ยมยุคนธร
 ทั้งสี่คนชวนกันนอน
 เจ้านอนด้วยภูมิ
 ไม่เย้ยไรในราตรี
 สามนารีก็ตามมา

◎ เจ็ดวันบ่ทันหึ่ง ¹² ยักข์แก่ทั้งสองรา	จึงลูถึงแดนยักษา อยู่ในป่าพนาลี
◎ ยังมียักข์แก่สองศรี อยู่ที่ในป่าพนาลัย	ภரியาสามี
◎ ตายักข์ผู้ผู้นั้นไซร์ หาเนื้อในป่าหิมวา	วันนั้นเที่ยวไป
◎ ยายยักข์อยู่เฝ้าเคหา เห็นแล้วก็คิดในใจ	ยักข์แก่แลมา
◎ ทั้งสี่นี้มาแต่ไหน มนุษย์กินเป็นภักษา	วันนี้จะได้
◎ นิรมิตเหย้าเรือนเคหา ลาดปูบนหอนามากมาย	เสื่อสาดดาชดา
◎ ยายยักข์นิรมิตกายา นั่งอยู่บนหอเรือนตน	เป็นมนุษย์โสภา
◎ นิรมิตคนใช้เจ็ดคน ใช้สอยอยู่บนเคหา	สาวสาวทั้งตน
ตนหนึ่งตักน้ำขึ้นมา ตบแต่งกับข้าวด้วยพลัน	กลางคนนั้นนา
◎ คนหนึ่งนั่งขัดจอกขัน หุงข้าวอยู่ในครัวไฟ	นางคนหนึ่งนั้น
◎ คนหนึ่งผ่าฟืนส่งให้ จิบพลูแลปูที่นอน	คนหนึ่งเล่าไซร์
◎ นางหนึ่งรูปร่างมบรร ให้แต่งของสำหรับกิน	เต้านมองนอน
◎ จันทาคาดลินลาดโดยถวิล พานางมาใกล้ยักชี	สมเด็จพระมินทร์
◎ เอาแก้วทิพย์เนตรฤทธิ อมไว้แล้วพิจารณา	ใส่โอษฐ์ผู้มี
เห็นแล้วว่ามารยักษา ทั้งสามหยุดพักแต่ไกล	ชวนนางชญา
◎ ยายยักข์รำพึงในใจ กว่าผิวจะกลับคืนมา	จะลงเอาไว้
คิดแล้วจึงลงมาหา ถามว่าเจ้ามาแต่ไหน	แล้วมีวาจา

ฉบับ ๑๖

๑ จะไปในสถานที่ใด	เจ้าบอกทันใจ
จะไปสังกัต์พระนคร	
๑ ยักษาห้ามพระภูธร	วันนี้หยุดนอน
หายเหนื่อยพຽงนี้จึงไป	
๑ สามนางได้ฟังปราศรัย	ไม่รู้กัลใน
ว่ายักษนิรมิตกายา	
คิดว่าเป็นมนุสสา	ทั้งสามกัลยา
น้ำใจจะใคร่อยู่นอน	
๑ นางห้ามสมเด็จพระภูธร	วันนี้หยุดก่อน
พຽงนี้จึงจรเถิดนา	
๑ วันนี้ล้าเลื่อยเนื่อยมา	ปวดหัวมัวตา
วันนี้เราอย่าเพ่อไป	
๑ จันทาคาตบอภานาฏทันใจ	เราอยู่ไม่ได้
จะไปวันนี้แลนา	
๑ มันนี้คือว่ายักษา	เราจะไคลคลา
ไปเสียให้พันอสุรี	
สามนางว่าแก่ภูมิ	มิใช่ยักษี
มนุษย์เห็นอยู่แก่ตา	
ไม่ทันสิ้นคำเจรจา	ตาแต่่ายักษา
แบกมนุษย์มาทันใจ	
๑ ทั้งตรงลงหน้าทราวม้วย	สามนางอรทัย
ตกใจประหวั่น ¹³ ขวัญหนี	
๑ จึงนางว่าแก่ภูมิ	อย่าอยู่ที่นี้
ไปเสียให้พันเถิดนา	
๑ โปธิสัตว์จึงมีวาจา	เจ้าอยู่เถิดนา
แต่ตัวของข้าจะไป	
สามนางได้ฟังท้าวไท	ตระหนกตกใจ
ร้องให้อ้อนวอนภูมิ	
๑ จันทาคาได้ฟังเทวี	พานางจรรลี
มายังที่ฝั่งสระสรง	
๑ จึงลงชำระพระองค์	ให้นางโฉมยง
สามองค์อยู่ฝั่งสระศรี	
ตายักษตามมาโดยดี	ครั้นใกล้เทวี
สามนางเห็นก็ตกใจ	
๑ จึงบอกแก่พระภูวนัย	ยักษามันเข้ามาใกล้
ขอเชิญท้าวไทขึ้นมา	

๑ ได้ฟังทั้งสามธิดา	สมเด็จพระราชา
เจ้าขึ้นมาจากสระสรอง	
๑ จึงให้นางทั้งสามองค์	ยุตให้มันคง
พระองค์จึงเอาภูษา	
๑ ผูกนางเหมือนอย่างหลังมา	จึงพระราชพา
พานางทั้งสามเหาะไป	
ตายักษ์จึงโกรธคือไฟ	นิรมิตตนโตเติบโตใหญ่
พลิกมเหิมมา	
๑ วิ่งไล่ติดตามราชา	แขนทั้งซ้ายขวา
ยาวได้เจ็ดชั่วลำตาล	
ไล่คว้าจับเจ้าบ้านาน	จึงพระภูบาล
เจ้าหวดด้วยพระขรรค์ไชย	
๑ แขนยักษ์ขาดออกทันใจ	พานางเหาะไป
ยังอากาศเวหา	
ตายักษ์ยังไม่อาลัย	นิรมิตกายนั้น
เติบโตใหญ่พลิกมเหิมมา	
๑ โดดขึ้นขวางหน้าราชา	โดดโผนโจนมา
ไล่คว้าจับองค์พระทรงฤทธิ	
๑ เจ้าฟันด้วยพระขรรค์กายสิทธิ์	ประหารชีวิต
ตายักษ์ก็ถึงความตาย	
๑ ยายยักษ์ซึ่งโกรธพุ่มพ่าย	ครั้นเห็นผู้ตาย
ก็ไล่เล่นติดตามมา	
๑ โดดขึ้นบนเวหา	ตามไล่เจ้ามา
จับคว้าจับด้วยพลัน	
เจ้าจึงฟันด้วยพระขรรค์	ตัดเศียรยักษ์นั้น
ก็ถึงแก่ความมรณา	

สุรางคนางค์ ๒๘

๑ ฆ่ายักษ์ตายแล้ว	สมเด็จพระแก้ว	ลงจากเวหา	
พานางสามองค์	เข้าดงพุกงา	แต่จากนั้นมา	ได้เจ็ดราตรี
๑ ออกจากดงสัก	มาถึงบ้านยักษ์	อยู่ในพงพี	
มียักษ์คนหนึ่ง	หนุ่มน้อยมีศรี	แลเห็นภูมี	กับนางสามคน
๑ เห็นแล้วมีนินา	จึงกลับมาบ้าน	บอกพรรคพวกตน	
ไปพบมนุษย์	หนุ่มหนุ่มสี่คน	เดินในไพรสนธ์	ตัดต้นไม้
๑ เหล่าพวกกุมภัณฑ์	ครั้นมาพร้อมกัน	เร่งรีบออกไป	
เห็นเจ้าจันทาคาด	กับนางนาฏทราวมวย	พากันเหาะไป	ยักษ์ไล่ตามมา
๑ มาถึงต้นไม้	ต้นหนึ่งเติบโตใหญ่	สูงเทียมเวหา	
พระหุดอาศัย	ต้นไม้มีนินา	ฝูงมารยักษ์	ติดตามเจ้าไป

๑ ล้อมไว้ด้วยพลัน ยักษ์จำพวกนั้น มันเหาะไม่ได้
 จึงพวขุนมาร เอาขวานเข้าไป จะโค่นต้นไม้ นั้นให้ล้มลง
 ๑ เจ้าจันทาคาด จึงพานางนาฏ เจ้าทั้งสี่องค์
 เห็นมารนั้นไซ้ร้ ล้อมไว้มั่นคง พานางโฉมยง จากต้นนั้นไป
 ๑ อยู่ต้นหนึ่งเล่า สูงยิ่งกว่าเก่า แลสุดลูกตา
 ฝูงยักษ์ตามไป ล้อมไว้สองครา จึงพระราชพา พานางเหาะไป
 ๑ ฝูงยักษ์นั้นนา มันเห็นฤทธา สรรเสริญท้าวไท้
 มนุษย์คนนี้ ย่อมมีฤทธิไกร ถ้าเราตามไป จะม้วยมรณา
 ๑ ว่าแล้วเท่านั้น ฝูงยักษ์ชวนกัน กลับมาเคหา
 เจ้าจันทาคาด จึงเหาะลงมา ยังพื้นพสุธา พานางเดินไป
 ๑ เดินมาสามวัน มาเห็นสำคัญ แห่งหนึ่งนั้นไซ้ร้
 มีอ่างน้ำทิพย์ อยู่ที่กลางไพร ที่ปากอ่าวนั้น ท่านจารึกไว้ พระภูวนัยเห็นอักษรศรี
 ๑ เจ้าอ่านอักษร รู้แท้แน่นอน ในใจภูมิ
 ว่ากษัตริย์ มหาเศรษฐี เสนาบดี ทั้งพราหมณาจารย์
 ๑ ถ้าจะปรารถนา ให้รูปอาตมา โฉมสะคราน
 ให้ลงอาบน้ำ ในอ่างสำราญ รูปงามใครจะปาน ดังเทพเมืองบน
 ๑ เจ้าคิดในใจ ตัวกูนี้ไซ้ร้ เป็นลูกทรพล
 จึงลงอาบไซ้ร้ นั้นไม่ชอบกล ด้วยชื่อทรพล ไม่ดีเลยนา
 ๑ คิดแล้วเท่านั้น จึงพระทรงธรรม์ บอกนางกัลยา
 ให้ลงอาบน้ำ ในอ่างนั้นนา ทั้งสามธิดา อาบน้ำบ่านาน
 ๑ นางทั้งสามคน ได้ฟังจุมพล ลงสรลงสนาน
 ในอ่างน้ำทิพย์ ทั้งสามธิดาเยวมาลย์ รูปทรงสงสสถาน ตั้งนางในสวรรค์
 งามยิ่งกว่าเก่า ได้สักร้อยเท่า ใครเลยจะทัน
 ดังเทพกนิสร นางอักษรสวรรค์ อยู่ในช่องชั้น แกล้งกลั่นลงมา
 ๑ จันทาคาดกุมาร เห็นนางงงคราญ รำพึงไปมา
 จะอยู่ที่นี้ มิได้เลยนา กลัวนางจะมา ให้สรลงนที
 ๑ เมื่อนั้นภูเบศร์ จึงชวนอัครเรศ สามนางจรลี
 จากอ่าวน้ำมา ได้สามราตรี มาถึงคีรี สูงสุดลูกตา
 ๑ เขาสูงห้าโยชน์ จะพานางโดด ข้ามยอดภูผา
 จะถึงลมกรด พัดแรงหนักหนา พานางเลียบบมา ตามเชิงคีรี
 ๑ มาได้เจ็ดวัน พันภูเขานั้น เจ้ามายินดี
 แรมรอนนอนไพร มาในพงพี จากเขาคีรี สามโยชน์มา
 ๑ มาได้เจ็ดวัน ถึงเขาหัดกัน สูงสุดเมฆา
 โดยสูงนั้นโสด เจ็ดโยชน์โดยตรา รำพึงไปมา จะข้ามกลใด
 หัวเขาท้ายเขา ยักษ์านั้นเล่า ตั้งบ้านเดิบใหญ่
 มีหนทางน้ำ ในถ้ำนั้นไซ้ร้ ที่กลางเขาใหญ่ เดินในนที
 ๑ ไปทางในน้ำ ได้สามราตรี จึงไปผุดขึ้นที่
 ป่าพงพี ฟากเขาคีรี ข้างหนึ่งโดยหมาย

เมื่อนั้นโพธิสัตว์ เจ้าจึงไปตัด เอาไม้โดยหมาย
 มาทำเป็นทิว ใส่นางโฉมฉาย พระผู้ฤาสาย ทำให้มั่นคง
 ๑ ทำแล้วมิช้า ให้นำงธิดา เข้าทิวโดยจง
 แล้วจึงเอาชัน ยาให้มั่นคง ครั้นแล้วพระองค์ ลากทิวลงน้ำ
 ๑ ลากลงสู่ถ้ำ เดินมาในน้ำ ตามคูหา
 อำนาจพระขรรค์ กายสิทธิ์ฤทธา แหวน้ำดำมา ในถ้ำคีรี
 อีกรั้งอำนาจ ฉลองพระบาท เกือกแก้วมณี
 ดำดินบินบน เวหาโดยหนวิถึ อันตรายไม่มี ที่จะปีศา
 ๑ เดินในถ้ำนั้น มาได้เจ็ดวัน มาถึงคูหา¹⁴
 ปากถ้ำนั้นดู ทะลุขึ้นมา ผุดขึ้นบนป่า ฟากเขาคีรี
 ถึงปากถ้ำแล้ว เมื่อนั้นพระแก้ว ขึ้นจากนที
 ลากทิวขึ้นมา ผ่าออกโดยดี สามนางนารี ยินดีหนักหนา
 ๑ จึงพระโฉมงาม พานางทั้งสาม มาในทิวมา
 ชมนกชมไม้ ในไพรพฤกษา ชมสัตว์นานา ในป่ามากมาย

ยานี ๑๑

๑ ชมสัตว์จตุบาท บ้างแผดผาดเล่นสบาย
 นกเนื้อทั้งเสื่อร้าย กระจายเดินเล่นในไพร
 ๑ โคเถื่อนเกลื่อนกล่นกลาด อาศัยน้ำชอกซอนไหล
 กระทั่งวิ่งโห่งไป ทั้งละมั่งและกวางทอง
 เลียงผาแลเสื่อสิง วิ่งล่องเชิงผ้นผยอง
 เสือดาวคอยด้อมมอง เขม่นปองมฤคา
 ชมหมู่คนานก แผ่นผาดผกจ้านจา
 เรไรทั้งไก่อ่า มยุราพญาหงส์
 นกแก้วจับกระทิง นกกาลิงจับกาหลง
 กระเรียนร้องก้องดง ทั้งโพระดกนกกาใน
 เจ้าชมรุกษชาติงาม เดียรดาชอยู่ไสว
 เรียบเรียงเคียงกันไป เป็นทองแถวแนวดวงदान
 ๑ ชมนกเจ้าชมไม้ มาในไพรสามวันวาน
 ได้สามราตรีกาล เข้าในแดนพระบุรี
 ๑ ยังมีนายพรานป่า เทียวหาเนื้อในพงพี
 เพื่อนมาแต่บุรี เมืองสังกัถพระนคร
 เพื่อนเทียวหาเนื้อมา นายพรานป่าคเนจร
 เทียวมาในดงดอน รอนแรมมาหลายราตรี
 ๑ ส่องศ์ผู้ทรงคราญ แลเห็นพรานก็ยินดี
 จึงถามว่าท่านนี้ มาแต่บ้านเมืองอันใด

14 ควรเป็น "คูหา" ตามฉันทลักษณ์ (ผู้ปริวรรต).

เมื่อนั้นนายพรานป่า
 เข้ามาแต่เวียงไชย
 ๑ เจ้าสืบทามไปเล่า
 สังกัดพระนคร
 พรานป่าจึงบอกไป
 ถ้า मैं จะลีนลา
 จึงลำนายพรานไป
 ทำวันถึงนคร
 ๑ ทั้งสามพระธิดา
 มายังบ้านเศรษฐี
 หยุดอยู่นอกบ้านไซรั
 ทั้งสามนางธิดา
 ขอเชิญพระภูบาล
 ไปหาพระเศรษฐี
 โพิสัตว์จึงลงใจ
 ทิพย์โสคนางบังอร
 ๑ นางประทุมบุผาชาติ
 ไปเรือนน้องก่อนรา
 ๑ นางสุคันธเกษี
 ขอเชิญพระจุมพล
 ๑ เมื่อนั้นพระทรงฤทธิ์
 แล้วจึงมีวาจา
 จะไปเรือนคนนั้น
 ไปเรือนคนนี้ไซรั
 ทั้งสามนางไปก่อน
 เจ้าไปก่อนเกิดนา
 ๑ บदनันสามพังงา
 ทั้งสามมอทย
 ๑ วันหนึ่งเศรษฐีนั้น
 พุดกันถึงลูกตน
 เศรษฐีสามคนนั้น
 ช้านานเจ็ดเดือนตรา
 สามนางจึงเข้าไป
 บิดานางเยาวมาลย์
 ๑ นางอาบน้ำทิพย์มา
 ดังนางในชั้นบน
 เศรษฐีแปลกลูกตน
 คล้ายคล้ายจะจำได้

จึงบอกมาด้วยฉับไว
 เมืองสังกัดพระนคร
 จึงบอกเราให้แน่นอน
 ยังใกล้ไกลหรือท่านอา
 หนทางไซรัท่านอา
 อีกห้าวันถึงพระนคร
 พอรทัยสามบังอร
 เมืองสังกัดพระบุรี
 ถึงพาราเจ้าจรี
 ผู้บิดาแลมารดา
 เจ้าอาศัยร่มพฤกษา
 เจ้าจึงว่าแก่ภูมิ
 เข้าไปในบ้านด้วยน้องนี้
 พระบิดาและมารดา
 จะให้ไปเรือนใครก่อน
 ว่าไปเรือนน้องก่อนรา
 จึงนางนาฏกล่าววาจา
 ก่อนเรือนนางทั้งสามคน
 ว่าภูมิบัดเดี่ยวตน
 ไปเรือนน้องก่อนเกิดรา
 รำพึงคิดอยู่ไปมา
 ตัวข้าไม่เข้าไป
 นางคนนั้นจะน้อยใจ
 ไซรันางคนนั้นจะโกรธา
 หาบิดรและมารดา
 ตัวของข้ายังไม่ไป
 จึงอำลาพระภูวนัย
 จึงเข้าไปในเรือนตน
 อยู่พร้อมทั้งสามคน
 อันล่อยไปในคงคา
 มาโศกศัลย์ถึงธิดา
 หมอทายว่าไม่วายปราณ
 ประนมไหว้แล้วกราบกราน
 แปลกธิดาทั้งสามคน
 รูปธิดาเลิศล้ำ
 งามกว่าเก่าก็แปลกไป
 ทั้งสามคนคิดสงสัย
 คิดสงสัยอยู่ไปมา

๑ เศรษฐีจึงถามไป	มาแต่ไหนทั้งสามรา
รูปร่างงามโสกา	นางฉายามาแต่ไหน
๑ ทั้งสามนางก็ลยา	แจ้งกิจจาด้วยฉับไว
ข้านี้ไซ้อื่นไกล	ตัวข้าไซร์คือธิดา
๑ ตกคงคาพลัดลอยไป	ข้านานได้เจ็ดเดือน
พระภูวนาถได้เห็นหน้า	จึงบิดาแปลกลูกไป

สุรางคนางค์ ๒๘

ทั้งสามเศรษฐี	ได้ฟังคดี	ทั้งสามอรรถ	
รู้ว่าธิดา	เจ้ามาแปลกไป	ดีเนื่อดีใจ	จึงวิ่งลงมา
๑ เศรษฐีทั้งสาม	สวมกอดโถมงาม	ทั้งสามธิดา	
จวบกระหม่อมจอมเกล้า	ว่าเฝ้าฟังงา	แม่นี้คิดว่า	เจ้ามาบรรลัษ
แม่ไม่มีสุข	เข้าคำพร่ำทุกข์	น้ำตาลามไหล	
คิดถึงเพื่อนยาก	เจ้ามาจากไป	คิดว่าบรรลัษ	เสียในคงคา
๑ หามหาพยายาม	ดูลูกทั้งสาม	ไม่มรณา	
หมอว่าเจ็ดเดือน	บุญเรือนจะมา	บิดามารดา	ยังไม่ไว้ใจ
ทำบุญให้ทาน	กรวดน้ำพิชฐาน	ส่งส่วนบุญไป	
ให้แก่นางงาม	ทั้งสามอรรถ	ให้เจ้าทรมวย	อย่าให้มรณา
๑ แม่จะขอลาม	ลูกรักทั้งสาม	ไปตามคงคา	
น้ำพัดพาไป	ถึงไหนนะลูกอา	ทั้งสามชaya	ไม่มววยชนม์
๑ สามนางจึงว่า	น้ำเชี่ยวพัดพา	เพียงจะววยชนม์	
สามวันยังคำ	ถึงถ้ำน้ำวน	ที่นั่นสายชล	พัดวนเข้าไป
ใกล้ฝั่งสมุทรไทย	ลูกทั้งสามไซร์	ยุดกิ่งไม้ไว้	
ขึ้นฝั่งได้แล้ว	ลูกแก้วคลาไคล	พากันเที่ยวไป	ได้ถึงเจ็ดวัน
๑ เก็บแต่พฤษษา	กินทางโภชนา	เป็นนิจนิรันดร์	
แต่กินลูกไม้	มาได้เจ็ดวัน	มาพบทรงธรรม	จันทาคดกุมาร
๑ อยู่ที่เงื่อมผา	คนเดียวเอกา	ในป่าไพศาล	
ไปอยู่ด้วยกัน	กับพระกุมาร	ได้สามวันวาน	แล้วพากันมา
๑ มาในกลางเดือน	ได้ถึงสามเดือน	จึงถึงนครา	
นางเล่าให้ฟัง	เหมือนหนหลังมา	เศรษฐีบิดา	จึงถามสืบไป
๑ ดุราเยวามาลย์	จันทาคดภูบาล	บัดนี้อยู่ไหน	
รูปโฉมโนมพรรณ	นั้นสักปานใคร	อายุเจ้าไซร์	ได้เท่าใดนา
๑ นางทั้งสามคน	บอกว่าพระชนม์	ได้สิบหกพระวัสสา	
รูปทรงสถาน	งามปานเทวา	เจ้าไม่เข้ามา	นั่งอยู่ร่มไทร
เศรษฐีทั้งสาม	ได้ฟังนางงาม	มีความสงสัย	
จันทาคดนั้นนา	อยู่ที่กลางไพร	กับเจ้านี้ไซร์	ยังกะไรฤาณา
๑ ทั้งสามนางนาฏ	เป็นเมียจันทาคด	แล้วฤาลูกยา	
ทั้งสามนวลนาง	อย่าพรางบิดา	จงแจ้งกิจจา	ให้รู้คดี

๑ ทั้งสามธิดา จึงตอบวาจา บอกแก่เศรษฐี
 ยังมีทันได้ เป็นภรรยา มีบิดามารดา อย่างแห่งแคลงใจ
 ทั้งสามเศรษฐี ได้ฟังบุตรี มีความสงสัย
 เจ้าว่านี่นา ยังหาเชื่อไม่ สวาทกับหนุ่มไซรี ไกลพ่อแม่มา
 ลับหลังพ่อแม่ จำทำรังแก ลวนลามเจรจา
 น้ำผึ้งใกล้มด อดได้ถานา เจ้าอย่าเจรจา เห็นผิดพิสัย
 ๑ สามนางจึงว่า บิดามารดา อย่าได้กินใจ
 จันทาคคนนี้ มีอชฌาศัย ลูกอ่อนมิได้ เป็นคนลามลวน
 เข้านอนให้ชิต ข้าแกล้งสะกิด ทำสนิทชิดชวน
 เขาผินหลังให้ มิได้หุนหวน ที่จะยียวน ในภการโลกีย์
 ๑ จะว่าลูกนี้แกล้งถาม เจ้าจึงบอกความ ตามสัจวาที่
 พ่อแม่ไม่รู้ จะว่าลูกไม่ดี บิดาชนนี ท่านจึงให้เอา
 ลับหลังพ่อแม่ การทั้งนี้แล เจ้าไม่ดูเบา
 มิใช่คนชั่ว ที่จะมัวเมา สะกิดสะเกา เจ้าไม่น่าพา
 ๑ เศรษฐีสามคน ได้ฟังลูกตน เล่าเนื้อความมา
 รู้ว่าโพธิสัตว์ เจ้ามีอชฌา ว่าแกธิดา เร่วเร่วออกไป
 เชิญให้เข้ามา บอกว่าบิดา เชิญเจ้าคลาไคล
 เข้าไปในบ้าน ให้สำราญใจ เจ้าเร่งออกไป เชิญให้เข้ามา
 ๑ ทั้งสามบุตรี จึงลาเศรษฐี บิดามารดา
 นางทั้งสามคน ตามหนทางมา ครั้นถึงราชา จึงบอกคดี
 ๑ บิดามารดา ให้ข้าออกมา เชิญพระภุมมี
 เข้าไปในบ้าน ของท่านเศรษฐี เชิญพระภุมมี ไปยังเคหา
 ๑ เข้าจันทาค จึงมีพจนารถ แก่สามธิดา
 เจ้าจงสำแดง ให้แจ้งกิจจา จะให้ตัวข้า ไปเรือนผู้ใด
 ๑ ทั้งสามธิดา ต่างคนต่างมา จะให้ภูวนัย
 ไปเรือนตนก่อน อ่อนวอนท้าวไท ต่างคนต่างให้ไป เรือนของตน
 ๑ เจ้าจึงว่าไป จะไปเรือนใคร ยังไม่ชอบกล
 ข้าชานานาน คิดอ่านผ่อนปรน ไม่ให้สามคน เจ้าน้อยพระทัย
 ยังไปไม่ได้ เจ้ากลับเข้าไป อย่าได้เด็ดฉันท์
 เอาเนื้อความไป บอกแจ้งด้วยพลัน ตัวของข้า ยังไม่เข้าไป
 ทั้งสามธิดา จึงลารราชา กลับมาด้วยไว
 มาถึงเคหา ธิดาเข้าไป บอกว่าเจ้าไซรี ยังไม่เข้ามา
 ๑ ว่ามาเห็น จะเอาที่ บิดามารดา
 จะให้ออกไป รับเจ้าเข้ามา เชิญบิดา ออกไปด้วยพลัน
 ๑ ทั้งสามเศรษฐี ได้ฟังคดี จรลีด้วยกัน
 มาหาเจ้านั้น ที่ได้รับไทร

ครั้นมาเห็นเจ้า เศรษฐีนั้นเล่า พิศวงหลงไหล
 ด้วยรูปจันทาคาด พิศวาสอาลัย เศรษฐีมีใจ รักใคร่กุมาร
 ๑ นั่งลงแทบใกล้ ลูบหลังลูบไหล่ น้ำใจชื่นบาน
 ปราศรียไถ่ถาม เนื้อความอ่อนหวาน จันทาคาดกุมาร อยู่บ้านเมืองใด
 ๑ เมื่อนั้นจันทาคาด จึงมาอภิวัต เศรษฐีทันใจ
 บอกว่าตัวข้า มาแต่เมืองไกล อยู่พระเวียงไชย อินทปัตถ์บุรี
 ๑ ข้าเพกรา จะไปพารา กาลิทธิบุรี
 ไปเยี่ยมเชษฐา อยู่ในธานี มาด้วยมเหสี เทวทิตสังขา
 ๑ มาในกลางชล เกิดจุลาจล มีตมนเวหา
 เป็นพายุใหญ่ ในกลางคองคา ฟ้าม่าลงมา นาวาอัปปาง
 คนทั้งเกตรา เป็นเหยื่อเต่าปลา ไนนทีธาร
 ละลอกสสาร เข้าในท่ามกลาง ข้าพลัดกับนาง ให้สรวายใจ
 ๑ โพรสัตว์จึงว่า เล่าจะให้ข้า เจ้าไปเรือนผู้ใด
 ท่านจงบอกเรา ให้ข้าเข้าใจ จะไปเรือนใคร ก่อนเล่าท่านอา
 ๑ เศรษฐีคนก่อน อันบิตร ทิพยโสตฉายา
 วันนั้นเศรษฐี จึงมีวาจา เจ้าไปเรือนข้า ก่อนเกิดทรมวย
 ๑ ทิพยโสตฉายา ลูกสาวของข้า เจ้ามาตั้งใจ
 ให้ข้านี้เล่า รับเจ้าเข้าไป ภายนอกภายใน เจ้านี้จริง
 เศรษฐีบิดา นางปทุมบุผผา อวดว่าทุกสิ่ง
 ลูกสาวข้านี้ ท่วงทีดีจริง เจ้ามาอนิง ให้รับเจ้าไป
 ๑ สู่เรือนข้าก่อน อย่าให้ลูกอ่อน มาเสียน้ำใจ
 ที่หลับที่นอน ลูกอ่อนแต่งไว้ คำวันนี้ไซ้ เห็นจะชอบกล
 ๑ เศรษฐีที่สาม อวดนางโฉมงาม ลูกสาวของตน
 นางสุคันธเกษี เป็นที่สุดคน เหน็บแสบแยบยล รู้ในท่วงที
 ๑ นางแต่งโภชนา เครื่องมั่งมั่งสา แต่ล้วนดีดี
 ไปเรือนข้าก่อน บ່อนจะเสียที ในคำวันนี้ จะมีแยบคาย
 ๑ เจ้าฟังความ เศรษฐีทั้งสาม จึงค่อยภิปราย
 จะไปเรือนใคร เหมือนใจข้าหมายกลัวว่า ท่านทั้งหลาย จะน้อยใจกัน
 ๑ แม้นท่านเมตตา ไปทำเคหา ทั้งสามด้วยพลัน
 เรือนใครแล้วก่อน ไปเรือนคนนั้น ไม่น้อยใจกัน เลยนาท่านอา
 ๑ เศรษฐีทั้งสาม ว่าพระโฉมงาม เจ้ามีปัญญา
 เจ้าว่าเห็นชอบ ชอบใจหนักหนา ไม่ให้ใครมา น้อยใจแก่กัน
 ๑ จึงทำที่อยู่ ให้พระโฉมตรู เข้าอยู่อาศัย
 ครั้นแล้วมิช้า สั่งให้ข้าไทย ทำที่อาศัย พิทักษ์รักษา

ยานี ๑๑

เมื่อนั้นสามเศรษฐี ลาภูมิเจ้ากลับมา
 ถึงบ้านมิทันช้า ทำปราสาทด้วยเร็วไว

เร่งทำประกวดกัน
 บิดนางทรมาม้วย
 ทั้งหลายคืนมิได้หยุดหย่อน
 จึงรับพระภูมี
 เชิญเจ้าขึ้นปราสาท
 ทิพยโสตนางทรมาม้วย
 ๑ พระพลบสนธยา
 เสด็จพระภูมี
 ทั้งสองพิศवास
 เสด็จพระภูธร
 ๑ แต่ก่อนนางเทวี
 บัดนี้เจ้าพี่เอย
 เจ้าได้ฟังพระภูมี
 ค้อนให้ภูวนัย
 เจ้าค่อยอยู่ด้วยนางนั้น
 จะว่าด้วยเศรษฐี
 ถัดมาได้เจ็ดวัน
 วันหนึ่งจึงนางน้อง
 ๑ เจ้าแต่งที่ไสยาสน์
 มาสู่ยังปราศรัย
 ขึ้นนั่งบนแท่นทอง
 สมเด็จพระภูมี
 ๑ สองเจ้าเข้าที่สม
 สองเสพกามา
 ภิรมย์สมสวาท
 อยู่ได้ประมาณ
 ๑ เศรษฐีสามนั้น
 จึงให้นางเทวี
 ๑ นางสุคันธเกษี
 ลาดปูที่นอนนั้น
 เพดานทั้งม่านบัง
 แต่งไว้ถ้าพระทอง
 ๑ เจ็ดวันจันทาคาด
 มายังปราสาทจันทร์
 ขึ้นสู่ปราสาททอง
 ขอเชิญพระภูมี
 ๑ เจ้าจึงชวนพาที่
 เชยชมประโลมพลาถ

เศรษฐีนั้นแข่งกันไป
 ทิพยโสตนางเทวี
 ทำแล้วก่อนสองเศรษฐี
 เจ้าเข้ามาเร็วทันใจ
 จันทาคาดอยู่อาศัย
 เจ้ามาอยู่ด้วยสามี
 เป็นเพลลาเข้าราตรี
 ชวนเทวีเจ้าเข้านอน
 ร่วมสังวาสสโมสร
 หยอกดวงสมรแล้วชมเชย
 เจ้าว่าที่เป็นกระเทย
 จะว่ากระเทยหรืออย่างไร
 นางเทวีเจ้าอายใจ
 ว่าอะไรน่าบัดสี
 ได้เจ็ดวันเจ็ดราตรี
 อันเป็นที่คารบสอง
 ปราสาทนั้นแล้วโดยปอง
 เจ้าปทุมบุปผา
 เจ้าจันทาคาดจึงลีนลา
 นางปทุมบุปผาในราตรี
 จึงนางน้องวันชูลี
 จึงพาที่กันไปมา
 สมรเส่นหา
 ในเพลลารাত্রีกาล
 ด้วยนางนาฏผู้ทรงคราญ
 ถ้วนคารบเจ็ดราตรี
 อีกเจ็ดวันแล้วปรากฏศรี
 เจ้าขึ้นอยู่ประสาทจันทร์
 นางเทวีแต่งที่ปล้น
 ทั้งยี่พู่เขนยทอง
 ลายกระจังงามเรื่องรอง
 เจ้าจะมาในเจ็ดวัน
 เจ้าลีนลาดมาด้วยปล้น
 นางสุคันธเกษี
 จึงนางน้องวันชูลี
 ขึ้นนั่งบนเตียงทอง
 ในราตรีนอนด้วยนาง
 อยู่ด้วยนางได้เจ็ดวัน

๑ แล้วเจ้าจึงกลับมา
 อยู่ด้วยนางเจ็ดวัน
 ๑ อยู่ด้วยนางทราชมรม
 เจ็ดวันแล้วจึงมา
 ๑ ส่วนเจ้าจันทาคาด
 ร่วมรสประเวณี
 ๑ อันว่านางทั้งสาม
 เสมอคนละเจ็ดวัน
 อยู่ได้สามเดือนตรา
 ตริตรีกระลึกคะนึ่ง
 ๑ แต่พี่จกน่องแก้ว
 ป่านนี้จะโศกา
 ๑ ป่านนี้จะทุกตรอม
 จะนอนถอนใจใหญ่
 ท้าวน้องไม่มีสุข
 น่องรักจักคอยหา
 คิดแล้วพระภูวนัย
 ว่าเจ้าทั้งสามนี้
 เทียวหานางเพื่อนยาก
 ตายเป็นหาเห็นไม่
 ๑ ถ้าไปพบนางนั้น
 ทุกข์พี่เท่าภูผา
 ๑ สามนางครั้นได้ฟัง
 ความรักยังไม่คลาย
 แต่เข้ามาอยู่เรือน
 ทั้งสามนางธิดา
 คิดว่าจะทานหัต
 ด้วยเจ้าทั้งสามไซ้
 ๑ เมื่อนั้นจึงนางนาฏ
 ให้พบนางคราญ
 นวลนางทั้งสามคน
 แข็งใจเจรจา
 ๑ เมื่อนั้นจันทาคาด
 ไปหาสามเศรษฐี
 ไปตามนางเทวี
 จากกันวันนั้นมา
 จากเจ้ามาหลายเดือน
 ครั้งนี้ก็จำเป็น

ทิพย์โสเป็นต้นนั้น
 พระทรงธรรมจึงกลับมา
 เจ้าปทุมบุผา
 หาสุคันธเกษี
 อยู่ด้วยนางทราชมรมเทวี
 เจ็ดราตรีเสมอกัน
 ไม่มีควาจะเด็ดฉันท
 มิได้มีใจหึงหวง
 พระราชาคิดรำพึง
 นางเทวทิตสังขา
 สามเดือนแล้วไม่เห็นหน้า
 ใให้โยหาเอกากาย
 จะผ่ายผอมจะตรอมใจ
 ให้หาพี่ทุกเพลา
 จะเป็นทุกข์อยู่เอกา
 กินน้ำตาทุกราตรี
 จึงปราศรัยด้วยเทวี
 ตัวของพี่จะลาไป
 แต่เจ้าจากพี่ไปไกล
 พี่จะไปเที่ยวตามหา
 จะพากันกลับคืนมา
 มาทับทรวงแทบปางตาย
 ดั่งหัวใจจะทำลาย
 จะนิราศคลาดคลา
 ได้สามเดือนเจ็ดวันมา
 รำพึงคิดแต่ในใจ
 กลัวจะขัดอัชฌาศัย
 พลัดกันไปเป็นช้านาน
 จึงหยาดพระภูบาล
 พระจงพานางกลับมา
 อสุชลคือธารา
 สามธิดามาหมองศรี
 จึงพระบาทจรลี
 ว่าลูกนี้จะขอลา
 (เทว)ทิตสังขา
 จนวันนี้มิพบเห็น
 นางอุ้นเรือนเพื่อนยากเย็น
 จำไปตามนางเทวี

๑ เศรษฐีทั้งสามคน
 เมื่อนั้นสามเศรษฐี
 เมียเจ้าทั้งสามคน
 เจ้าจะพากันไป
 เจ้าว่าทั้งสามไซ้
 ขอฝากแก้บิดา
 ครั้นลาเศรษฐีแล้ว
 มายังปราสาทไชย
 แล้วเสวยสุธาโภชน
 เสร็จแล้วมิได้ช้า
 เอาแก้วทิพย์เนตร
 สอดใส่เกือกนั้น

๑ กำสรตนางทั้งสาม
 จนไกลสุดลูกตา
 เห็นแต่ที่นอนเปล่า
 สามนางร่ำร้องไห้

๑ เมื่อนั้นพระจุมพล
 วันหนึ่งถึงคองคา
 เหาะลงมาโดยหวัง
 สมเด็จพระภูมี

ฟังจุมพลเจ้าพาที
 อนุญาตว่าตามใจ
 จะจรด้นหนทางไกล
 ฤาฉนั้นใดนะลูกอา
 จะพาไปยากนักหนา
 แต่ตัวข้าจะลาไป
 จึงพระแก้วจะคลาไคล
 จึงแต่งองค์ภูษา
 อันเอมไอชรสไอชา
 พระหัตถ์ขวาจับพระขรรค์
 อันวิเศษอมด้วยพลัน
 พระทรงธรรมเจ้าเหาะมา
 แลดูตามพระราชา
 แล้วกลับมาปราสาทไชย
 โศกเศร้าเปลี่ยวเปล่าใจ
 มิได้วายซึ่งน้ำตา
 เหาะมาบนพระเวหา
 ชื่อจิวดี
 อยู่ริมฝั่งน้ำที่
 เจ้านั่งอยู่ริมคองคา

สุรางคนางค์ ๒๘

จะกล่าวถึงเทวี นางพรมจारी เจ้าต้องอาญา
 ฝังรักเจ้าโกรธ ลงโทษโทษา ใส่แผลลอยมา ในกลางนที

๑ นางร้องไห้ร่ำ ตามกระแสน้ำ อจิวดี

ลอยมาตามสาย อันตรายไม่มี มาตามนที ได้เดือนหนึ่งตรา

๑ ลอยมาคล้ายคล้าย คามกระแสราย ในกลางธารา

สร้อยเศร้าเปล่าเปลี่ยว องค์เดียวएका แพนนั้นลอยมา ตรงหน้าภูมี

๑ จันทคาตราชา ทอดพระเนตรมา เห็นนางเทวี

ชี้แผลลอยมา ในกลางวารี โฉมงามมีศรี เทพकिनร

มีจิตพิศวาท จึงมีพจนารถ ถามนางบังอร

อันลอยแพมา ในกลางสาคร พุ่มพวงดวงสมร เจ้าจะไปแห่งใด

นางพรมจारी เห็นพระภูมี เจ้ามาตีใจ

ร้องเรียกจอมจักร กวักเรียกมือไกล พี่เจ้าข้าไว รับน้องด้วยรา

น้องนี้เป็นโทษ สามี่ท่านโกรธ ให้ลงอาญา

เอน้องนี้แล ใส่แผลลอยมา ช่วยน้องด้วยรา ให้อดชีวิต

๑ ได้ฟังนางนาฏ ใส่ฉลองพระบาท เกือกแก้วมณี

เดินมาล้าล้ง บนหลังนที คองคาวารี ไม่ท่อมบาทา

๑ มาถึงแพแล้ว สมเด็จพระแก้ว ลากแพลอยมา
 ครั้นเข้าถึงฝั่ง นั่งร่มพฤษภา จึงมีวาจา ถามนางเทวี
 ๑ เจ้านี้ชื่อไร บ้านเมืองอยู่ไหน นະนางมารศรี
 จึงลอยแพมา ในกลางวารี ปีตุเรศชนนี นื่องนี้ชื่อไร
 นางว่านื่องนี้ ชื่อพรมจारी บุตรีท้าวไท้
 ท้าวธรรมขันตี ภูมิฤทธิไกร สมเด็จพระท้าวไท้ เป็นพระบิดา
 ๑ มาลาเทวี พระชนนี บังเกิดเกษา
 ท้าวทั้งสองนั้น ครองขันธเสมา เป็นเจ้าพารา อนุราชบุรี
 พระยานนทกิจ สมเด็จพระพิตร ให้ราชสารศรี
 มาxonื่องไชรี ไปจากบุรี ให้เป็นมเหสี แห่งพระลูกยา
 ๑ พระยาสุทัศน์จักร อันเป็นลูกกรัก แห่งพระราชา
 มาอยู่ด้วยกัน ได้เจ็ดวันมา ไปเลียบพารา เห็นนางเทวี
 นามกรฉายา เทวทิตสังขา โฉมงามมีศรี
 นางเป็นธิดายายปาริสุทธิ จะรับนางมาเป็นมเหสี จะเสกเทวี ครองพระพารา
 ๑ นื่องไม่ปลงใจ จึงขัดพระทัย ทรงพระโกรธา
 เอนื่องนี้แล ใส่แพลอยมา นางแจ้งกิจจา แต่หลังทุกประการ
 ๑ นื่องจะขอกาม พระองค์ทรงนาม ชื่อไรภูบาล
 เหตุใดจึงมา ในป่าไพศาล จงเล่าเหตุการณ์ ให้รู้คดี
 ๑ จึงบอกนางนาฏ พี่ชื่อจันทาคาด นະนางเทวี
 เล่าความแต่หลัง ให้ฟังถ้วนถี่ จึงพระภูมิ แกล้งกล่าววาจา
 ดุราทรามวัย จะไปแห่งใด ตามใจปรารถนา
 เจ้าจะไปหา บิดามารดา ถูว่ากัลยา จะไปแห่งใด
 ๑ ตัวพีนีเล่า จะขอลาเจ้า จรเข้าไพร
 พลัดพรากนางคราญ ช้านานเหลือใจ ไปตามมรทัย เทวทิตสังขา
 แต่จากอุ่นเรือน ได้ถึงสามเดือน มิได้เห็นหน้า
 บัดนี้ร้อยชั่ง ถึงฝั่งคงคา ตามใจชายา จะไปแห่งใด
 ๑ นางพรมจारी ได้ฟังภูมิ เทวีว่าไป
 มาพบพระพี่ เป็นที่อาศัย กล่าวน้ำตาไหล พี่ไรเจรจา
 นื่องมาคนเดียว สร้อยเสร์าเปล่าเปลี่ยว กินแต่น้ำตา
 มาพบพี่ชาย ค่อยวายโศกา ควรฤาจะมา ตัดนื่องเสียได้
 ๑ จะใช้ต่างข้า ถูว่าพैया จะเอนื่องเป็นเมีย
 พี่เจ้าข้าไว้ อย่าได้ทิ้งเสีย ยอมตัวเป็นเมีย ช่วยพานื่องไป
 โพิสสัตว์ว่าเล่า อันตัวข้าเจ้า เปล่าอยู่เมื่อไร
 ผัวของเจ้านั้น รู้ว่าฉนใด พ่อแม่เจ้าไชรี ยังไม่ลงคำ
 ๑ ผัวเจ้ายังอยู่ จะมาจูลู พี่ไม่สู้ทำ
 ผัวนางฤาชาด เป็นเวรกรรม การเมณธรรม นั้นใช้พอดี
 นื่องคิดขึ้นมา แม้นม้วยมรณา ไปสู่เมืองผี
 ดึกว่าอยู่นั้น ร้อยเท่าพันทวี ว่าแล้วไศกี รำไรไปมา

๑ เมื่อนั้นพระบาท จึ่งปลอบนางนารถ เจ้าอย่าโศกา
 พี่ไม่ทิ้งเจ้า ลำพาพังกา พังคำพิ้วา เจ้าอย่ารำไร
 ๑ นางพรมจารี ได้ฟังภูมิ เจ้าค่อยดีใจ
 พอเป็นเวลา พระสุริโยทัย ลับเหลี่ยมเมรุใกล้ คำลกรอนรอน
 ๑ ในเมื่อราตรี เจ้าทั้งสองศรี จึ่งพากันนอน
 อยู่ไ้ร่มไม้ ริมฝั่งสาคร นางสามบังอร นอนด้วยราชา
 ๑ เทียงคินราตรี นางพรมจารี จะใคร่เสนาหา
 จึ่งนางโฉมตรู ต้องดูกายา ว่าพระราชา กลับแล้วฤาโฉน
 ๑ รู้ว่าราชา ยังไม่นิทรา นางจึ่งปราศรัย
 ว่าพระภูมิ นอนนี้ตั้งใจ หวังว่าจะได้ อาศัยภูมิ
 เอาเป็นที่พึ่ง จะมานอนซึ่ง ไม่มาไยดี
 ธรรมนิยมบุรุษ กับกษัตริ เราสองคนนี้ มาอยู่ในไพร
 ๑ ไกลหูไกลตา บิดามารดา ใครจะว่าอะไร
 ช่างมานิ่งเฉย ออกอ้อยหลากใจ ฤาหนึ่งเล่าไซ้ร เจ้าไม่ปรารถนา
 นางงามกามกวน เลียบเคียงชวน ยีวนกามา
 จะใคร่พิศवास จันทคาคาธา จึ่งทำมารยาท ด้วยกษัตริ
 ๑ นางจึ่งว่าไป ฤาหนึ่งภูวนัย เจ้าไม่ปรานี
 นอนผินหลังให้ เจ้าไม่ยินดี จึ่งนางเทวี กอดเอารราชา
 อิงแอบแนบชิด แล้วนางสะกิด ให้เสพกามา
 ช่างมานอนนิ่ง ไม่ตึงกายา นางแกล้งเจอร์จา เป็นที่ปราศรัย
 ๑ บุรุษกะสตรี้ เป็นประเวณี ในโลกาวิสัย
 หนุ่มกับสาวนี้ ย่อมมีน้ำใจ พุดจาปราศรัย เป็นทางไมตรี
 นี้ช่างกระไร นอนนิ่งเสียได้ เจ้าไม่ปรานี
 นอนชิดนอนเคียง จนถึงเพียงนี้ เหตุไรหอมมพี จึ่งไม่เมตตา
 พระคิดในใจ ครั้งนี้เล่าไซ้ร สามนางธิดา
 ลูกสาวเศรษฐี อย่างนี้แลเนา ครั้งนี้ก็มา เหมือนกันอย่างนั้น
 นิ่งอยู่ฉะนี้ นางจะหมองศรี ร้อนโรคโคศกศัลย์
 จึ่งมีวาจา ว่ามาด้วยพลัน ไม่เป็นอย่างนั้น อย่าได้กินใจ
 ๑ ตัวเจ้านี่นา บิดามารดา มิได้ยกให้
 ลับหลังชนนี้ จะดีที่ไหน ผัวของเจ้าไซ้ร จะผูกโพรี
 นางฟังภูวนัย คิดขึ้นมาได้ ว่าชายคนนี้
 ไซ้คนอันธพาล สันดานเดียดริย ชะรอยเจ้านี้ หน่อพระศาสดา
 คิดแล้วเทวี ยอกรชูลี ขึ้นเหนือเกษา
 กราบลงกับบาท จันทคาคาธา น้องขอโทษา แก่พระทรงธรรม
 ว่าแล้วมิช้า นางจึ่งนิทรา หลับไปด้วยพลัน
 เพลาคึกคื่น เทียงคินวันนั้น พระองค์ทรงธรรม ตื่นจากนิทรา

ยานี ๑๑

ครั้นตื่นจากบรรทม
 เอาแก้วทิพย์เนตรมา
 ๑ แล้วพิจารณา
 นามกรเมืองนั้นไซ้
 ๑ นางสุริโยทา
 ปกป้องครองธานี
 ๑ เป็นเมียแห่งพุกธา
 นางนั้นย่อมชำนาญ
 ๑ ชำนาญทั้งอาวุธ
 นางรู้ตฤกษ์ยาม
 ๑ ล่องหนทั้งอดใจ
 กุมารต้องประสงค์
 ๑ เห็นแจ้งแล้วทุกอัน
 เห็นนางพรมาจารี
 ๑ พระจึงค่อยประคอง
 พานางผู้โฉมฉาย
 มาถึงเมืองปัญจา
 วางองค์นางเทวี
 ๑ เพลารุ่งสว่าง
 เจ้าตื่นขึ้นทันใจ
 ๑ คินนี้อยู่กลางไพร
 วันนี้หลากหนักหนา
 ๑ ชะรอยว่าบุรุษ
 วิทยาवासกรี
 เทพเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์
 สงสัยเป็นหนักหนา
 ๑ ยังมีชายผู้หนึ่ง
 รุ่งเช้าวันนั้นไซ้
 ๑ เดินเข้าใกล้ทั้งสององค์
 เรียกชายผู้นั้นมา
 ถามว่าพระนคร
 ชายนั้นจึงบอกไป
 ๑ นางรู้แจ้งประจักษ์
 นางสุริโยทา
 ๑ ถามว่านางชยา
 นางนั้นมีฤทธิ

ปรารมภ์อยู่หนักหนา
 ใส่โอษฐ์ไว้ด้วยฉับไว
 เห็นพาราอันกว้างใหญ่
 กรุงปัญจาบุรี
 ครองเสนาแลมนตรี
 เจ้าเป็นใหญ่ในราชการ
 คือปาโมกขอาจารย์
 ศิลปศาสตร์การสงคราม
 จะต่อยุทธไม่เกรงขาม
 ทั้งความรู้อันอยู่คง
 กำบังได้ไม่เห็นองค์
 มาเรียนรู้ทุกบุรี
 ผันพระพักตร์ดูเทวี
 หลับสนิทไม่พินกาย
 อุ่มนางน่องแล้วผันผาย
 เจ้าเหาะมาในราตรี
 เหาะลงมายังธรณี
 ให้บรรทมที่ร่มไทร
 จึงนวลนางผู้ทรมวย
 เล็งแลดูทั้งชายชวา
 นอนแทบใกล้ฝั่งคงคา
 มาอยู่ใกล้พระบุรี
 เป็นนาคครุฑหรือยักษ์
 ฤจะว่าเป็นเทวา
 สำแดงฤทธิ์พาเหาะมา
 เจ้าไม่ว่าสิ่งอันใด
 จึงออกมาจากเวียงไชย
 เดินออกไปจากพารา
 นางโฉมยังมีวาจา
 นางฉายาจึงถามไป
 นามกรนั้นชื่อไร
 ชื่อจริงไตรงเมืองปัญจา
 จึงนงลักษณ์เจ้าถามหา
 เป็นมารดาเลี้ยงเทวี
 สุริโยทาอยู่เมืองนี้
 ศิลปศาสตร์อันเชี่ยวชาญ

นางนั้นเป็นภริยา
 ผู้ตายเป็นชำนาน
 ๑ เจ้าเมืองอนุราช
 มาขอนางเทวี
 ไปเรียนศิลปศาสตร์
 พระเจ้ากรุงปัญญา
 ๑ กับนางธรรมวิชา
 จึงส่งนางนิรมล
 ๑ ไปบอกศิลปศาสตร์
 เห็นข้าพระภูมี
 ๑ ยกทัพไปติดตาม
 16
 ท้าวธรรมขันตี
 กลับมาเมืองนี้ไซ้
 ๑ ชายนั้นฟังนางถาม
 ว่านางสุริโยธา
 นางนั้นเป็นกษัตริย์
 เวียงวังพระคลังหลวง
 บัดนี้นางไม่อยู่
 ไปบอกซึ่งวิชา
 ๑ อันมาแต่เมืองไกล
 เรียนรู้ศิลป์ทั้งหลาย
 ๑ นางพรมจารี
 จึงลาพระทรงธรรม
 พระองค์อนุญาต
 ลามายังสวนศรี
 ๑ นางสุริโยไท
 ครั้นเห็นก็จำได้
 ให้รับนางมาแล้ว
 ยอกรเหนือเกศี
 ๑ นางสุริโยธา
 เหตุการณ์เป็นไฉน
 ๑ นางพรมจารี
 มาเล่าให้ฟัง
 ๑ ได้ฟังค่านางเล่า
 จึงว่าแก่นางคราน

แห่งป่าโมกข์อาจารย์
 เป็นแม่หม้ายมาหลายปี
 คือพระบาทธรรมขันตี
 แก่แม่เจ้าเมืองปัญญา
 ราชกุมารในพารา
 จึงให้นางมาสององค์
 ทั้งสองรานั้นเป็นต้น
 ไปให้ท้าวธรรมขันตี
 ใน(อ)นุราชชานหลายปี
 พระเจ้ากรุง ณ ปัญญา
 ทำสงครามนางสุริโยธา
 ฆ่าท้าว นั้นให้บรลัษ
 ให้เทวีเจ้าคลาไคล
 นางเป็นใหญ่ในพารา
 บอกเนื้อความมิได้ช้า
 เจ้าเป็นพันปีล่วง
 อันสมบัติสิ้นทั้งปวง
 ให้ลูกนางธรรมวิชา
 ไปสู่สวนอุทยา
 แก่กุมารสิ้นทั้งหลาย
 อยู่ในสวนนั้นมากมาย
 นางไปบอกอยู่ทุกวัน
 รู้คดีเป็นสำคัญ
 จะไปหาพระชนนี
 จึงนางนาฏจรี
 นางเทวีจึงเข้าไป
 จึงแลมาเห็นทรมวย
 ว่านางพรมจารี
 จึงนางแก้ววันชูลี
 มารดาเลี้ยงนางทรมวย
 มีวาจาตรัสถามไป
 เจ้าจึงมาแต่ผู้เดียว เจ้าจึงเล่าให้แม่ฟัง
 เอาคดีแต่หนหลัง
 ถ้วนทุกสิ่งทุกประการ
 ให้ร้อนเร่าดังเพลิงกาฬ
 ไปรบเจ้าจันทาคตมา

๑ นางพรมาจารี
 มารับพระราชธา
 ทั้งสองจึงเข้าไป
 เมื่อนั้นนางชนนี

๑ ให้เจ้าทั้งสององค์
 ครั้นแล้วด้วยฉับไว
 จึงสั่งนางสาวศรี
 จะให้เจ้าชายา
 ๑ เมื่อนั้นนางสาวศรี
 พรหมเจียมปูเตรียมไว้
 เพดานทั้งม่านวง
 ยี่พู่ปูแทนทอง
 ๑ เสริ้งแล้วมีทันช้า
 เสรีจกภูมิ

๑ นางพรมาจารี
 นางสุริโยธา
 เอาทองแสนหนึ่งมา
 ศิลปศาสตร์สิ้นทั้งนี้

๑ นางพรมาจารี
 เชิญใจมาแต่ป่า

๑ นางสุริโยธา
 ดุรานางทราวมวัย
 ผัวเจ้านั้นประเสริฐ
 แต่ทองแสนหนึ่งนี้

๑ นางพรมาจารี
 มาหาภูวนัย
 แก่พระพิศดา
 ใ้จะให้เรียนวิชา

๑

อาวุธสิ้นทั้งหลาย
 หาทองแสนหนึ่งมา
 จึงค่อยคืนสถาน

๑ เมื่อนั้นจันทาคาด
 จึงพระภูวนัย
 จึงแก้วทิพย์เนตร
 อมแล้วพิจารณา

ลาชนนีแล้วลิตลา
 ไปเฝ้าองค์พระชนนี
 บังคมไหว้คุษฎี
 พาสองศรีเข้าวังใน

มาสรรสร้งน้ำดอกไม้
 ให้เสวยโภชนา
 ตบแต่งที่ให้ออหาร
 ที่หน้ามุขบัญชรไชย
 ตบแต่งที่โดยฉับไว
 พานพระศรีกระโถนทอง
 งามบรรจงอยู่เรียงรอง
 เชนยทองรองเกชี
 พอเวลาเข้าราตรี
 เด็จเข้าที่มีทันช้า
 มาเข้าที่ด้วยมารดา
 ว่าแก่นางพรมาจารี
 ให้แก่พระชนนี
 แม่จะบอกให้ลูกยา
 นางเทวีมีวาจา
 จะได้ทองมาแต่ไหน
 มีวาจาจึงว่าไป
 เจ้าไปบอกแก่สามี
 อันล้ำเลิศในโลกีย
 เห็นมีพอจะเป็นไร
 ลาชนนีมาฉับไว
 นางจึงแจ้งซึ่งกิจจา
 ว่าบัดนี้มารดา
 บังกายาไม่เห็นกาย
¹⁷
 ไม่กล้ากลายมาต้องพาน
 เรียนมนตราให้ชำนาญ
 ใ้ให้เชี่ยวชาญฤทธิไกร
 ฟังนุชนาถก็ดีใจ
 คิดในใจอยู่ไปมา
 อันวิเศษเรื่องฤทธา
 เห็นขุมทองอันหนึ่งมี

๑ จึงให้คนทั้งผอง มาให้พระชนนี	๑ นางพรมาจารี เจ้าเรียนซึ่งวิชา ในการเครื่องอาวุธ แล้วเรียนวิชาการ	๑ จะต่อสู้ด้วยสงคราม อาวุธจะแทงฟัน ล่องหนมนต์กำบัง นางเรียนได้มากมาย	๑ ว่าลูกนี้เล่าไซ้ จะไปสู่พารา เมื่อนั้นจึงนางนาฏ ทั้งสองสามบังอร	๑ รับพรพระมารดา จึงอุ้มนางโฉมฉาย	ถามุมทองขึ้นด้วยดี แสนหนึ่งมีโดยมาตรา กับภูมิทั้งสองรา ศิลปศาสตร์สองประการ จะต่อยุทธ์ได้ชำนาญ อันอาจองคกรพะพัน ไม่เกรงขามแข็งขยัน นั้นมิได้จะต้องกาย ทั้งจิ้งจกสิ่งทั้งหลาย สำเร็จแล้วนางพุลดา ขอลาให้พระมารดา อนุราชพระนคร อนุญาตแล้วอวยพร อย่าได้มีอันตราย ใส่เกษาแล้วผันผาย เหาะมาบนเวหา
-----------------------------------	---	---	--	-------------------------------------	--

สุรางคนางค์ ๒๘

๑ เรื่องนี้ยกไว้	จะกล่าวบทไป	ถึงพระราชา	
พระยากาวิน	เป็นปิ่นโลกา	ครองพระพารา	เมืองเวสาลี
พระสนมกรมใน	สามนพลไกร	เกลื่อนกล่นพระบุรี	
มนตรีเสนา	พฤกษพราหมณ์ซี	รฤตน์หัตถ์	มิ่งม้าอาชา
๑ สมเด็จพระบาท	มีศิลปศาสตร์	ในเครื่องศาสตรา	
ประกอบเวทย์มนต์	ล่องหนนิทรา	กำบังกายา	ไม่เห็นพระองค์
๑ เดินน้ำคำดิน	ได้จับครบสิ้น	อีกทั้งอยู่คง	
แคล้วคลาดศาสตรา	ไม่มาต้ององค์	ทำการณรงค์	มีชัยทุกที
๑ แต่ทำสงคราม	กำราบปราบปราม	ทุกกรุงธานี	
แต่เป็นเมืองขึ้น	สามหมื่นบุรี	รู้พลมนตรี	พื้นที่ประมาณ
๑ กษัตริย์ทั้งแสน	ในแว่นแคว้น	เมืองขึ้นภูบาล	
อยู่ในโอวาท	พระราชสมภาร	แก้ล้าล้าทำหาญ	เชี่ยวชาญชำนาญ ย่อมเรื่องฤทธิ
๑ อันพวกพลซุ่มซัด	เอาแต่ฉกรรจ์	เข้าในบายูซี	
ได้ถึงลิบแปด	อักโขเกษิ	แต่ล้วนคนดี	ชำนาญการณรงค์
๑ กาวินภูมิ	พระอัคมเหสี	มาสิ้นชีวง	
จึงปลงศพนาง	เสร็จแล้วโดยจง	สมเด็จพระองค์	สั่งแก่เสนา
ดูราเสนี	ยังมีบุรี	พระยาองค์ใด	
ถว่านางแก้ว	ควรครองเวียงชัย	มีอยู่ที่ไหน	จะให้รับมา
มนตรีผู้ใหญ่	คนหนึ่งเล่าไซ้	จึงทูลราชา	
ยังมีนางแก้ว	คนหนึ่งโสภา	อยู่ในพารา	อนุราชบุรี

นางงามทราชมรม	ชื่อพรหมจารี	สมเด็จพระราชา	ท้าวธรรมขันตี	
	ท้าวกาวิณราช	ได้ฟังอำมาตย์	ตรัสสั่งด้วยพลัน	
แจ้งบรรณาการ	ให้จับครบครัน	ไปไหว้ทรงธรรม	ท้าวธรรมขันตี	
๑ แต่งให้ถึงขนาด	โคอุสุภราช	กันถัดหัตถ์		
เงินร้อยทองร้อย	ทั้งแก้วมณี	ทาสาทาสี	สิ่งละร้อยเสมอกัน	
๑ แต่งอักษรสาร	ไปขอเยาวมาลย์	แก่พระทรงธรรม		
เจ้ากรุงอนุราช	อนุญาตจอมขวัญ	จึงรับนางนั้น	ลงสำเภามา	
เสนารับสั่ง	แต่งสารโดยหวัง	ตั้งท้าวปรารถนา		
แล้วบรรทุกของ	เงินทองนานา	ขนลงเกตรา	เสร็จแล้วด้วยพลัน	
๑ มาได้เดือนหนึ่ง	จึงบรรลุลึง	อนุราชพารา		
ราชทูตสี่นาย	จงขึ้นไปหา	แจ้งกิจจา	เสนาบดี	
อันเป็นผู้ใหญ่	เข้าเฝ้าท้าวไท	ธรรมขันตี		
จึงแจ้งกิจจา	ว่ามีสารศรี	เสนาบดี	แจ้งเหตุทุกประการ	
๑ นำเอาเข้ามา	แต่จงพระราช	สมเด็จพระภูบาล		
ราชทูตทั้งหลาย	บรรณาการ	แก่เจ้าจักรพาฬ	ท้าวธรรมขันตี	
๑ พระผู้ทรงนาม	มีโองการถาม	ราชทูตทั้งสิ้น		
มาแต่เมืองไหน	บอกไปด้วยดี	ท่านมาทั้งนี้	ด้วยกิจอันใด	
๑ ราชทูตกราบทูล	แก่พระนเรนทร์สูร	ให้ทราบพระทัย		
อันว่าตัวข้า	ทั้งสิ้นไซ้	มาแต่เมืองไกล	เมืองเวสาลี	
จึงถวายราชสาร	แก่พระภูบาล	อันผ่านกรุงศรี		
เสด็จท่านท้าว	รับเอาด้วยดี	ขยายคล้ายคลี	ทรงอ่านสารตรา	
๑ ในราชสารศรี	ว่าพระภูมี	กาวิณราชา		
ด้วยองค์นงลักษณ์	นางอัครชญา	เจ้าม้วยมรณา	สู่สวรรคครัลย์	
ไม่มีบุรีรักษ์	จะเป็นเอกอัคร	มเหสีร่วมใจ		
ที่จะปกป้อง	ครองกำนันใน	ครองพระเวียงไชย	แต่องค์เอกา	
๑ แต่ของบรรณาการ	มาขอเยาวมาลย์	พระราชธิดา		
นางพรหมจารี	มีศรีโสภกา	เป็นอัครชญา	ครองพระเวียงไชย	
ท้าวธรรมขันตี	แจ้งในสารศรี	รำพึงในใจ		
จึงมีขงคา	ท้าวตรัสปราศรัย	ว่านางทราชม้วย	ผู้เป็นธิดา	
๑ พระยานนทกิจ	สมเด็จพระพิตร	ให้ราชสาร		
มาขอนางทราชม	ไว้ไปเป็นบริจา	พระยาอุปราชา	ลูกยาภูมี	
เจ้าส่งนางไป	อยู่ในเวียงไชย	อนุกรมบุรี		
ท่านจงกลับไป	ทูลให้ธิดี	ว่านางเทวี	เจ้ามีคู่ครอง	
๑ หาไม่เป็นไรมี	มีจะให้เทวี	ตั้งน้ำใจปอง		
บัดนี้จันอยู่	เจ้ามีคู่ครอง	จงท่านทั้งผอง	กลับไปพารา	
๑ ไปทูลแจ้งกิจ	สมเด็จพระพิตร	กาวิณราชา		
ว่านางมีคู่	จงรู้จัก	ดูคำเราว่า	ดังนี้ทุกอัน	

๑ ราชทูตถือสาร รับพระโองการ ถวายบังคมคัล
 ลาทำวออกมา ลินลาผายผัน มาพำนักนั้น ที่โรงแขกเมือง
 ๑ วันนั้นจันทาคาด อุ้มนุชสุดสาวท นางผู้บรรณเรื่อง
 เหาะมาบ่หึ่ง บรรลุถึงเมือง พานางบรรณเรื่อง เจ้าเหาะลงมา
 ๑ จากพื้นอากาศ ลงสู่ปราสาท ที่เคยอาศัย
 เจ้าทั้งสองรา พากันเสด็จไป เข้าในปรางปราแห่งพระมารดา เจ้าอยู่อาศัย
 ทั้งสองทรมชม จึงถวิลบังคม พระมารดาให้
 บิดามารดา เจ้ามาสงสัย ด้วยสองหน่อไต้ เจ้าพากันมา
 ๑ จึงนางสาวใช้ เห็นนางทรมวย กลับมาพารา
 กับเจ้าจันทาคาด ประหลาดแก่ตา จึงเอากิจจา ไปแจ้งคดี
 ๑ แก่พระปิตุราช สมเด็จพระบาท ท้าวธรรมขันตี
 บัดนี้ทรมชม นางพรมจारी พระอรเทวี เจ้ากลับคืนมา
 ๑ หลากนักที่สุด มากับบุรุษ ชายหนึ่งโสภ
 บัดนี้เข้าไป เฝ้าไต้มารดา ขอพระราชฯ จงทราบพระทัย
 ท้าวธรรมขันตี ได้ฟังคดี ราพึงในใจ
 ว่าพระธิดา กลับมาเวียงไชย พระองค์สงสัย ว่านางมีชู้
 ๑ จึงให้สาวใช้ ไปบอกหน่อไต้ เข้ามาทั้งคู่
 จะได้เฝ้าถาม นางงามโฉมตรู ท้าวจะใครรู้ เนื้อความทั้งนั้น
 ๑ ท้าวธรรมขันตี จึงให้แต่งที่ ทั้งสองด้วยพลัน
 ให้เจ้าทั้งสอง นั่งคละอัน ให้นางกำนัน ไปรับเทวี
 สาวใช้รับสั่ง วังมาล้าลัง ถึงวังชนนี
 จึงถวายบังคม นางพรมจारी ว่าพระภูมิ เสด็จบิดา
 ๑ ให้เชิญสองเจ้า ขึ้นสู่ที่เฝ้า ปิ่นเกล้าโลกา
 นางพรมจारी ได้ฟังทาสี ว่ารับสั่งหา
 ภูมิรินทร์ปิ่นเกล้า เข้าเฝ้าบิดา สองเจ้าเสด็จมา ยังปราสาทไชย
 ๑ นางพรมจारी เจ้านั่งบนที่ สาวศรีแต่งไว้
 ฝ่ายพระโพธิสัตว์ รู้ชฌาศัย เจ้าไซรมิได้ นั่งบนอาสนะ
 ๑ ท้าวธรรมขันตี เห็นพระภูมิ โฉมงามพอดา
 จึงถามโฉมงาม ทรมวยเป็นโฉนลูกยา จงแจ้งกิจจา บอกให้พ่อฟัง
 ๑ นางพรมจारी เจ้าเล่าคดี มาแต่หนหลัง
 บิดาส่งให้ ลูกไปจากวัง อูปราชนั้น ตั้งเป็นมเหสี
 ๑ ครอบครองพลกำนัน อยู่ได้เจ็ดวัน ไปเสียบบุรี
 ไปเห็นลูกสาว ยายปริสุทธี เนื้อความทั้งนี้ เหมือนหนหลังมา
 ๑ นางทูลปิตุราช เมื่อเล่าจันทาคาด ที่ฝั่งคงคา
 เนื้อความเหมือนกัน ครั้นจะพรรณนา แต่หนหลังมาด้วยเราเห็นว่า ชำถ้วนถี่ไป
 ๑ ท้าวธรรมขันตี ได้ฟังบุตร มีความสงสัย
 เจ้ามาสองคน แต่หนทางไกล ตัวเจ้าเล่าไซร์ เป็นกษัตริ

๑ ตกเนื้อมือชาย ลูกรักอย่าอาย จงบอกคดี
 ได้สมัครสังวาส กับจันทาคาด เป็นพระสามมี แล้วฤาไฉน
 ๑ นางพรมาจารี จิงทูลภูมิ ให้ทราบพระทัย
 เจ้าจันทาคาด มีอชฌาศัย นอนทางกลางไพร ด้วยกันสองรา
 เห็นว่าไม่ควร ที่จะลามลวน สมเสพกามา
 นอนผินหลังให้ มิได้นำพา ลูกแกล้งเจรจา ขวนเชิญพิศมัย
 ๑ เขาไม่หยาบหยาม จะทำลวนลาม ตามอำเภอใจ
 บิดามารดา ไม่มายกให้ เจ้าไม่นอกใจ ปิดดูเรศชนนี
 ได้ต้องกายา แต่เมื่อเหาะมา ในกลางวิถี
 นอนอยู่กลางป่า มาหลายราตรี เจ้าจันทาคาดนี้ มิได้ต้องกาย
 ๑ ท้าวธรรมขันตี ครั้นแจ้งคดี แห่งนางโฉมฉาย
 จิงถามน้อยนาฏ จันทาคาดฤาสาย ว่าเจ้าโฉมฉาย อยู่บ้านเมืองใด
 ๑ มาอยู่ในป่า จิงพบฉายา ที่กลางพงไพร
 จงบอกแก่เรา ให้มาเข้าใจ เจ้ามาแต่ไหน บอกให้รู้รา
 ๑ เมื่อนั้นโพธิสัตว์ จิงสำแดงอรรถ แก่พระราชา
 จบอวสาน ดั่งพรรณนามา เจ้าแจ้งกิจจา มาแล้วแต่หนหลัง
 ๑ บรมกษัตริย์ ครั้นได้ฟังอรรถ ตรัสมาโดยหวัง
 อาสนะนั้นไซ้ไร ไยเจ้าไม่นั่ง เราแกล้งแต่งตั้ง เจ้านั่งเถิดนา
 ๑ จิงเจ้าจันทาคาด กราบทูลพระบาท โดยความสัจจา
 ด้วยว่านางนาฏ เจ้าเป็นขัตติยา นั่งเหนืออาสนะ นั้นจึงจะควร
 ๑ ข้าเจ้านี้ไซ้ไร ทูคตะเชิญใจ จิงไม่ลามลวน
 ครั้นจะขึ้นนั่ง เห็นไม่บังควร มิได้ลามลวน นั่งที่กษัตรา
 ๑ สมเด็จพระบาท ว่าเจ้าจันทาคาด รู้ธัธยา
 จิงอุ้มเจ้าขึ้น บนอาสนะ มีความเสนาหา รักใคร่กุมาร
 ๑ เรื่องนี้ยกไว้ จะกล่าวบทไป ราชทูตถือสาร
 สีนายยังอยู่ ครั้นรู้อาการ ว่างนางนงคราน เจ้ากลับคืนมา
 ครั้นเวลาเช้า ราชทูตขึ้นเฝ้า แล้วทูลกิจจา
 นางพรมาจารี บัดนี้กลับมา ทรงพระกรุณา จะโปรดประการใด
 สมเด็จพระบาท มีพระโองการ ตรัสมาทันใจ
 บัดนี้ธิดา กลับมาเวียงชัย มิใช่อรทัย กลับมาแต่องค์
 ๑ นางมาด้วยคู่ เราจนใจอยู่ ที่ท้าวประสงค์
 ท่านเอาเนื้อความ ไปทูลพระองค์ บอกท้าวตามตรง อย่าได้สงสัย
 ๑ ราชทูตถือสาร รับพระโองการ ทูลลาคลาไคล
 ลงสู่นาวา เกตราลงไป ออกจากเวียงไชย มาในนที

ยานี ๑๑

๑ ราชทูตออกสำเภาไป จิงท้าวไ้ธรรมขันตี
 ตรัสสั่งแก่เสนี ให้ตบแต่งเครื่องทั้งปวง

อุปภิเศกเจ้าทั้งสอง
 อัยการสิ้นทั้งปวง
 ๑ อำมาตย์รับสั่งทำว
 หมายเวรเร่งเกณฑ์กัน
 ๑ ครั้นว่าได้ฤกษ์เอก
 พระญาติอยู่สลอน
 ๑ ให้เจ้าครองสมบัติ
 ครอบครองพระบุรี
 พระเดชจงรุ่งเรือง
 ทั้งร้อยเอ็ดพระยา
 ๑ แม้นว่าหมู่ข้าศึก
 พ่ายแพ้แก่

ให้ครอบครองซึ่งเมืองหลวง
 ให้สำเร็จใจเจ็ดวัน
 จึงก้มเกล้าอภิวัน
 ให้ทำการสยุมพร
 อุป(ภิ)เศกสองบงอร
 จึงอวยพรสวัสดิ์
 เป็นกษัตริย์เรืองฤทธิ์
 อย่าได้มีซึ่งโรคา
 ให้สื่อเลื่องทั่วทิศา
 มาก้มเกล้าถวายกร
 ทำพิธีกรรมารอน

สมุดไทยจบเพียงเท่านี้

หน้าปลาย

(ยานี ๑๑)

๑ นางเร้งกริ้วโกรธา ให้เอาแมวด่วนั้น	แกวี่พารั้นตัวสั้น ลอยแพไว้ในสระศรี
๑ แต่เข้าจนค่าแล้ว คิดถึงวิพารี่	นางน้องแก้วคิดปราณี นางเทวีเอาคืนมา
๑ เลี้ยงดูไปดั่งเก่า เพราะทำแกวี่พารี่	กรรมนั้นเล่าติดตามมา มาชาตินี้ต้องลอยแพ
นางพรมจารี่ อาจารย์ผู้รู้แท้	กรรมเจ้าดั่งนี้แล ท่านกล่าวแก้ตามบาลี
๑ ราชทูตถือสารตรา เดือนหนึ่งถึงกรุงศรี	แต่ออกมาจากบุรี เวสาลีพระเวียงไชย
๑ ครั้นถึงจึงเข้าเฝ้า คดีอันมีใน	พระผ่านเกล้าแล้วทูลใจ ข้อเนื้อความแต่หนหลัง
๑ ท้าวกาวินพระบพิตร อกุลสมากำบัง	ครั้นแจ้งกิจพระทัยหวัง ให้มีตมนอนธการ
๑ บังเกิดโลโหมมาก จึงมีพระโองการ	ด้วยไพเราะมาเผาผลาญ ให้ราชทูตกลับคืนไป
๑ ทูลแก่พระภูมี แทนให้นางทราวมัย	ธรรมชั้นดีผู้เป็นใหญ่ มาเป็นทางพระไมตรี
๑ ถ้า मैंให้นางแก้ว ถ้าไม่ให้นางเทวี	ส่งมาแล้วก็ตามที่ จะทำศึกพิลึกไป
ท่านจงเอาข่าวสาร เร้งออกสำเภาไป	ไปแจ้งการอย่าอนใจ ไปให้ได้เนื้อความมา
๑ ราชทูตผู้ถือสาร เดือนหนึ่งถึงพารา	ลาภูบาลออกเขตตรา ¹⁸ อนุราชพระบุรี
๑ ราชทูตจึงขึ้นเฝ้า ตามมูลคดี	ทูลพระเจ้าธรรมขันธ์ แก้ท่านท้าวทุกประการ

สุรางคนางค์ ๒๘

๑ เมื่อนั้นภูมี	ท้าวธรรมขันธ์	ครั้นแจ้งข่าวสาร	
จึงมีขงคา ¹⁹	ตรัสถามินาน	ท่านผู้ถือสาร	เราจะให้ฟัง
๑ กาวินภูบาล	ท้าวให้ข่าวสาร	มาถึงสองครั้ง	
เรานี้ขัดสน	เป็นพันกำลัง	ด้วยว้าร้อยชั่ง	ลูกฝว้างมี
๑ ท่านจงไปถาม	ให้รู้แจ้งความ	ว้าร้อยกับตี	
ไต่ยื่นแก่หู่	ให้รู้ท่วงที	นางพรมจารี่	จะว่าฉันใด

18 เรือ, เรือสำเภา

19 ราชโองการ

ท้าวให้พนักงาน นำผู้ถือสาร ไปเฝ้าอรัย
 จึงพาราชทูต นั้นมาทันใด ใฝ่นางทราชม้วย เจ้าพรหมจารี
 ๑ เมื่อนั้นเยวามาลย์ เห็นผู้ถือสาร ทูลแก่นางคราน ให้ทราบพระทัย
 พระยากาวิน เป็นปิ่นภพไกร ครองพระเวียงไชย เมืองเวสาลี
 ๑ ท้าวมิพระทัย รำจวนป่วนใน จงรักภักดี
 ด้วยว่าบุรุษรัก นางอัครมเหสี ของพระภูมี นั้นม้าม้วยมรณ์
 บรมกษัตริย์ ครองราชสมบัติ แต่องค์ภูธร
 ไม่มีอัคเรศ ภูเบศร์อวารณ์ จึงจำเจริญพร อันเป็นมงคล
 มาถึงท้าวน้อง จงเชิญไปครอง พิภพมณฑล
 เป็นมเหสี อุปภิเสกนิรมล เป็นใหญ่กว่าคน ล้นทั้งปรางค์ศรี
 ๑ พระสนมกำนัล แปรหมื่นสี่พัน มอบให้ด้วยดี
 อยู่ในโอวาท พระราชเทวี เป็นยอดนารี ที่สุดแก่นาง
 ๑ เมื่อนั้นวรบุษ ตอบราชบุษ มาในท่ามกลาง
 ท้าวอวยพรมา เห็นผิดท่าทาง กษัตริย์แต่ปาง ก่อนนั้นไม่มี
 เหมือนท้าวกาวิ น้ำใจเดือดร้อน กระสันโลกีย์
 บอกให้รู้ตัว ว่าผ้าเรามี ยังมาเข้าชี้ บัดสีหนักหนา
 บอกแล้วไม่ฟัง คิดตันทຽຽ โอหังเจรจา
 ไม่อยู่ในธรรม หน้าคำเหมือนกา มัวเมาตันทา พระยาจิงโร
 ๑ ใจบาปหยาบหยาม เห็นเมียทำงาน คิดหวังตั้งใจ
 จะเอาผ้าเก่า เราไปเสียไหน จะรับเราไป ให้ครองบุรี
 ๑ พระยาใจบาป ลามลงจ้วงจาบ ทำผิดประเพณี
 จะตกลงไป ในอเวจี ราชทูตทั้งสี่ ท่านกลับไปพลัน
 เอาถ้อยคำเรา ไปทูลแก่ท้าว ให้สิ้นทุกอัน
 เหมือนคำเราว่า พระยาอาธรรม เห็นแต่ท้าว กระสันโลกีย์
 ท่านเร่งกลับไป ทูลแก่ท้าวไท เราไม่ใยดี
 อันการสมบัติ เมืองเวสาลี ว่าตัวเรา ไม่รารณา
 ๑ ราชทูตทั้งสี่ รับพระเสาวนีย์ แล้วกราบทูลลา
 ออกมาจากวัง ลงยังเขตตรา ออกสำเภา จากพระเวียงชัย
 ๑ ราชทูตไปแล้ว จึ่งนางน้องแก้ว เจ้าไม่ไว้ใจ
 รู้ว่าบุรี จะมีเหตุภัย จะเกิดเหตุใหญ่ เทียงแท้แลนา
 ๑ ให้เร่งขับต้อน บ้านป่าเมืองดอน กวาดต้อนเข้ามา
 หัวเมืองน้อยใหญ่ อย่าได้อาศัย ขับไล่เข้ามา อยู่ในพระนคร
 ๑ เสนารับสั่ง แต่งตราล้า ออกไปกวาดต้อน
 บ้านนอกเข้ามา เร่งหาหาบคอน บ้านป่าเมืองดอน ขับต้อนเข้ามา
 ๑ เกณฑ์นางกษัตริย์ แสนหนึ่งให้หัด เรียนในวิชา
 ศิลปศาสตร์ ชำนาญศาสตรา เวทย์มนต์คาถา แคล้วคลาดอยู่คง
 ๑ นางขัตติยราช เรียนศิลปศาสตร์ ทั้งแสนพระองค์
 ชำนาญอาวุธ ต่อยุทธรงค์ ทั้งอยู่ทั้งคง ชำนาญสงคราม

๑ แสนองค์นงนุช ในเครื่องสับประยุท มิได้เกรงขาม
 รู้รู้ภูถ้ำน กระบวนสงคราม ชนกลางสนาม ไม่เกรงขามใคร
 ๑ นางพรมาจารี สิ้งแก่นมตรี ให้กระเวนไป
 เที้ยวสอดนมมดู ศัตรูหมู่ภัย กองกระเวนไป สุดแดนพารา
 ๑ ในเมืองให้แต่ง ประดับประแดง ขอบซันชเสมา
 หอรบเชิงเทิน เนินเทินป็นผา ที่ไหนคร่ำครา เร่งทำให้ดี
 ๑ ปืนใหญ่ใส่ป้อม เตรียมไว้ให้พร้อม รอบพระบุรี
 ให้บอกไพร่พล พหลมนตรี อย่าให้จรลี ไปหนทางไกล
 ๑ ว่าพระบุรี เมืองของเรานี้ เห็นจะมีภัย
 อย่าให้มูลนาย จัดจ่ายชาวไพร่ ไปหนทางไกล ถึงสามราตรี
 ๑ ราชทูตนั้นเล่า แต่ออกสำเภา มาในนที
 มาได้เดือนหนึ่ง ถึงเวสาลี พากันทั้งสี่ เข้าเฝ้าทรงธรรม
 สีนายูลสาร แก่พระภูบาล กลางธารกำนัน
 ตามคำฉายา สั่งมาทุกอัน หยาบข้าสาครจร²⁰ ตามถ้อยค่านาง
 ๑ นางว่าท้าวไร สีนายูลไป ตามถ้อยค่านาง
 ถ้อยคำหยาบคาย มากมายหลายอย่าง ทูลแจ้งในกลาง เสนามนตรี
 ๑ กาวินราชา ครั้นแจ้งกิจจา โกรธาแสนทวี
 ดุดูลิ้นลม อีพรมาจารี จะสิ้นชีวี ยังไม่รู้ตัว
 ๑ เมื่อปากกล้า กล่าวถ้อยคำมา อวดว่ามีผิว
 ทำอหังการ ไม่มาเกรงกลัว กูจะตัดหัว เสียบไว้ประจาร
 ๑ ท้าวทำสิ่งหนาท กระที่บพระบาท ตบพระหัตถ์ถาดฉาน
 โกรธด้วยค่านาง ร้าประจาร ดั่งเพลิงเผาผลาญ ทัวทั้งพระกาย
 ๑ จะยกทัพซันซ์ จับเอาตัวมัน อีคนปากร้าย
 ตักน้ำล้างตีน กษัตริย์ทั้งหลาย ให้มันได้อาย แก่ชาวเมืองหลวง
 ๑ จึงมีขงคา ตรัสแก่เสนา สิ้นทุกกระทรวง
 เมืองวังคลังนา วังหน้าวังหลวง เกณฑ์ทัพทั้งปวง มาให้พร้อมกัน
 ๑ สัเวนเกณฑ์ไป หัวเมืองน้อยใหญ่ ที่ในเขตซันซ์
 สามหมื่นพารา ให้มาพร้อมกัน ทหารตัวกลั่น สรรเอาแต่ดี
 ๑ เอาแต่ฉกรรจ์ เรี่ยวแรงแข็งขัน เข้าในบาญชี
 ให้ได้สิบแปด อักโขภณี เร่งให้สี่สี่ ทำบาญชีมา
 ๑ สี่สี่จ่ายเลิก เมืองโทเมืองเอก เมืองตรีจัตวา
 เมืองขึ้นเมืองออก เมืองนอกเมืองนา พิการชรา สูงอายุอย่าเอา
 ๑ เอาแต่ฉกรรจ์ อัจจงคงกระพัน ฟังทางไม่เข้า
 แลเห็นศัตรู วังกรูเข้าเอา เสือป่าแมวเขา เลือกเอาแต่ดี
 ๑ สามทอกเจ็ดทอก ที่เข้าที่ออก หลอนหลอกไพร่
 ย่อมเรื่องฤทธิแรง กำแหงฤทธิ กองจ่ายเรานี้ เดินข่าวราชการ

20 เลื่อนมาจากคำว่า ฉกรรจ์

๑ เร่งกะเกณฑ์เอา ไอ้พวกหนึ่งเล่า มันเป็นคนพาล
 ขี้ฉ้อส่อเสียด ขี้เกียจขี้คร้าน ประสมประสาน เข้าอยู่วัดวา
 ๑ ยังพวกหนึ่งเล่า กินเหล้าเมาเมา แล้วอวดวิชา
 ว่ากูสั้น อาพัต²¹สุรา หอกดาบคมกล้า ไม่มีกินเรา
 ๑ เห็นได้ทั่วทั้งที่ ถ้าเขาเล่นหนี ไส้กระโจมเอา
 ครูให้ประสิทธิ์ แหวงผิดไม่เข้า ไอ้พวกหนึ่งเล่า อวดความรู้ตน
 ปิ่นน้อยปิ่นใหญ่ ยิงมาเท่าไร ให้เป็นท่าฝน
 เข้าแอบต้นไม้ มิได้ถูกตน กูได้ประจัญ มาแล้วหลายที
 ๑ ยังพวกหนึ่งเล่า มันเป็นคนเก๋ ก้างมันดี
 ลักเอาลับหลัง ไม่เห็นสักที ไอ้คนเหล่านี้ เร่งเกณฑ์มันมา
 ๑ เกณฑ์เอกอัคริย แสนหนึ่งสันทัด เร่งรัดโยธา
 เครื่องศัตราสัประยุทธ์ อาวุธนานา ถือเครื่องศาสตรา ให้ครบมือกัน
 ๑ ธนุกาชาบ²² ถือหอกถือดาบ โล่เขน²³สารพัน
 ถือทั้งตรี²⁴ กระบี่เกาทัณฑ์ โดมร²⁵กวัดขัน เกณฑ์ตามกระบวน
 ปิ่นน้อยปิ่นใหญ่ หลาวแหลนแพนไชย ดูให้สมควร
 แขนกระบี่ยาว พวกลาวถือนวน พวกรจีนกับญวน ถือน้ำยาววี
 ๑ พลช้างพลม้า รถยนต์หัตถา เสนามนตรี
 เกณฑ์ถ่านสิบแปด อักโขภณิ²⁶ พร้อมแล้วมนตรี จึงกราบทูลสาร
 ๑ เกณฑ์ทัพพร้อมแล้ว ขอทูลพระแก้ว จงทราบพระญาณ
 พระยากาวิน ปรีเปรมเกษมสันต์ สมเด็จพระภูบาล ตรัสถามโหรา
 ๑ ตาโหราจารย์ ดูในฤกษ์พา วันยามเวลา
 วันใดคืนใด จะได้ฤกษ์พา จะยกโยธา ยাত্রาคลาไคล
 เมื่อนั้นโหรา ดูในลัคนา ชนษาอาการ
 เห็นว่าอัคคีต จิงทูลทัดทาน พระเคราะห์ภูบาล ร้ายนักเหลือใจ
 ๑ จะเสียเดโช โยธาทั้งหลาย จะถดถอยไป
 สตรีซึ่งโกรธ จะทำโทษภัย จะอัปราชัย แต่ไม่มรณา
 ๑ จะได้ความทุกข์ ไม่มีความสุข จะทนทุกข์
 ปีน้าจึงไป ได้ตั้งปรารภนา ปีนียাত্রา จะเสียทั่วทั้ง
 ท้าวทรงพระสรวล ว่าไยไม่ควร สงครามเท่านี้
 โยธาสิบแปด อักโขภณิ อนุราชบุรี จะเป็นจุนไป
 ๑ สามหมื่นบุรี ยากยิ่งกว่านี้ ยังปราบลงได้
 ท้าวธรรมขันตี ฤทธิเป็นโฉน ศึกครั้งนี้ไชรั้ ดึงไปจับปลา

21 เสกเหล้ากินเพื่อให้คงกระพัน เรียกว่า อาพัตเหล้า.

22 ธนุกาชาบด้วยยาพิษ.

23 เขน - เครื่องปิดป้องศัตราวุธ รูปกลมคล้ายกระดก ทำด้วยโลหะ ด้านหลังมีห่วงสำหรับสอดแขนและมือจับ มักใช้คู่กับดาบหรือหอก.

24 คำตัดมาจาก ตรีศูล.

25 อาวุธสำหรับขัด, หอกขัด, สามง่ามที่มีปลอกรูปเป็นใบโพสวมอยู่.

26 จำนวนนับอย่างสูง คือ ๑ มีศูนย์ตาม ๔๒ ตัว; กองทัพอินเดียโบราณที่มีกระบวนรบพร้อมมูลตามกำหนด. ในที่นี้จะหมายถึง กองทัพที่มีกระบวนรบพร้อมมูล ๑๘ กองทัพ.

๑ จะให้ทหาร เข้าบุกรุกราน ปล้นเอาพารา
ถ้าจะรบกัน ไม่ทันพริบตา ตรัสแล้วจึงมา เข้าที่สระสง
๑ ทรงสุคันธรส หอมฟุ้งปรากฏ ตรลป²⁷อบองค์
ทรงภาษาชิต วิจิตรบรรจง สั่งวาลย์ท้าวทรง ทองแถมแกมมณี
มงกุฎกษัตริย์ เลิศล้ำอาภรณ์ สร้อยสนรุจี
สิ่งประดับ ด้วยทับทิมศรี แต่ล้วนมณี สร้อยศรีเมรา
๑ ทับทรวงชายแครง รัศมีสีแสง จะแข่งสุริยา
สอดใส่เนาวรัตน์ นิ้วพระหัตถ์ทั้งซ้ายขวา เสร็จแล้วมิช้า สั่งเสนาใน
๑ เร่งให้ทัพหน้า ยกพลโยธา ยাত্রาคลาไคล
ออกจากบุรี²⁸
ปีกขวापีกซ้าย ยกกระบัต²⁹ร²⁹เกียกกาย³⁰ มุ่งหมายไพร่
แมวเขา³¹เสือป่า³² แก้วกล้าฤทธิ กองแสนคนดี ยกไปตามกัน

ฉบบ ๑๖

๑ เมื่อนั้นกาวินทรงธรรม เสด็จขึ้นเกย³³ปล้น
จึงทรงพญาชสาร
เกณฑ์หัต³⁴เกณฑ์แห่แดนาน นำเสด็จภูบาล
ออกจากพระทวารพารา
๑ พวกพลพลโยธา โห่ร้องสามลา
แล้วมายิงปืนสามตั้ง
ได้ฤกษ์ลั่นฆ้องบ่หึง เสียงดังหึ่งๆ
แตรสังข์ประดังอยู่วังเวง
๑ คชสารหาญกล้าบ่แก้ง เยงจากลำเอง
จะย่ำจะยี่สงคราม
๑ แก้วกล้าไม่มาเข็ดขาม ชำนาญสงคราม
จะหักโหมกระโจมแทง
ชิมชาบอาบมันเรียวแรง ออกไล่ทีมแทง
พิฆาตประหารไพร่
๑ ทั้งแสนกษัตริย์ ทรงคชหัตถี
ทั้งแสนพระองค์เสมอกัน

27 ฟุ้ง.

28 ต้นฉบับขาดหายไป ๓ บรรทัด (ผู้ปริวรรต)

29 (ใบ) ตำแหน่งข้าราชการสังกัดกระทรวงวัง มีหน้าที่ออกไปประจำอยู่ตามหัวเมืองเพื่อสอดส่องบรรดาศักดิ์; ตำแหน่งเจ้าพนักงานเกี่ยวกับบรรดาศักดิ์ ตรงกับ พนักงานอัยการ หรือ อัยการ ในปัจจุบัน, ยกบัตร หรือ พนักงานรักษาพระอัยการ ก็เรียก; เจ้าหน้าที่ในการจัดหาเครื่องใช้ของทหาร; เขียนเป็น ยุกกระบัต ก็มี.

30 กองเสียบยง (เป็นส่วนหนึ่งในกองทัพ), หัวหน้าแห่งกองเสียบยงนั้น.

31 แมวมอง - กองทหารที่มีหน้าที่คอยเหตุ, แมวเขา ก็เรียก.

32 ผู้ช่วยพลรบซึ่งมีหน้าที่สอดแนมเพื่อสนับสนุนกองทหาร.

33 เกย ขนาดเล็กเคลื่อนย้ายไปได้ สำหรับเจ้านายใช้เป็นเสด็จขึ้นหรือลงพาทน.

34 ทหารลูกหมู่เลกสมที่ให้ทำตามแบบทหารสมัยใหม่.

๑ ซ้ายขวาหน้าหลังทรงธรรม์ สะท้อนสะท้อนธรรม์	พร้อมด้วยพลซัณฑ์
๑ เร่งรัดจตุรงค์โยธี เดือนหนึ่งก็ถึงปลายแดน หยุดทัพยั้งพลแสน ตรัสสั่งเสนีสี่พล ให้เกณฑ์ตัวนายสีคน ไปรบทั้งสี่นาย	มาโดยวิถี ตั้งอยู่ปลายแดน ให้คุมสี่พล
๑ ไปตีหัวเมืองทั้งหลาย ก็ไปทั้งสี่ทิศ ³⁵ เที่ยวตาม มิได้จะมาพบคน เที่ยวไปทั่วทุกตำบล เห็นแต่เรือนเหย้าเปล่าตาย ไม่รู้เหตุผลต้นปลาย ก็ชวนกันกลับมา	อำมาตย์สี่นาย บ้านนอกชอก ³⁶ นา ไม่เห็นผู้คน อำมาตย์สี่นาย
๑ กราบทูลสมเด็จพระราชา ไปเที่ยวทั่วทุกตำบล มิได้พบผู้คน สิ้นทั้งบ้านป่าขาดอน	สี่นายนี้ ข้าพเจ้าเที่ยวค้น
๑ ท้าวธรรมขันตีภูธร ครอบครว้เข้าในพารา พระยากาวิรินราชา ให้ยกโยธาคลาไคล	ท้าวให้กวาดต้อน ได้ฟังเสนา
๑ กองกระเวนแห่งนางทราวมวย ก็แจ้งว่าพวกไพร่	คอยดูเหตุภัย
๑ ยกมาแต่ป่าพงพี เอนกนับคณนา จึงเอาเนื้อความเข้ามา แล้วทูลนางพรมจารี ไปตระเวนเห็นในท่งที่ เข้าศึกพิลึกมาใน รู้พลเคลื่อนกล่นในไพร ลึบแปดอักโขเหนื	มากมายพันที่ กราบทูลราชา บัดนี้ไพร่ ประมาณนับได้

35 ต้นฉบับขาดหายไปประมาณ ๔ คำ (ผู้ปริวรรต)

36 ชอก - ริม, ขอบ

เมื่อนั้นนางพรมจารี	จึงมีเสาวนีย์
ให้คนขึ้นเชิงเทิน ³⁷	
๑ กรวดทรายอย่าละเมิน	ลากปิ่นขึ้นเนิน
ใส่ไว้ทุกช่องเสมา	
ตั้งกะทะควัทรายนักหนา	ให้รอบพารา
ที่บนเชิงเทินกำแพง	
๑ นั่งยามตามเพลิงทุกแห่ง	จนรอบกำแพง
ให้พร้อมทั้งเครื่องศาสตรา	
๑ ปิดทวารข้ามยามเวลา	นายประตุนั้นนา
ให้เร่งรักษาพระทวาร	
๑ พระยากาวินภูบาล	เร่งให้ทหาร
ทัพหน้าให้ยกเข้าไป	
ทับหลังรีบรินพลไกร	ติดตามกันไป
บัดใจก็ถึงพารา	
สั่งให้ทหารซ้ายขวา	เข้าปล้นพารา
เวลานั้นน้อยยาวนาน	
เสนาธิบดีพระโองการ	บรรดาทหาร
รีบรินเข้าปล้นพระนคร	
๑ ช่างม้าโยธาสลอน	อาสาถูกร
ปล้นนครทันใจ	
๑ ยืนเขย่งปิ่นกำแพงขึ้นไป	บ้างยิงปิ่นไป
บ้างไปตีตรงพระนครทวาร	
๑ โยธาแห่งนางเยาวมาลย์	รักษาหน้าด่าน
ที่บนเชิงเทินพารา	
ขวาซ้ายโปรยปรายลงมา	ถูกต้องโยธา
มีอาจที่จะเข้าไป	
บ้างทั้งยิงปิ่นน้อยใหญ่	ปิ่นกำแพงขึ้นไป
มิได้ถอยหลังออกมา	
๑ คนบนเชิงเทินแน่นหนา	น้ำร้อนก้อนศิลา
บ้างทั้งบ้างสาดวุ่นวาย	
ถูกต้องโยธาทั้งหลาย	อกคว่ำถล่มหาย
ถลอกถลอกทั้งตน	
ไม่อาจจะต้านทานทน	กลับมาบัดดล
จึงทูลแก่ท้าวภูมิ	
โยธาท้าวธรรมขันตี	มันมีฤทธิ์
แก่ล้าวก้าสามารถเหลือใจ	

37 ที่ดินที่ทูนสูงชันเป็นเชิงของป้อมปราการ, พื้นที่ว่างภายในป้อมสำหรับให้ทหารขึ้นไปอยู่ตรวจการณ์หรือต่อสู้ข้าศึก.

รบพุ่งมิได้หวาดไหว	สามลพลไพร่
เข้าไปมิได้กลับมา	
๑ เมื่อนั้นกาวินราชา	กริ้วโกรธโกรธา
จึงสั่งแก่เสนาใน	
เกณฑ์ทัพให้ล้อมเวียงไชย	ตั้งค่ายรายไป
ได้เจ็ดชั้นมั่งคั่ง	
๑ เสนารับสั่งพระองค์	ตรวจตราจตุรงค์
กองทัพให้ล้อมเวียงไชย	
ไม่ให้ชาวเมืองคลาไคล	ตั้งค่ายรายไป
เจ็ดชั้นแล้วตั้งพลับพลา	
คบเพลิงสว่างเวหา	แสงเครื่องศาสตรา
หอกดาบปลาบแปลบอัมพร ³⁸	

สุรางคนางค์ ๒๘

เมื่อนั้นภูมินทร์	ท่านท้าวท้าว	สมเด็จจตุร	
ท้าวให้โยธา	ล้อมพระนคร	รอบแล้วภูธร	ค่อยสำราญใจ
จึงเอาเชือกมา	เสกด้วยมนตรา	พระเวทย์เกรียงไกร	
ให้เป็นพญา	นาคาเดิบใหญ่	สั่งให้เข้าไป	ทีโนบุรี
ขึ้นอยู่บนปราสาท	จรมัดเอานาง	พรมจารี	
ออกมาให้ได้	เร็วไปบัดนี้	จงพญานาคี	เข้ามาทันใจ
๑ อยู่บนปราสาท	เจ้าจันทาคาด	ยังไม่ไว้ใจ	
เอาแก้วทิพย์เนตร	อมเข้าทันใจ	พิจารณาไป	เห็นนาคานาคี
๑ อยู่บนปราสาท	จึงบอกนุชนาฏ	นางพรมจารี	
ว่าท้าวท้าว	สำแดงฤทธิ	ใช้พญานาคี	มาอยู่ในปราสาท
นางพรมจารี	เอาฉลอง	พระองค์มา	
เสกด้วยพระเวทย์	วิเศษหนักหนา	เป็นพญาปักษา	สำแดงฤทธิ
จับพญานาคี	ด้วยฤทธิอำนาจ	ตั้งพญาราชสีห์	
คาบเอานาคีนั้น	ลงมาทันที	นางพรมจารี	เอาไม้ตีลง
เดชพระเวทย์	นาคีนั้นกลับเพศ	เป็นเชือกคืบคอง	
นางแก้วเวทย์ได้	ด้วยใจประสงค์	แก่นางโฉมยง	ครั้งหนึ่งแลนา
๑ กาวินธิดา	คอยถ้านาคี	ได้สามวันมา	
หาเห็นกลับไม่	หลากใจนักหนา	คนดีจะมา	แก้เสียซึ่งมนต์
๑ จึงอ่านคาถา	บทหนึ่งนั้นมา	ให้เป็นท่าฝน	
ให้เป็นถ่านเพลิง	ตกลงบัดดล	ถูกต้องฝูงคน	ร้อนรนนักหนา
๑ นางอ่านพระมนต์	ให้เป็นท่าฝน	พัดตกลงมา	
ถูกต้องถ่านไฟ	ดับไปมิช้า	คนทั้งพารา	ค่อยมาสำราญใจ

๑ กาวินธิราช สมเด็จพระบาท มาอัคราชัย
 ได้ถึงสองครั้ง คลุ้มคลั่งพระทัย ท้าวคิดแก้ไข ในพระปัญญา
 ๑ จึงให้พลไพร่ ไปเก็บใบไม้ มาให้นักหนา
 จึงอ่านพระเวทย์ วิเศษมนตรา เป่าลงสามครา ให้เป็นเหลือบยุง
 ๑ อีกทั้งรีน³⁹ ราน⁴⁰ เข้ามาประหาร ผูกคนทั่วกรุง
 มากมายไม่น้อย ร้อยผูกพันผูก กัดคนทั่วกรุง ให้ทวนเวทนา
 ๑ ผูกคนทั้งหลาย ร้อนรนชวนชวาย จะวายชีวา
 สุมพินสุ่มไฟ รุนวายหนักหนา คนทั้งพารา ไม่เป็นสมประดี
 ๑ พาลูกพาหลาน⁴¹เข้ามา เป็นกาฬสิงคลี⁴²
 เด็กเด็กตกใจ ร้องไห้วิงหนี ชวนกันอิงมี เข้ามงุ่นวาย
 ๑ จึงนางฉายา อ่านพระมนตรา เป็นสัตว์ทั้งหลาย
 แผลงป้อจิ้งจก คางคกมากมาย ประการสัตว์ร้าย เหลือบยุงทั้งปวง
 ๑ สัปสันสูญหาย ผูกคนทั้งหลาย สิ้นทั้งเมืองหลวง
 ค่อยมาเป็นสุข สิ้นทั้งกระทรวง ทัวเมืองทั้งปวง ค่อย(มา)สำราญ
 กาวินท้าวไท แต่อัคราชัย แพ้แก่นางคราน
 ได้ถึงสามครั้ง คลุ้มคลั่งโทรมชาน ท้าวจึงอ่าน พระเวทย์คาถา
 เป็นเมฆอันใหญ่ มีดคลุมกลุ่มไป ครอบงำพารา
 อาวุธทั้งหลาย โรยรายลงมา ถูกชาวพารา เจ็บปวดมากมาย
 ๑ ลางคนลำบาก ล้มตายมากมาย ร้อนรนชวนชวาย
 ระสับระส่น มีดমনใจหาย ร้องไห้ร่นวาย ทัวทั้งกรุงศรี
 ๑ จึงองค์อัคราชัย เจ้าเร่งเห็นเหตุ รู้ว่าไพร่
 แก่ถึงเป็นฤทธา มาทั้งนี้ จึงนางเทวี อ่านพระมนตรา
 ๑ เป็นพายุใหญ่ พัดเมฆหายไป ทั้งสี่ทิศา
 เป็นลมมาเล่า หอบเอาศาสตรา อาวุธนานา นั้นสาบสูญไป
 ครั้นสว่างรุ่งเรือง ชาวบ้านชาวเมือง ค่อยมาดีใจ
 พระยา กาวิน เตือดตันพระทัย แต่อัคราชัย คำรบสี่ครั้ง
 ๑ พระยา กาวิน ในใจเตือดตัน แทบสิ้นชีวิ⁴³
 แต่อัคราชัย มาได้หลายครั้ง มีโองการสั่ง กษัตริย์แสนองค์
 ๑ เราจะดำดิน เข้าไปทั้งสิ้น ในเมืองโดยจง
 ผุดขึ้นกลางเมือง ทั้งแสนพระองค์ จับนางโฉมยง อีพรหมจารี
 ๑ ให้สิ้นทั้งนั้น ทั้งพระทรงธรรม ท้าวธรรมขันตี
 ออกมาให้ได้ จากในกรุงศรี ประหารชีวิ ให้ถึงความตาย

39 ชื่อแมลงพวกตัวบึ้งที่มีขนาดเล็กกว่าแมลงหวี่ ส่วนใหญ่อยู่ในสกุล *Culicoides* และ *Leptoconops* วงศ์ *Ceratopogonidae* เช่น ชนิด *C. orientalis*, *L. spinosifrons*.

40 ชื่อหนอนมีเชื้อหลายชนิดและหลายวงศ์ เช่น วงศ์ *Arctiidae*, *Lymantriidae*, *Lasiocampidae* มีขนปกคลุมเต็มลำตัว เมื่อถูกเข้าจะปล่อยน้ำพิษทำให้เกิดอาการแสบร้อนและคัน เมื่อเจริญวัยจะเปลี่ยนเป็นดักแด้และฟักออกมาเป็นผีเสื้อกลางคืน, บุง ก็เรียก.

41 ต้นฉบับหายไป ๒ คำ (ผู้ปริวรรต).

42 ลมกาฬสิงคลี คือ โรคลมชนิดหนึ่งเกิดขึ้นภายในกาย มีอาการหน้ามืด ผิวหน้าเป็นสีเขียวคล้ำ.

43 ควรเป็น "ชีวิง" ตามฉันทลักษณ์ (ผู้ปริวรรต).

จึงอ่านพระมนต์ แทรกปฐมพิศล ลงไปโดยหมาย
 จึงนำกษัตริย์ ทั้งแสนผืนผาย พระทัยท้าวหมาย ผุดขึ้นกลางเมือง
 ๑ จันทาคาณูเบศว์ อมแก้วทิพย์เนตร อันมีฤทธิ
 เห็นพระยากาวิน ดำดินเข้าเมือง จึงบอกบุญเรื่อง นางพรหมจารี
 ๑ จึงนางโฉมศรี ได้ฟังภูมิ อ่านเวทย์ด้วยไว
 เป็นตารางเหล็ก ท้าวพระเวียงไชย มีให้พวกภัย มาทำร้าย
 ๑ ตารางเหล็กไซร์ ไปทั่วเวียงไชย อยู่ในกรุงศรี
 สั่งตารางเหล็กไว้ ป้องกันไพร่ จะแยกธรรณี อย่าให้ขึ้นมา
 ๑ ถ้าแผ่นดินทรูพัน ด้วยพระขรรค์ อย่าขาดคลาดคลา
 สั่งตารางเหล็กแล้ว นางแก้วกลับมา เข้ายังปราสาทปรา แห่งนางเทวี
 ๑ กาวินราชา ทั้งกษัตรา แสนหนึ่งโดยมี
 ดำดินเข้ามา ในพระบุรี จึงพระภูมิ ผุดโผล่ขึ้นมา
 ปะตารางเหล็ก เติบใหญ่ไม่เล็ก แต่ล้วนเหล็กคลา
 จึงเอาพระขรรค์ พาดฟันมิช้า ตารางนี้มา ไม่มาหวาดไหว
 ๑ พาดฟันหลายที กาวินภูมิ อ่อนเนื้ออ่อนใจ
 พระขรรค์ยับย่อย ให้น้อยพระทัย ผุดขึ้นไม่ได้ พากันกลับมา
 ๑ ทำการที่ไร แต่อัปราชัย ทุกครั้งทุกครา
 ให้แตกขานไป ที่ในพารา ถึงพระราชา อันครองบุรี
 ๑ ในสารนั้นว่า ให้พระผ่านฟ้า ท้าวธรรมขันตี
 ให้ท้าวตบแต่ง จัดแจงโยธี เราทั้งสองนี้ ชนข้างกลางสนาม
 ๑ ทั้งพวกพลชั้นดี ใครดีได้กัน อย่าได้เข็ดขาม
 ให้คนออกชื่อ ลือชาพระนาม เราสองสงคราม ให้สนุกด้วยกัน
 ๑ แต่งสารมิช้า ส่งให้เสนา ถือสารไปพลัน
 เสนานั้นเล่า เข้าเฝ้าทรงธรรม พากันจรจรร เข้าสู่วังใน
 ๑ ครั้นถึงราชฐาน จึงบอกอาการ เสนาผู้ใหญ่
 เสนาเข้าเฝ้า จึงพาเข้าไป เฝ้าพระภูวนัย ท้าวธรรมขันตี
 กราบทูลถวายสาร จึงพระภูบาล รับเอาด้วยดี
 ปิ่นเกล้าจักรพาฬ ทรงอ่านสารศรี ท้าวธรรมขันตี แจ้งในพระทัย
 ๑ แจ้งในสารแล้ว สมเด็จพระแก้ว ให้เสนาใน
 เอาสารไปทูล แก่นางทรมวย เสนาผู้ใหญ่ รับเอาสารมา
 มายังปราสาท เข้าเฝ้านางนารถ แล้วถวายสารตรา
 จึงนางนงเยาว์ รับเอาสารมา ทรงอ่านสารตรา แจ้งในพระทัย
 ๑ ครั้นอ่านสารแล้ว จึงนางน้องแก้ว ส่งเสนาใน
 ให้เกณฑ์โยธา อย่าช้าเร็วไว จะยกออกไป ชนข้างกลางสนาม
 ๑ นางกษัตริย์แสนองค์ แก่ล้าภรณ์รงค์ ออกชื่อลีโอนาม
 ทรงช้างตัวละองค์ ออกต่อสงคราม ชนข้างกลางสนาม ไม่ขามไพร่
 ๑ พลม้าพลรถ แก่ล้าภรณ์รงค์ ผนรงค์ฤทธิ
 หยาบซ้ำสามานต์ ประหารไพร่ พลเดินธรรณี เอาที่ชำนาญ

๑ เอาแต่ฉกรรจ์ อัจฉริยะทั้งนั้น สามารถอาจหาญ
 แลเห็นศัตรู หมู่พวกภัยพิบัติ ออกร้อต่อต้าน ผู้กั้นกลางแปลง
 ๑ พลถือธนู ครั้นเห็นศัตรู รุกรานผลาญแผลง
 พลถือหอกคร่า กำยำเรี่ยวแรง ออกไล่ตีเมฆ เอาพวกไพร่
 ๑ โดมรกวาดชั้น โล่เขนครบครัน ให้ทันท้วงที
 ให้ได้ลืบแปด อักโขภณี อีกสามราตรี จะยกออกไป
 ๑ เสนารับสั่ง แต่งช้างพระที่นั่ง แสนหนึ่งโดยไว
 ผูกเครื่องประดับ สำหรับชิงชัย เอามาเตรียมไว้ แทบใกล้เกยบัน

ฉบบ ๑๖

ครั้นพร้อมเสกแล้วด้วยพลัน จึ่งนางจอมขวัญ
 กับแสนนวลนางกษัตรา ปรึกษากายา
 เข้าที่สระสงทรงทา ปรึกษากายา
 เครื่องอลังการผ้าอาภรณ์ ปรึกษากายา
 เกราะนวมสวมองค์บังอร ปรึกษากายา
 ทั้งแสนองค์นางกษัตรา ปรึกษากายา
 ทรงปัญจอาวุธทั้งห้า⁴⁴ สำหรับกษัตรา
 จะออกชนช้างกลางแปลง
 ๑ ช้ายขวาหน้าหลังวังแวง ถือนทวนคอยแทง
 ต่อแย่งที่ในกลางสนาม
 ๑ นางพรมจารีโฉมงาม ทรงเครื่องเรื่องอร่าม
 แล้วทรงอาวุธทั้งปวง
 ๑ พร้อมกันที่พระลานหลวง โยธาทั้งปวง
 ลืบแปดอักโขภณี
 เมื่อนั้นจึ่งนางเทวี ทรงคชสารศรี
 ทั้งนางกษัตริย์แสนองค์ ทรงช้างตัวละองค์
 นางขัตติยราชโฉมงาม ทรงช้างตัวละองค์
 ยกจตุรงค์ออกมา
 ๑ นางกษัตริย์บริรักษ์โยธา ออกจากพารา
 มายังหน้าค่ายภูบาล
 ๑ พระยากาวินแจ้งสาร ว่าพระภูบาล
 ออกมาจากบุรี
 ๑ คิดว่าท้าวธรรมขันตี ผูกคชสารศรี
 พระที่นั่งตัวดียิ่งยง
 กับด้วยกษัตริย์แสนองค์ ปรึกษากายา
 สำหรับจะสู้สงคราม

๑ กษัตริย์แสงองค์ทรงนาม ทรงช้างพระที่นั่งองค์ละตัว	มิได้เข็ดขาม
๑ ซีมซาบอาบมันเมามัว เข้าไล่พิฆาตไพร่	ไม่ขามคร้ามกลัว
พระยากาวินภูมิ ขับมนตรีออกมา	ทรงคชสารศรี
๑ หยุตทับบัวยั้งรังรา ก็เห็นนางพรมจारी	ทอดพระเนตรแลมา
โกรธนักคือตั้งอัคคี องอาจมาทำสงคราม	ดูดุกษัตริ
ออกมาชนข้างกลางสนาม กรปรากฏชื่อไร	ท่านนี้มีนาม-
๑ เมื่อนั้นนางทรมวย เราไซร์ชื่อว่าพรมจारी	บอกแก้ท้าวไท
๑ นางถามว่าพระภูมิ จะปรารณาสั่งอันใด	ยกมาทั้งนี้
กาวินจึงตอบคำไป มารับพระน้องโฉมศรี	เรายกพลไกร
๑ เชิญน้องไปครองบุรี มอบให้สิ้นทั้งเวียงไชย	พระกำนัลชั้นที่
๑ นางจึงตอบคำท้าวไท มิได้จะมายินดี	ตัวเราเล่าไซร์
สมบัติเมืองเวสาลี ยกเยื่อ ⁴⁵ อันผ่านบาทา	ดุจดั่งธูลี
๑ เราไม่มัวเมาตัณหา กาวินอันเป็นคนหลง	เหมือนหนึ่งพระยา
เรามีผิวแล้วโดยจง จะลามจะลวนกามา	ควรฤาพระองค์
๑ เห็นผิดด้วยกิจพระยา อบายภูมิทั้งสี่	จะตจจตุรา
ด้วยตนเป็นคนกาลี จึงเกณฑ์มนตรียกมา	เห็นแต่เท่านี้
๑ กาวินได้ยินวาจา สั่งให้พระยาแสนองค์	ซึ่งโกรธโกรธา
๑ ไล่ช้างเข้ากลางณรงค์ ขับช้างเข้าชนสู้กัน	นางกษัตริย์แสนองค์

๑ นางพรมจารีสาวสวรรค์	กับพระทรงธรรม์
พระยากาวินราชา	
ไสข้างวางวิงเข้ามา	จึงนางฉายา
ซบซ้างเข้าชนสู้กัน	
พลม้าต่อม้าฆ่าฟัน	รุกรานบุกบั่น
รบกันตามพวกอาชา	
พลรถต่อรถแกลัวกล้า	ต่างคนต่างมา
ซบรถรุกรันฟันกัน	
พลโลโตมรกวัดขัน	พลง้าวเกาพันซ์
รับกันเป็นพวกไป	
พลทวนต่อทวนศรไส	ทิ่มแทงกันตาย
เลือดไหลคือท่อธารา	
พลหอกต่อหอกออกมา	ขมกเขม้นเช่นฆ่า
เข้ารุกบุกไล่ทิ่มแทง	
พลดาบต่อดาบปลายแสง	รบกันกลางแปลง
ต่อแย่งรบรับฆ่าฟัน	
พลปืนต่อปืนยั่นยั่น	ช่างยิงช่างฟัน
ครืนครืนสนั่นปฐพี	
แสนกษัตริ์บริดหัตถ์	รุกรานราวี
เข้าต่อประจัญชนกัน	
แต่เข้าเท่าถึงสายัณห์	แต่ชนซ้างกัน
สุริยนั้นก็จวนเวลา	
มิได้เพลิงพลาดปลั่งท่า	ทิ้งแสนกษัตรา
ไม่มาพ่ายแพ้แก่กัน	
จึงพระยากาวินทรงธรรม์	เห็นพระสุริยัน
ตะวันจวนเวลา	
จึงว่าแก่นางชាយา	สงครามกันมา
จนพระอาทิตย์อัสดง	
มิได้อับปางกลางณรงค์	สิ้นแสงสุริยง
มิได้เพลิงพล่าแก่กัน	
เสนาโยธาพลซันซ์	จะแปลกปนกัน
ไม่รู้ว่ใครต่อใคร	
ควรเราจะลาทัพไป ⁴⁶
ก็เป็นเพลาราตรี	
๑ เมื่อนั้นนางพรมจารี ⁴⁷
เทวีให้ลาทัพพลัน	

46 ต้นฉบับขาดหายไป ๑ บรรทัด.

47 ต้นฉบับขาดหายไป ๑ บรรทัด.

จึงส่งกองทัพทั้งนั้น	ให้กลับพลซันท์
กับนางทั้งแสนกษัตรา	
กลับเข้าไปในเมืองพารา	กาวินราชา
ก็กลับยังพลับพลาไชย	
ท้าวคิดละห้อยน้อยใจ	นอนทอดใจใหญ่
ฮึดฮัดขัดแค้นแสนทวี	
๑ ดูคู่อีพรมจारी	มันมีฤทธิ
ยิ่งกว่าทั้งแสนกษัตรา	
ชนข้างท่ามกลางโยธา	ยังคำแก้ตา
มันไว้ไปได้ถอยหนี	
พวกมันแต่ล้วนกษัตริ	ออกต่อฤทธิ
ในท่ามกลางพยุโยธา	
แต่กุนีทำศึกมา	สามหมื่นพารา
ก็ได้สะดวกทุกเมือง	
ครั้งนี้ได้ความแค้นเคือง	จะขึ้นไปเมือง
ก็อายพลโยธา	
คิดน้อยพระทัยหนักหนา	รำพึงไปมา
ครั้งนี้จะไฉน	
พระเวทย์อันหนึ่งเลิศไกร	กำบังอดใจ
มิให้ใครเห็นกายา	
กำบังทั้งแสนกษัตรา	เข้าไปพารา
จับเอาอีพรมจारी	
อีกทั้งแสนกษัตริ	กำบังมิดอินทรีย์
มัดให้สิ้นทั้งนั้น	

สุรางคนางค์ ๒๘

เมื่อนั้นภูมินทร์	ท้าวกาวิ	รำจวนหวนหัน	
เพลาราตรี	เข้าที่ด้วยพลัน	รำจวนป่วนปั่น	มิได้บรรทม
๑ เตือดร้อนรำคาญ	คือดังเพลิงกาฬ	เผาผลาญอารมณ	
จะนั่งจะนอน	ให้ร้อนระงม	ท้าวไม่บรรทม	จนรุ่งสุริยา
๑ ครั้นว่ารุ่งเช้า	สมเด็จพระเจ้า	ออกหน้าพลับพลา	
แสนกษัตริย์นั้นเล่า	เข้าเฝ้าราชา	ท้าวมีชงคา	ตรัสมาทันใจ
๑ เราจะบพจร	เข้าปล้นพระนคร	วันนี้ให้ได้	
เราจะกำลัง	ทั้งแสนเข้าไป	คนทั้งเวียงไชย	ไม่เห็นกายา
อ่านมนต์วิเศษ	บังพระเนตร	เหลือมเข้ามา	
คนทั้งเวียงไชย	ไม่เห็นกายา	กำบังกษัตรา	ทั้งแสนพระองค์
๑ เมื่อนั้นพระบาท	ทรงธรรมจันทาคาด	รำพึงโดยจง	
พระไม่ไว้ใจ	ในการณรงค์	จึงพระผู้ทรง	เอาแก้วมณี

๑ คือดวงทิพย์เนตร อันดีวิเศษ อมเข้าทันที
 จึงพิจารณา เห็นว่าไพร่ กำบังกายี แสนหนึ่งเข้ามา

๑ เห็นแล้วมีน่าน จึงบอกนางคราญ ผู้เป็นบริจา⁴⁸
 ข้าศึกทั้งหลาย บังกายเข้ามา นวลนางชាយ เห็นแล้วถ้ายัง

๑ นางพรมจารี กราบทูลสามี โดยพระทัยหวัง
 จงพระผ่านเกล้า บอกเล่าให้ฟัง เข้าที่กำบัง น้อยยังไม่เห็น
 เมื่อนั้นจันทาคาด บอกแก่นางนาฏ ด้วยความจำเป็น
 จึงเอาเซพะ⁴⁹ ของพระนเรนทร์ ทาตาจึงเห็น กำบังเข้ามา

๑ จึงนางโฉมฉาย รับเอาน้ำลาย ทาเนตรซ้ายขวา
 เห็นข้าศึกนั้น พากันเข้ามา เห็นแล้วชាយา กราบทูลพระองค์
 พระจงโปรดเกล้า แต่ข้าพเจ้า เห็นแล้วโดยจง
 โปรดนางกษัตริย์ ทั้งแสนพระองค์ ให้นำนางโฉมฉาย จงเห็นด้วยกัน
 ได้เป็นเพื่อนคิด⁵⁰ ทำการทั้งนั้น

ให้นำนางเห็นด้วย จะได้ช่วยกัน ขอพระทรงธรรม จงกรุณา
 พระโพธิสัตว์เจ้า พระองค์เอา เซพะนั้นมา
 ทาพระเนตรนาง ทั้งสองซ้ายขวา แสนนางกัลยา ทาแล้วพร้อมกัน

๑ จึงนางกษัตริย์ ได้เห็นถนัด ได้ซึ่งสำคัญ
 จึงอัครเรศ อ่านเวทย์ด้วยพลัน กำบังนางนั้น ทั้งแสนกัลยา

๑ นางกษัตริย์ทั้งสิ้น เห็นพระยากาวิน ทั้งแสนกษัตรา
 นางพรมจารี เสาวนีย์มา ให้จับกษัตรา มัดเข้ามาถวาย

๑ กาวินราชา สำคัญสัญญา ว่ากำบังกาย
 พระทัยคิดหมายว่าใครไม่เห็น กษัตริย์ทั้งหลาย ค่อยกำบังกาย เข้าในพารา

๑ ท้าวประมาทไป สำคัญว่าใคร ไม่เห็นกายา
 จึงพากษัตริย์ แสนหนึ่งเข้ามา รั้พลโยธา ไม่เห็นท้าวไท

๑ แสนนางกษัตริย์ ครั้นเห็นถนัด กรูกันออกไป
 นางจึงจับมัด แสนกษัตริย์เข้าไว้ แล้วมัดท้าวไท พระยากาวิน
 ช่างผูกช่างมัด ทั้งแสนกษัตริย์ นางมัดไว้สิ้น
 จับมัดไปหลัง เต็มทั้งแผ่นดิน มัดท้าวkawin เหมือนดั่งผูกปู
 พระยากาวิน สุดที่จะเดิน หายใจพุงฟู
 นางกษัตริย์มัดไว้ ได้ความอดสู ครั่งนี้ตัวกู มีพันความตาย
 สงครามทั้งนี้ แพ้กษัตริ์ คิดแล้วใจหาย
 ท้าวเร่งดาลเดือด ใครเชือดคอตาย พระได้ความอาย แก่นางกษัตรา
 แสนนางกษัตริย์ จับได้นางมัด ผูกจูงเข้ามา
 ดุจนายโคบาล จูงไปไถนา ตามกันเข้ามา ในพระบุรี

48 หลิงรับใช้.

49 น้ำลาย.

50 ต้นฉบับขาดหายไป ๑ บรรทัด.

ตามถนนตลาด	ฝูงคนเกลื่อนกลาด	ตามคูอิงมี	
เห็นท้าวภาวิน	ทำต้ายิบหยี	แต่นางกษัตริ์	จงท้าวเข้ามา
๑ ลางคนเยาะเย้ย	ท้าวภาวินเอ๋ย	ครั้งนี้แลเนา	
เหมือนลิงตักน้ำ	ท่านจำเข้ามา	ทั้งแสนกษัตรา	ดูหน้าบัดสี
๑ นางกษัตริ์ทั้งหลาย	มัดเข้ามาถวาย	นางพรมจारी	
พระยาภาวิน	เพียงสิ้นชีวี	เสโท ⁵¹ ภูมิ	โทรมซาบอบกาย
กษัตริ์แสนองค์	เห็นนางโฉมยง	ประพจน์ชวีญหาย	
องค์สั้นร้วร้ว	ด้วยกลัวความตาย	พลางมาถวาย	บังคมเทวี
๑ ลางองค์ทูลเล่า	แม่อยู่หัวเจ้า	เจ้าได้โปรดปราณี	
เกล้ากระหม่อมนี้	ขอทานชีวี	ได้ผิดครั้งนี้	ขอรับพระอาญา
จึงนางโฉมฉาย	เห็นกษัตริ์ทั้งหลาย	วอนขอโทษา	
นางให้แก่ท่าน	แสนกษัตรา	ถือน้ำสัจจา	แล้วปล่อยไปเมือง
๑ กษัตริ์ทั้งนั้น	ออกจากโทษทัณฑ์	บได้แค้นเคือง	
ทั้งแสนกษัตรา	ลางนางบุญเรือง	แล้วกลับมาเมือง	ที่อยู่แห่งตน
๑ นางพรมจारी	จึงถามภูมิ	ภาวินจุมพล	
ท้าวยกกองทัพ	มาจราชล	ท้าวจะมาปล้น	เอาพระเวียงชัย
๑ เราจะขอลาม	ท่านจงแจ้งความ	แต่ตามจึงไป	
จะเอาเงินทอง	มากน้อยเท่าใด	เราจะยกให้	ตั้งท้าวปรารณา
๑ ท้าวภาวินราชา	จึงทูลนางนารถ	โดยความสัจจา	
ท้าวไม่อำพราง	แก่นางเลยนา	มิได้ปรารณา	เอาสิ่งอันใด
๑ เจ็บด้วยวาจา	กล่าวคำหยาบช้า	แล้วคำสั่งไป	
รู้ความนั้นไซ้ไร	คั่งแค้นพระทัย	จึงยกพลไพร่	มาล้อมบุรี
จะจับเอาตัว	แม่อยู่หัว	องค์นางเทวี	
จะพาเอาไป	เมืองไพศาลี	ใช้นางเทวี	ต่างทาสทาสา
๑ จะให้นางนารถ	ตักน้ำล้างบาท	ทั้งแสนพระยา	
เจ็บด้วยน้องท้าว	มากล่าววาจา	ถ้อยคำร่ำว่า	หยาบช้าทุกอัน
พระราชเทวี	จึงมีเสาวนีย์	ตรัสลงมาพลัน	
ดูดูพระยา	หยาบช้าสาครรจ ⁵²	จะสิ้นอาสัจ	ครั้งนี้คิดโฉน
๑ ถ้าแม่นบพิตร	ยังรักชีวีต	กลัวจะบรรลัย	
เรานี้จะโปรด	ให้พ้นโทษภัย	ไม่ให้ท้าวไท	ถึงแก่มรณา
๑ ท้าวประมาท	ทงองอาจ	สามารถเจรจา	
จะเอาเราไป	ให้ตักคงคา	ล้างพระบาทา	กษัตริ์แสนองค์
๑ ด้วยเวรกรรม	ที่ว่าจะทำ	แก่เราโดยจง	
บัดนี้กรรมนั้น	มาทันพระองค์	มิให้ท้าวปลง	ชีพม้วยมรณา
๑ เราไม่เอาโทษ	พระยาคนโหด	ให้พ้นโทษา	
จงไปตักน้ำ	มาล้างบาทา	นางกษัตรา	ทั้งแสนพระองค์

51 เหงื่อ.

52 เลื่อนมาจาก ฉกรรจ.

๑ ท้าวภาวีนราช ได้ฟังนางนารถ พระทัยอางขนาง⁵³
 มานะท้าวไท้ จะตายวายว้าง ภูไม้ไปล้าง ตีนนางแสนองค์
 แล้วถอยหลังคิด เสียตายชีวิต จะมาปลดปลง
 จะไม่ไปล้าง ตีนนางแสนองค์ ซ้ำจะปลดปลง มอดม้วยมรณา
 ๑ ถ้าแม้นตายไป กว่าจะเกิดมาได้ ยากนักยากหนา
 เสียตายชีวิต คิดถึงอาตมา เสียตายยศถา ศฤงคารบริวาร
 ๑ จะทูลขอ(อา)นุภาพ ได้ทำการหยาบ ตามจะโปรดปราน
 ทำผิดทำนอง จึงต้องประจาน สุดแต่เยาว์มัลย์ จะทรงพระเมตตา
 ๑ นางพรมจารี เห็นพระรับสา นุภาพโทษา
 จึงสั่งมนตรี เสนีซ้ายขวา คุมเอาพระยา กาวินนั้นไป
 อำมาตย์ทั้งสี่ คุมเอาภูมี กาวินท้าวไท้
 ลงไปตักน้ำ ขึ้นมาทันใจ ล้างตีนอรทัย นางกษัตริย์แสนองค์
 พระยาภาวีน ตักน้ำล้างตีน นางอรโณมยง
 นางแก่งประจาร์ ทรมานพระองค์ สามเดือนโดยจง แล้วเอาตัวมา
 ๑ เผ่าอเทวี นางพรมจารี จึงมีวาจา
 ดูราบพิตร ทำผิดกษัตรา จึงต้องทรมาน⁵⁴ เพราะวาจากรรม
 ๑ เราจะพรรณนา จงพระราชา ฟังแล้วเร่งจำ
 อย่าได้ทำผิด ทศพิธราชธรรม จะเป็นบาปกรรม ติดตามอาตมา
 ๑ เมื่อชาตินี้เล่า มาทำแก่เรา จองเวรเวรา
 จึงบาปกำนัล ให้เห็นทันตา ให้ทนเวทนา ลำบากพระกาย
 ๑ แต่วันนี้ไป จงทำนอย่าได้ จองเวรทั้งหลาย
 บ้านใดเมืองใด อย่าได้ทำร้าย พลเมืองทั้งหลาย อย่าได้เดียดฉันท์
 ๑ ท่านจงกลับไป ยังพระเวียงไชย ครองไอสวรรคค์
 อันตัวของเรา ไม่เอาโทษทัณฑ์ จะปล่อยท่านนั้น ให้พ้นโทษา
 ด้วยนางพยาบาท พระยาอุปราชา ผัวเก่าชាយา
 นางจะยกทัพ ไปล้อมพารา จับเอาพระยา สุทัศน์จักรี
 ผัวเก่านั้นแล เอนางลอยแพ มาตามนที
 นางคิดแค้นนัก คือตั้งอัคคี จึงมีเสาวนีย์ ตรัสสั่งลงมา
 ๑ ให้พระยาภาวีน ขุนนางทั้งสิ้น ถือน้ำสัจจา
 แล้วสั่งมนตรี เสนีซ้ายขวา ให้เกณฑ์โยธา ทหารชาญณรงค์
 หัวเมื่อน้อยใหญ่ หมายเวนเกณฑ์ไป อย่าให้หลอหลง
 เคยสู้เคยต่อ ที่อยู่ที่คง สามารถอาจอง ย่ำยีสงคราม
 ๑ สองร้อยพระนคร เคยมาแต่ก่อน ชำนาญชาญสนาม
 แมวเขาเสือป่า แก่ลัวกล้าสงคราม ออกชื่อลือนาม สงครามเชี่ยวชาญ
 เมื่อนั้นมนตรี รับพระเสาวนีย์ ไปเกณฑ์ทหาร
 สองร้อยพารา เข้ามามินาน ตามนางเยาว์มัลย์ ส่งไปทุกอัน

53 อาย, ขวยเงิน.

54 ทรมาน.

๑ นางพรมจारी จึงมีเสาวนีย์ สั่งพระทรงธรรม
 ให้พระยาภาวีน กลับไปไอสวรรคค์ แล้วเกณฑ์พลข้ามต์ ยกกองทัพมา
 ๑ เราจะยกไป ล้อมพระเวียงไชย อนุกรมพารา
 เมืองขึ้นเมืองออก เมืองนอกเมืองนา เร่งเกณฑ์เข้ามา ให้ทันท่วงที
 กาวินราชา จึงกราบทูลลา นางพรมจारी
 มาเดือนหนึ่ง ถึงพระบุรี เมืองเวสาลี เข้าสู่วังใน
 ๑ จึงสั่งเสนา ให้เกณฑ์โยธา อย่าช้าเร็วไว
 บัดนี้รับสั่ง ของนางอรัญ จะยกทัพไป ล้อมพระนคร
 ๑ ล้อมพระบุรี จับพระภูมี นนทกิจภูธร
 สู้ทัพจักร แค้นนักแต่ก่อน เร่งเร็วรีบร้อน อย่าได้นอนใจ
 ตำรวจรับสั่ง วิ่งมาล้าล้ง สั่งเวรหมายไป
 นักการถือหมาย แยกย้ายกันไป เมืองน้อยเมืองใหญ่ ทุกหัวหัวเมือง
 ๑ ไปเกณฑ์โยธา พลช้างพลม้า มากมายเนืองนอง⁵⁵
 เกณฑ์แล้วเสร็จสรรพ กองทัพทุกเมือง ยกกันเนืองเนือง มาทุกบุรี
 ๑ กองทัพพร้อมแล้ว สมเด็จพระแก้ว กาวินภูมี
 จึงยกโยธา ออกจากบุรี ชับพลมนตรี เร่งรีบกันมา
 ๑ เดือนหนึ่งอย่าคลาด ถึงเมืองอนุราช บัดเดียวบ่ช้า
 ยับยั้งกองทัพ อยู่นอกพารา จึงให้เสนา เข้าเฝ้าทูลสาร
 เสนาผู้ใหญ่ เอาข่าวสารไป กราบทูลนางครายู
 นางพรมจारी เทวีแจ้งสาร ว่าพระภูบาล ยกกองทัพมา
 ๑ ทัพเมืองเวสาลี แปรอักษะภณ ให้เป็นทัพหน้า
 ทัพเมืองอนุราช องอาจฤทธา แต่ล้วนตัวกล้า สิบสองอักษะภณ
 ๑ กองทัพสองเมือง ก่ายกองนองเนือง เต็มท้องธรรณี
 ได้ถึงยี่สิบ อักษะภณ นางพรมจारी ยินดีนักหนา

ยานี ๑๑

เมื่อนั้นจันทาคาด เห็นนางนารถอัครชายา
 จะยกพลโยธา ไปอนุกรมพระนคร
 ๑ เจ้าคิดแต่ในใจ ตัวกูไชร้จะไปก่อน
 ว่าแล้วพระภูธร จึงไปเฝ้าพระภูมี
 ๑ เจ้าจึงกราบทูล แก่พระยาธรรมขันตี
 ว่าตัวของลูกนี้ จะขอลาพระบิดา
 ๑ ไปหานาง เทวทิตสังขา
 จะไปยังพารา อนุกรมพระนคร
 ๑ จะพบนางที่เมื่อนั้น จะอยู่ถ้า⁵⁶นางนั้นก่อน
 กว่าทัพพระภูธร นางบังอรจะยกไป

55 ควรเป็น “นองเนือง” ตามฉันทลักษณ์ (ผู้ปริวรรต).

56 รอ, คอย.

ทำวธรรณขันตี	ฟังภูมิตรัสปราศรัย
ไปก่อนก็ตามใจ	ตามพระทัยเจตนา
๑ เมื่อนั้นจันทาคาด	ได้โอกาสพระบิดา
จึงถวายบังคมลา	กลับลงมาปราสาทชัย
ใส่ฉลองพระบาท	ภูวนาทเอาหัตถ์ขวา
จับเอาพระขรรค์มา	กายสิทธิ์เรื่องฤทธิ์
๑ เอาแก้วทิพย์เนตร	อันวิเศษล้ำโลกี
อมเข้าไว้ทันที	พระภูมิเจ้าเหาะไป
๑ บอกแก่นางเทวี	พรมจारीผู้ทรมาวัย
นางนั้นก็เข้าใจ	ด้วยพระเวทย์อันฤทธา
๑ เหาะมาในอากาศ	ด้วยอำนาจหน่อศาสดา
วันเดียวถึงพารา	อนุกรมพระบุรี
๑ เหาะตรงลงเคหา	เรือนยายปารีสุทธิ
สมเด็จพระภูมิ	เข้าไปหายายทันใจ
๑ เจ้าจึงมีวาจา	ตัวของข้าขออาศัย
เข้ามาแต่เมืองไกล	ยายจงได้มาเมตตา
๑ ยายปารีสุทธิ	ฟังภูมิกล่าววาจา
ยายแก่นั้นเมตตา	ให้ราชาอยู่อาศัย
๑ ว่าแล้วพาเจ้ามา	ยังเคหาบัดเดียวใจ
สมเด็จพระภูวนัย	จึงจัดแจงแต่งเคหา
๑ ตบแต่งให้มั่นคง	แล้วพระองค์ทรงคองคา
ยายแก้แต่งโภชนา	พระราชากินอาหาร
๑ ครั้นแล้วพระภูวนัย	อยู่อาศัยค่อยสำราญ
สมเด็จพระภูบาล	ปรนนิบัติยายชรา
๑ หาเลี้ยงยายแก่นั้น	เหมือนกับเลี้ยงพระมารดา
ทุกวันนिरันตร์มา	หาเลี้ยงกันตามเชิญใจ
๑ คิดถึงนางเทวี	ในราตรีวันนั้นไซ้
เอาแก้วฤทธิไกร	อมไว้แล้วพิจารณา
๑ จึงรู้ว่าหลงซี	นางเทวทิตสังขา
พຽງนี้จะเข้ามา	เรือนยายปารีสุทธิ
๑ ครั้นว่ารุ่งขึ้นเช้า	จึงพระเจ้าจรัล
เครื่องประดับพระภูมิ	ไว้ที่เรือนยายชรา
๑ แล้วเสด็จออกไป	เที่ยวไพรมิได้ช้า
เก็บผักหักพินมา	หาเลี้ยงยายเหมือนทุกวัน
๑ วันนั้นจึงหลงซี	เทวทิตสังขานั้น
เจ้าจึงเข้ามาพลัน	หายายปารีสุทธิ
มาถึงก็เข้าไป	ที่ในเรือนนั้นด้วยดี
เห็นของพระภูมิ	อันวางไว้ในเคหา

๑ หลวงซีเจ้าเห็นผิด
 จึงเห็นพระภรรยา
 ๑ ชะรอยว่าผิวแก้ว
 ร้อยซึ้งขึ้นฝั่งได้
 ๑ นางกลั่นความโศกไว้
 ของใครยายนี้จำ
 ยายปารีสุทธิ
 มานพผู้หนึ่งไซรั
 หลวงซีได้นือความ
 ยายกับมานพนั้น
 ๑ ยายไซรัได้ไถ่ถาม
 บ้านเมืองอยู่แห่งไร
 ยายปารีสุทธิ
 เมื่อแรกลูกอ่อนมา
 ๑ ยายนี่มิได้ถาม
 มาอยู่ก็อยู่ไป
 ๑ หลวงซีจึงว่าเล่า
 เป็นไรแม่ไม่ถาม
 ๑ ตัวแก่เสียเปล่าเปล่า
 ไม่รู้ว่าดีชั่ว
 ๑ ย่าเฒ่าจึงว่าไป
 เย็นหน่อยจึงจะมา
 ๑ นางสั่งกำชับไว้
 ว่าแล้วนางโหมงาม
 ๑ สายันต์จันทาคาด
 ยายแก่แต่งโภชนา
 ๑ ครั้นแล้วจึงยายเฒ่า
 เจ้ามาแต่สถาน
 ๑ ยายนี่มิได้ถาม
 มาอยู่ด้วยกันไซรั
 ๑ เมื่อนั้นโพธิสัตว์
 เจ้ากลับให้ยายถาม
 ๑ เจ้าบอกยายชรา
 อินทปัดต์พระเวียงไชย
 ๑ ยังเมืองกาษิตพารา
 จึงใช้สำเภามา
 ๑ เกศรามมาอับปาง
 จึงตัวของข้านี้

รำพึงคิดอยู่ไปมา
 นางชยาเร้งสงสัย
 เจ้ามาแล้วฤาไหน
 อดเสียดตามเมียมา
 ถามยายไปมิได้ซ้ำ
 มีผู้ใดมาอาศัย
 บอกหลวงซีไปอันใด
 มาอาศัยได้สามวัน
 นางจึงถามมาด้วยปล้น
 รู้จักกันฤาอันใด
 ชื่อแลนามเป็นไฉน
 มาอาศัยในเคหา
 บอกหลวงซีมิได้ซ้ำ
 ยายนี่มาลืมิไป
 โคตรแลนามเลยทราบวัย
 ไม่รู้จักโคตรแลนาม
 ว่าแม่เฒ่ามาเบาความ
 ถ้าเกิดความไม่พันตัว
 ดูความเบาหน้าใครหัว
 จะพาตัวมรณา
 ตัวเจ้าไซรัไปเที่ยวป่า
 ตัวของข้าจะถามดู
 จงถามไถ่ให้ได้ความ
 ไปอารามมิได้ซ้ำ
 จึงพระบาทเจ้ากลับมา
 ให้เจ้าฟ้ากินสำราญ
 ถามพระเจ้ามิทันนาน
 บ้านแลเมืองอยู่หนใด
 นามกรเจ้าชื่อไร
 ยายลืมิไปมิได้ถาม
 จึงรู้หรือรว่านางงาม
 ด้วยนางงามยังสงสัย
 มาเกตราแต่เมืองไกล
 จะไปเยี่ยมพระเชษฐา
 จากพระบาทมานานช้า
 ในท่ามกลางทางวารี
 แดกออกกลางชลธี
 มาพลัดพรากจากภริยา

ครั้นขึ้นได้ถึงฝั่ง
 เนื้อความแต่หลังมา
 ๑ ยายปารีสูทธิ
 ว่าแล้วมีทันนาน
 ๑ ครั้นเข้าพระภูมี
 เมื่อนั้นนางทราวม้วย
 ๑ ครั้งถึงนางโฉมงาม
 สั่งไว้วานนี้
 ๑ ยายบอกว่าได้ถาม
 นามกรเจ้านั้นไซ้
 มาแต่เมืองอินทปัตต์
 ในกลางชลธาร
 ๑ นางแจ้งเหตุนั้นแล้ว
 จะบอกยายชรา
 ๑ นางจึงกล่าวอุบาย
 ฉันทไม่สบายใจ
 จะสึกออกจากชี
 ไม่สบายมาหลายวัน
 ๑ ยายปารีสูทธิ
 จึงว่าแก่นางคราญ
 ๑ เอาผ้าคชวาร⁵⁷
 ยายนั้นไม่เข้าใจ
 ๑ หลวงซีจึ่งออกมา
 แล้วอยากสึกออกด้วยพลัน
 ๑ ครั้นมาถึงเรือนแล้ว
 กราบไหว้ยายชรา
 ๑ นางแต่งโภชนา
 อันประดิษฐ์บรรจง
 ๑ ครั้นแล้วเก็บงำไว้
 ซ่อยอยู่ในเคหา
 ๑ เพลาเย็นลงแล้ว
 เก็บพินผักไต่ก็ตามมี
 ๑ ครั้นมาถึงเคหา
 เข้าไปในครัวไฟ
 ๑ เจ้าเห็นสุธาโภชน
 รู้ว่านางชรายา

จึ่งเซซังเที่ยวมา
 เล่าให้ฟังทุกประการ
 ฟังภูมีก็แจ้งสาร
 เข้าในเรือนแล้วนอนไป
 จรลีเข้าไปในไพร
 ก็เข้ายังเคหา
 เจ้าจึงถามยายชรา
 ยายได้ถามถาหาไม่
 โคตรแลนามมันแจ้งใจ
 ชื่อจันทาคาตราชกุมาร
 พลัดเมียรักยอดสงสาร
 ด้วยสำเภาแตกทำลาย
 ว่าผิวแก้วตามมาหา
 กลัวเนื้อความจะวุ่นไป
 ไม่ให้ยายนั่งสงสัย
 ว่าจะลาพรหมจรรย์
 ในวันนี้เป็นแมนมัน
 อดสากลิ้นความรำคาญ
 ฟังเทวีเจ้ากล่าวสาร
 เจ้าจะสึกก็ตามใจ
 ให้นางนารถผู้ทราวม้วย
 ว่าหนอให้ผิวเมียกัน
 เจ้าไปลาอาจารย์นั้น
 ลาอาจารย์แล้วออกมา
 จึ่งนางแก้วเข้าไปหา
 เป็นเพลาสอด
 หาไว้ถ้าพระโฉมยง
 เอาไว้ถ้าพระราชา
 นางเข้าไปมิได้ซ้ำ
 เรือนยายปารีสูทธิ
 จึ่งพระแก้วจรลี
 จึ่งกลับมาเรือนทันใจ
 พระราชาจึ่งขึ้นไป
 จึ่งเสวยโภชนา
 อันเอมโอชรสโอชา
 แต่งไว้ถ้าเป็นมันคง

๑ เมื่อนั้นจึงพระทอง อันนางผู้โฉมงาม	เสวยเครื่องอันบรรจง เจ้าตบแต่งไว้ครบครัน
๑ เสวยแล้วมีทันช้า มีดตำลงด้วยพลัน	จึงเข้าสู่ที่อยู่ พระทรงธรรมเจ้าบรรทม
๑ นางเทวทิตสังขา มิได้จะบรรทม	ในอุราเจ้าเกรียมตรม นางปรารมภ์ด้วยภูมิ
๑ ร่ำสายให้รำสับ คอยดูซึ่งท่วงที	นอนไม่หลับในราตรี ย้ายหลับแล้วจะออกมา
เห็นยายปารีสุทธิ เมื่อนั้นนางชាយา	กรนพื้พื้นอนหลับตา ย่องออกมาจากห้องใน
๑ เมื่อนั้นยายชรา ยึดเอาข้อมือไว้	จะไปไหนในราตรี จะไปเบาเสียดสัทธิ
นางจึงว่าข้าเจ้า ยายห้ามว่าเทวี	เจ้าอย่าได้ออกไป ในเคหานี้เป็นไร
๑ จึงว่านางชាយา จำเพาะจะออกไป	พอใจเยี่ยวที่นอกชาน พูดอะไรนารำคาญ
๑ นางว่าบัดสีใจ ว่าแล้วมีทันนาน	นางนงคราญเข้าที่นอน อกจะหักสักร้อยท่อน
๑ คำนี้ถึงผัวรัก มิได้จะหลับนอน	คอยดูยายในราตรี ได้ยินกรนเป็นหลายที
๑ ยายหลับแล้วบัดดล ยายเฒ่าหลับคือผี	นางเทวีย่องออกมา กราบลงแล้วเจ้าโศกา
๑ นางมาถึงผัวแก้ว ทูลหัวของเมียอา	พระผ่านฟ้าไปอยู่ไหน จันทาคาดรำไพไร
๑ นางกอดเอาพระบาท กอดกันแล้วร้องไห้	เพียงบรรลัษย์ทั้งสองรา

พิราบ(สุรางคนางค์ ๒๘)

ทั้งสองกำสรด	ระทวยทต	พิลาปโศกา	
นางกลิ่นโศกไว้	ถามไถ่ราชา	ขึ้นจากคองคา	เสด็จไปแห่งใด
แต่เมียเที่ยวหา	ตามฝั่งคองคา	น้ำตาลามไหล	
เห็นแต่น้ำเปล่า	โศกเศร้าอาลัย	เที่ยวหาท้าวไท	มาในพงพี
๑ เมื่อนั้นเที่ยวหา	จนถึงพารา	อนุกรมบุรี	
จึงมาพบไร่	ยายปารีสุทธิ	จึงตัวเมื่อนี้	มาอยู่อาศัย
๑ พระยาอุปราช	มาเที่ยวประ..... ⁵⁸	เห็นข้าทราวมวย	
จึงให้เสนา	มาว่าทันใจ	จะรับเอาไป	เป็นพระมเหสี

๑ ข้าเจ้านี้ไซ้รี จึงหนีออกไป บวชอยู่เป็นชี
 ได้ถึงสามเดือน มาเรือนวันนี้ รู้ข่าวภูมิ จึงสึกออกมา
 ๑ เมื่อพระภูวนัย เสด็จขึ้นฝั่งได้ พระเสด็จโคลคลา
 ไปอยู่แห่งไร จึงได้ตามมา ขอพระราช เล่าให้เมียฟัง โดยความสัจจัง เหมือนแต่หลังมา
 ๑ ยายปารีสุทธิ ค่อยฟื้นสมประดี ผวาตื่นมิช้า
 คล้าหามารศรี เทวทิตสังขา ไม่พบชชชช ลูกขึ้นทันใจ
 ๑ จึงตามออกมา เห็นเจ้าสองรา จึงร้องว่าไป
 มากอดกันอยู่ ดูหน้าหลกใจ ไม่รู้ว่าภัย จะมาถึงตน
 ๑ รู้ถึงอุปราช ศิระจะจะขาด สิ้นทั้งสองคน
 จะพากันตาย ชีพะจะวายชนม์ ที่ไหนจะฟื้น จากพระอาญา
 ๑ ยายปารีสุทธิ ตัดพ้อเทวี ด้วยความโกรธา
 กงกกันนั้น ตัวสั้นคือตีปลา กล่าวคำหยาบช้า ต่ำว่าทุกอัน
 เจ้าจันทาคานั้น มิใช่อื่นไกล คือผิวของช้า
 พลัดพรากกันมา นานแล้วเหลือใจ ฟังมาพบกับ วันนี้เล่าไซ้ ร้องให้รำไร นานได้พบกัน
 ๑ เมื่อนั้นยายเฒ่า ได้ฟังคำเจ้า ว่ามาด้วยปล้น
 ยายไม่รู้เลยนา นางแจ่มจันทร์ เจ้าไม่บอกกัน ให้ยายรู้เลยนา
 ๑ ยายแก่จึงว่า ข้าขอสมา⁵⁹ เสียเถิดทรมวย
 นวลนางจึงว่า แม่อย่าร้อนใจ ข้าไม่ซึ่งโกรธ ถือโทษหาไม่ ยายเฒ่าดีใจ กลับมาที่นอน
 ๑ ทั้งสองทรมวม ชวนกันบรรทม ภิรมย์สมร
 ค่อยอยู่สบาย หายความทุกข์ร้อน ทั้งสองบงอร ค่อยสำราญใจ
 ๑ ตั้งแต่นั้นมา เจ้าทั้งสองรา ค่อยอยู่อาศัย
 เลี้ยงยายชรา ประสาษฐ์ใจ ว่ายายนั้นไว้ เหมือนหนึ่งมารดา
 ๑ ค่อยหาเลี้ยงกัน แต่นางจอมขวัญ เจ้าสึกออกมา
 อยู่ในสามวัน ข่านั้นลือชา รู้ถึงพระยา สุทัศน์จักรี
 ๑ พระยาอุปราช รู้ว่านางนาฏ สึกออกจากชี
 จึงให้ไปหา ยายปารีสุทธิ เร่งเร็วบัดนี้ ไปเอาตัวมา
 อำมาตย์รับสั่ง วิ่งมาล้าลัง จึงออกมาหา
 ยายปารีสุทธิ จึงมีวาจา รับสั่งให้หา ยายแก่เข้าไป
 ยายแก่ชรา ได้ฟังเสนา ตกเนื้อตกใจ
 จับผ้าห้อยบ่า เข้ามาด้วยไว เสนาพาไป ฝ้าพระภูบาล
 ๑ พระยาอุปราช โองการประกาศ ถ้ามายบ่นาน
 ลูกสาวของยาย สึกหลายวันวาน ไม่เอานางคราน เข้ามาให้เรา
 ยายเฒ่าทูลว่า พระราชาอาญา ไม่มาพันเกล้า
 ลูกผัวนางมี มิใช่ตัวเปล่า มิใช่ลูกเต้า เกล้ากระหม่อมเดฉิน
 ๑ นางนั้นพลัดคู่ มาอาศัยอยู่ หน้าพระภูบาล
 ฟังมาพบกับ ได้สามวันวาน สุดแต่ภูบาล จะโปรดปรานี

๑ พระยาอุปราช ท้าวกริ้วสิงหนาท ตรัสเบรียงเสียงศรี
 ว่ากูขอใจ ยายปารีสุทธิ สีกลูกจากซี มาให้มีผิว
 ยายทำทั้งนี้ สิ้นไหมจะมี เห็นมีพันตัว
 ด้วยว่ายายเฒ่า ให้เจ้ามีผิว มีได้เกรงกลัว พระราชาอาญา

๑ เอาโค(อุ)สุภราช ม้าสินธพชาติ คชสารหฤา
 สิ่งละร้อยร้อย ให้เร่งหามา มิได้จักฆ่า ให้ถึงความตาย

๑ ทองชมพูนุช อังงามปารีสุทธิ พันหนึ่งมาถวาย
 ทั้งแก้วมณี รัศมีพรรณราย ร้อยหนึ่งโดยหมาย จึงจะรอดตน
 ถ้าแมนมีได้ จะม้วยบรรลัย สิ้นทั้งสามคน
 ไปเถิดยายเอ๋ย บอกลูกเขยตน ให้เร่งขวยขวน ของทั้งปวงมา

๑ ยายปารีสุทธิ ลาพระภูมี ออกมามีข้า
 ตีอกชกหัว ไอ้ตัวกู้อ่า จะม้วยมรณา ในคราครั้งนี้
 ทองชมพูนุช อังงามปารีสุทธิ ที่ไหนจะมี
 ช่างม้าวัวควาย ทั้งแก้วมณี ยายปารีสุทธิ ร่ำไรไปมา

๑ ว่ากรรมเอ๋ยกรรม กุณิได้ทำ เป็นฉันทินา
 กำสรตโคกา ไม่วายน้ำตา มาถึงเคหา โศการ่ำไร

๑ จึงพระโพธิสัตว์ เห็นยายโทมน์ส ว่าแม่เป็นไร
 ยายแก้บอกความ งานทั้งทำไร ต้องปรับต้องไหม เพราะใครเล่าหนา

๑ พระยาสุทัศน์ ชุนช้องหมองขัด ด้วยนางชานา
 ว่ามีผิวใหม่ ภูณัยโกรธา ท้าวปรับไหมมา มากมายเหลือใจ
 โคอุสุภราช ม้าสินธพชาติ หัตถ์เลิศไกร
 กับทองพันหนึ่ง จะได้มาแต่ไหน แก้วมณีใส สิ่งสร้อยทุกอัน
 พระโพธิสัตว์ พระจึงบอกอรรถ แก่ยายด้วยพลัน
 ตกนังงานข้า แม่อย่าโศกศัลย์ กับของเท่านั้น ทุกซัรอันอะไร

๑ ว่าแล้วภูเบศวร์ เอาแก้วทิพย์เนตร อมเข้าด้วยไว้
 จึงพระราชา พิจารณา ไปเห็นถ้ำอันใหญ่ ในป่าหิมพานต์
 อันว่าถ้ำนั้น หัตถ์เลิศทนต์ พระยาคชสาร
 แม่น้ำอัสวราช ชาตืออาชาชาญ ในป่าหิมพานต์ เห็นสิ้นทุกอัน

๑ เห็นทั้งคงคา แม่น้ำโกรธา ที่โคอยู่นั้น
 เห็นแก้วมณี มีอยู่ครามครัน ที่บรรพตนั้น ล้วนแก้วมณี

๑ เห็นทองนั้นนา อยู่ใต้ต้นหว่า แต่ล้วนทองดี
 ล้วนชมพูนุช ปารีสุทธิใสศรี เห็นแล้วพันปี ยินดีหนักหนา

ยานี ๑๑

เมื่อนั้นโพธิสัตว์ เห็นถนัดแล้วแก้ตา
 จึงเอาพระขรรค์มา พระราชานึกในใจ
 ๑ เป็นโรงอาชาชาญ โรงคชสารอันเดบใหญ่
 โรงโคนันเล่าไซรั ทั้งสามโรงแล้วพร้อมกัน

๑ จึงใส่ถลองพระบาท
 ป่ายหน้ามาด้วยพลัน
 ๑ เหาะลงถ้ำฉัททันต์
 ไว้โรงแล้วภูบาล
 ๑ เอามาใส่โรงไว้
 นำเอาโคนันมา
 ๑ แล้วเจ้าเหาะกลับไป
 นำเอาแก้วทั้งหลาย
 เหาะไปโดยใจปอง
 เอามาไว้ในเคหา
 ๑ อาณาภพพระโพธิสัตว์
 ด้วยหน่อทศพล
 ๑ นำเอามาไว้พร้อมแล้ว
 ใ้หยายปาริสุทธิ
 ๑ ว่าของทั้งนี้ไซ้
 บัดนั้นยายชรา
 จับผ้าขึ้นห้อยบ่า
 สิ่งของต้องปรับไหม
 ๑ ทั้งโคอุสุภราชนั้น
 อีกรั้งแก้วจินดา
 ๑ พระยาอุปราชา
 ขอบใจลูกเขยยาย
 ๑ ว่าแล้วมีทันนนาน
 ไปด้วยยายชรา
 ๑ เมื่อนั้นพนักงาน
 ครั้นได้เป็นสำคัญ
 ๑ นายช่างเปิดทวาร
 เห็นผิดพิณใจไป
 ๑ เห็นแล้วมีทันนนาน
 นายช่างเห็นสำคัญ
 นายมาเปิดโรงม้า
 แต่ล่วนอาชาในย
 ๑ นายม้าก็ตีใจ
 ม้าเหาะไปด้วยพลัน
 นายสินธพชาติ
 ม้าเหาะไปโดยจง
 ๑ เมื่อนั้นนายโคบาล
 แลเห็นโคนันไซ้

เจ้าจันทาคาดเหาะผายผัน
 จำเพาะป่าพระหิมพานต์
 นำช้างนั้นมามินาน
 เหาะไปนำอาชามา
 แล้วเหาะไปมิได้ช้า
 ใส่โรงไว้จึงผ่นผาย
 ยังป่าใหญ่โดยใจหมาย
 เอามาไว้ในเคหา
 นำเอาทองได้มีช้า
 ครบสิ้นแล้วบัดเดียวดล
 จะได้ตรัสโปรดฝูงคน
 เจ้าได้สร้างพระบารมี
 จึงพระแก้วบอกด้วยดี
 เข้าไปทูลพระราชา
 ได้พร้อมกันแล้วนยะยาอา
 เห็นแก่ตาแล้วตีใจ
 แล้วเข้ามาทูลท้าวไท
 ทั้งหัตถิแลอาชา
 ทั้งสุวรรณพลมิ่งม้า
 ร้อยหนึ่งข้าขอถวาย
 จึงพระบาทกล่าวภิปราย
 เพื่อนอดสาไปหามา
 สั้งพนักงานทั้งชายชวา
 รับเอาทุกสิ่งอัน
 ลาภูบาลมาด้วยพลัน
 กรมช่างวางเข้าไป
 เห็นคชสารอยู่ไสว
 ตั้งข้างในเมืองสวรรค
 จึงคชสารเหาะไปพลัน
 เหาะไปสิ้นก็หลากใจ
 เห็นอาชาเต็มโรงใน
 ตั้งมิ่งม้าเมืองสวรรค
 ตรงเข้าไปจับม้านั้น
 สิ้นทั้งนั้นไม่หลอหลง
 เห็นประหลาดดูพิศวง
 นายม้าทรงก็ตกใจ
 เปิดทวารนั้นเข้าไป
 แต่ละตัวงามยิ่งยง

๑ พอเห็นบัดเดียวใจ
 นายโคมาโงยง
 นายคลังทั้งสองนั้น
 พากันทั้งห้านาย
 ๑ กราบทูลพระภูเบศวร์
 สามนายนี้เล่าหนา
 ๑ เปิดโรงคชสาร
 เปิดโรงอาชาไนย
 ๑ เปิดโรงอุสุภราช
 เหาะไปในเวหา
 ได้แต่สิ่งทั้งสอง
 มาถวายแก่ท้าวไท้
 จึงพระยาอุปราชา
 สมเด็จพระราชา
 ๑ ทั้งทองชมพู

มาเหาะไปสิ้นทั้งโรง
 เร่งสั่งสี่ยเป็นหนักหนา
 รับทองปล้นแล้วผันผาย
 กลับมาเฝ้าพระราชธา
 ว่าอาเพศเป็นหนักหนา
 เปิดประตูโรงทันใจ
 ช้างเหาะทยานไปด้วยไฉ
 ม้าเหาะไปในเวหา
 เหาะแผ่นผาดคลาดคลา
 ข้าพเจ้าเห็นหลากใจ
 แก้วแลทองอันสุกใส
 ของงทราบพระบาทา
 ฟังอำมาตย์ทูลกิจจา
 พิจารณาคุณมณี

สมุดไทยจบเพียงเท่านี้